

T. C.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ BİLİM DALI

**KAYIT DIŞI İSTİHDAM VE KADIN İŞGÜCÜ:
BAĞCILAR İLÇESİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ezgi ARTIK

BURSA-2022

T. C.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ BİLİM DALI

**KAYIT DIŞI İSTİHDAM VE KADIN İŞGÜCÜ:
BAĞCILAR İLÇESİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ezgi ARTIK

Danışman:

Doç. Dr. Rabihan YÜKSEL ARABACI

BURSA-2022

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Ezgi ARTIK
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitüsü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim/Anasanat Dalı: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Bilim/Sanat Dalı : Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : 106
Mezuniyet Tarihi :/...../20....
Tez Danışman(lar)ı : Doç. Dr. Rabihan YÜKSEL ARABACI

Kayıt Dışı İstihdam ve Kadın İşgücü: Bağcılar İlçesi Örneği

Kayıt dışı ekonominin çalışma hayatına yansımış yüzü olan kayıt dışı istihdam, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ortak problemidir.

Kayıt dışı istihdam olarak kabul edilebilecek faaliyetleri işverenler kendi çıkarları için isterken çalışanlar zorunluluktan dolayı kabul etmekte veya bu istihdam biçimini kendileri tercih etmektedirler. Kayıt dışı istihdamı ortaya çıkaran ekonomik ve mali, sosyal, hukuksal ve bürokratik ile sosyal güvenlik kaynaklanan birtakım nedenler etkili olmaktadır. Kayıt dışı istihdamın her ne kadar olumlu yönleri olsa da olumsuz yönleri ülkelerin ekonomilerine zararlar verebilmektedir.

Kayıt dışı istihdamdan en çok etkilenen kesim ise kadın işgücüdür. Ülke ekonomisine büyük katkıları olsa da kadın işgücü, çeşitli sebeplerden dolayı kayıt dışı istihdam edilmektedir. Bu nedenle, kayıt dışı istihdam ve kadın işgücü arasındaki ilişki ele alınmış, Bağcılar’da yaşayan kadınların neden kayıt dışı çalıştıkları, çalışma koşullarının nasıl olduğu üzerine alan çalışması yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kayıt Dışı, Kayıt Dışı Ekonomi, Kayıt Dışı İstihdam, Kadın İşgücü

ABSTRACT

Name and Surname : Ezgi ARTIK
University : Bursa Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Labor Economics and Industrial Relations
Branch : Labor Economics and Industrial Relations
Degree Awarded : Master
Page Number : 106
Degree Date :/...../20....
Supervisor/s : Doç. Dr. Rabihan YÜKSEL ARABACI

Informal Employment and Female Labour: Bağcılar District Example

Informal employment, which is the face of the informal economy reflected in working life, is a common problem of developed and developing countries. While employers want activities that can be considered as unregistered employment for their own benefit, employees accept it out of necessity or prefer this form of employment themselves. There are a number of economic and financial, social, legal and bureaucratic reasons that cause unregistered employment, as well as social security. Although unregistered employment has positive aspects, its negative aspects can harm the economies of countries. The segment most affected by unregistered employment is the female workforce. Although they have great contributions to the country's economy, the female workforce is employed informally for various reasons. For this reason, the relationship between informal employment and female labor force was discussed, and a field study was conducted on why women living in Bağcılar work informally and how their working conditions are.

Key Words: Informal, Informal Economy, Informal Employment, Female Labour

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde değerli bilgilerini ve tecrübelerini benden esirgemeyen, danışmak istediğim her konuda kıymetli vaktini ayırıp bana yol gösteren, sabrını, desteğini, samimiyetini ve güler yüzünü benden esirgemeyen ve gelecekteki meslek hayatımda da bana vermiş olduğu değerli bilgilerinden ve tecrübelerinden faydalanacağıma inandığım danışman hocam Sayın Doç. Dr. Rabihan YÜKSEL ARABACI'ya en içten ve minnet duygularıyla teşekkür ederim.

Tez konum için bana yol gösteren ve fikir veren lisans hocalarıma da teşekkürü borç bilirim. Yüksek lisansa başlamam için beni teşvik eden ve en büyük destekçilerim olan iyi ki var dediğim ailemdir. Benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen canım annem Songül ARTIK, canım babam Bektaş ARTIK ve tez yazım sürecinin her anında yanımda olan tüm arkadaşlarıma sonsuz teşekkür ederim.

Bursa, 2022

Ezgi ARTIK

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLOLAR LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİ VE KAYIT DIŞI İSTİHDAM

1. KAYIT DIŞI EKONOMİ KAVRAMI VE TANIMI.....	3
1.1. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN UNSURLARI.....	5
1.1.1. Beyan Dışı Ekonomi.....	5
1.1.2. Yasa Dışı Ekonomi.....	6
1.1.3. Enformel Ekonomi.....	8
1.2. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN NEDENLERİ.....	10
1.2.1. Ekonomik ve Mali Nedenler.....	11
1.2.2. İdari ve Hukuki Nedenler.....	12
1.2.3. Sosyal ve Psikolojik Nedenler.....	13
1.2.4. Siyasal Nedenler.....	14
1.3. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ETKİLERİ.....	15
1.3.1. Kayıt Dışı Ekonominin Olumlu Etkileri.....	15
1.3.2. Kayıt Dışı Ekonominin Olumsuz Etkileri.....	16
1.4. KAYIT DIŞI EKONOMİYİ ÖLÇME YÖNTEMLERİ.....	17
1.4.1. Doğrudan Ölçme Yöntemi.....	18
1.4.2. Dolaylı Ölçme Yöntemi.....	19
1.4.3. Karma Yöntem.....	21
2. KAYIT DIŞI İSTİHDAM KAVRAMI VE TANIMI.....	22
2.1. KAYIT DIŞI İSTİHDAMIN TÜRLERİ.....	23
2.1.1. Çalışmaları Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Hiç Bildirilmeyenler.....	23
2.1.1.1. Yabancı Kaçak İşçiler.....	23
2.1.1.2. Çocuk İşçiler.....	24
2.1.1.3. Sosyal Güvenlik Kurumundan Gelir ve Aylık Alanlar.....	25

2.1.1.4. Kayıt Dışı Çalışan Yetim, Dul ve Maluller	26
2.1.1.5. İşsizlik Ödeneği Alanlar	27
2.1.2. Çalışmaları Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Eksik Bildirilenler	27
2.1.2.1. Çalışmaları Gün ve Ücret Olarak Eksik Bildirilenler	27
2.1.2.2. İlk İşinde Kayıtlı Olup İkinci İşlerinde Kayıtlı Olmayanlar	28
2.2. KAYIT DIŞI İSTİHDAMIN NEDENLERİ.....	29
2.2.1. Ekonomik ve Mali Nedenler	29
2.2.1.1. Gelir Dağılımı Adaletsizliği ve Yoksulluk	29
2.2.1.2. İşsizlik.....	30
2.2.1.3. Enflasyon.....	31
2.2.1.4. Ücret Kesintilerinin Yüksekliği	32
2.2.2. Sosyal Nedenler	33
2.2.2.1. Nüfus Artışı ve Göçler	33
2.2.2.2. Çalışma Hayatındaki Değişiklikler	34
2.2.2.3. Çalışanların Sosyal Güvenlik Hizmetlerine Bakış Açılırları	35
2.2.2.4. Eğitim Seviyesi ve Bilgi Eksikliği.....	35
2.2.3. Hukuksal ve Bürokratik Nedenler	36
2.2.4. Sosyal Güvenlikten Kaynaklanan Nedenler	38
2.3. KAYIT DIŞI İSTİHDAMIN ETKİLERİ	39
2.3.1. Kayıt Dışı İstihdamın Olumlu Etkileri.....	39
2.3.1.1. İstihdam Yaratma Etkisi	40
2.3.1.2. Gelir Üzerindeki Etkisi.....	40
2.3.1.3. Rekabet Gücü Yaratma Etkisi	40
2.3.1.4. Kaynak Dağılımındaki Etkisi	41
2.3.2. Kayıt Dışı İstihdamın Olumsuz Etkileri	41
2.3.2.1. Gelir Dağılımındaki Etkisi	42
2.3.2.2. Rekabet Üzerindeki Etkisi	42
2.3.2.3. Sosyal Güvenlik Üzerindeki Etkisi	43
2.3.2.4. Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi	43
2.3.2.5. Kaynak Dağılımını Bozucu Etkisi	44
2.4. TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI İSTİHDAMIN BOYUTU	44

İKİNCİ BÖLÜM

KADIN İŞGÜCÜ VE KAYIT DIŞI İSTİHDAM İLİŞKİSİ

1. KADIN İŞGÜCÜ	47
1.1. DÜNYA'DA KADININ İŞGÜCÜNE KATILIMI	48
1.1.1. Sanayi Devrimi'nde Kadın İşgücü.....	48
1.1.2. İkinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Kadın İşgücü	50
1.1.3. Küreselleşme, Esnek Üretim Sistemi ve Kadın İşgücü	51
1.2. GÜNÜMÜZDE KADININ İŞGÜCÜNE KATILIMI.....	52
1.3. TÜRKİYE'DE KADININ İŞGÜCÜNE KATILIMI	54
1.4. KADIN İŞGÜCÜNE KATILIMI ETKİLEYEN UNSURLAR	56
1.4.1. Ücretsiz Aile İşçiliği	57
1.4.2. Toplumun Kültürel Yapısı	57
1.4.3. Eğitim.....	58
1.4.4. Yaş	59
1.4.5. Medeni Durum.....	61
1.4.6. Doğurganlık	62
1.4.7. Yasal Düzenlemeler	62
2. KAYIT DIŞI İSTİHDAM VE KADIN İŞGÜCÜ	63
2.1. KADIN İŞGÜCÜNÜN KAYIT DIŞI ÇALIŞMASININ NEDENLERİ	64
2.1.1. İş-Aile Yaşamı Çatışması ve Ev İşleri.....	65
2.1.2. İşgücünün Esnekleşmesi ve Küreselleşme	65
2.1.3. Kırdan Kente Göç	65
2.1.4. Çocuk Bakımı Sorunu.....	66
2.1.5. Yoksulluk.....	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAĞCILAR İLÇESİNDE TEKSTİL SEKTÖRÜNDE KAYIT DIŞI ÇALIŞAN KADINLAR: ALAN ÇALIŞMASI

1. ALAN ÇALIŞMASI: BAĞCILAR	68
1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	68
1.2. YÖNTEM	68
1.2.1. Araştırmanın Modeli.....	68
1.2.2. Çalışma Grubu	69
1.2.3. Veri Toplama Aracı	71
1.2.4. Veri Toplama Süreci	71
1.2.5. Verilerin Çözümlemesi	72
1.2.6. Verilerin Analizi	72

1.2.7. Geçerlilik	72
1.3. BULGULAR	73
1.3.1. Bu İŖi Yapma Nedenleri	73
1.3.2. ÇalıŖma Ŗartlarından Memnuniyetleri	76
1.3.3. İlk İŖe GiriŖleri	76
1.3.4. Haftada ÇalıŖılan Gün Sayısı ve Günlük ÇalıŖma Süreleri	77
1.3.5. Ekonomik KoŖullar	79
1.3.5.1. cret.....	79
1.3.5.2. Aylık Gelir	82
1.3.5.3. Hanelerin Sosyal Güvence Durumları ve Sağlık Harcamaları.....	83
1.3.5.4. Ev Sahibi Olma Durumu	83
1.3.6. Kayıtlı ÇalıŖma Deneyimleri	84
1.3.7. İŖi Bırakmaları Hâlinde Geçimlerini Sağlayabilme.....	86
1.3.8. Ailelerin Kayıt DıŖı ÇalıŖmaya YaklaŖımları	87
1.3.9. ÇalıŖma Mevzuatı Bilgileri.....	88
SONUÇ VE DEğERLENDİRMELER	89
KAYNAKÇA.....	94
EKLER.....	104

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyetlerin Sınıflandırılması.....	8
Tablo 2: Sosyal Güvenlik Kurumu'ndan Aylık Alanların Sayısı.....	26
Tablo 3: Sosyal Güvenlik Kurumu'ndan Malullük ve Dul, Yetim Aylığı Alanların Sayısı.....	26
Tablo 4: Temel İşgücü İstatistikleri(15+Yaş)(BinKişi).....	31
Tablo 5: 2021 Yılı İçin Asgari Ücretin İşverene Maliyeti.....	32
Tablo 6: Eğitim Durumuna Göre İşgücüne Katılım Oranı(%).....	36
Tablo 7: Türkiye'de Sektörlere Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%).....	44
Tablo 8: İşteki Durum ve Faaliyete Göre İstihdam Edilenler(+15Yaş).....	45
Tablo 9: İstihdam Edilenlerin Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlılık Durumu(+15Yaş).....	46
Tablo 10: Çeşitli Ülkelerde Kadın İstihdam Oranları(%).....	53
Tablo 11: Ekonomik Faaliyete Göre İstihdam Edilme(15+Yaş).....	56
Tablo 12: Kadınların Genel Özellikleri.....	70
Tablo 13: Kayıt Dışı Çalışan Kadınların Aylık Ücretlerine İlişkin Bulgular.....	79
Tablo 14: Kayıt Dışı Çalışan Kadınların Ailelerinin Aylık Gelirlerine İlişkin Bulgular.....	82
Tablo 15: Kayıt Dışı Çalışan Kadınların Ev Sahibi Olma Durumlarına İlişkin Bulgular.....	84

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IRS	: Internal Revenue Service
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
KADİM	: Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
Vd.	: Ve diğerleri

GİRİŞ

Kayıt dışı istihdam hem gelişmiş ülkelerin hem de gelişmekte olan ülkelerin ortak problemlerinden biridir. Dünya’da 1950 yılında Türkiye’de ise 1980’lerden sonra hızla artış gösteren kayıt dışı ekonomi ve dolayısıyla da kayıt dışı istihdam, işleyişi, nedenleri ve sonuçlarına bakıldığında karmaşık bir yapıya sahiptir.

Kayıt dışı istihdam, sonuçları bakımından tüm dünyada benzer bir yapı göstermesine rağmen nedenleri her ülkenin sosyo-ekonomik yapısına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Kayıt dışı istihdam; isminden de anlaşılacağı üzere kayıt altında olmayan istihdamı ifade eder. Bu nedenle kesin olarak ne kadar olduğu bilinmeyen fakat birtakım nüfus ve istihdam verilerinin kullanılmasıyla tahmin edilmeye çalışılan istihdam olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel ekonomi ve istihdam politikaları üzerinde oldukça olumsuz etkileri bulunmaktadır.

Kayıt dışı istihdam genellikle olumsuz bir olgu olarak bilinir ancak olumlu etkilerinin olduğu da bir gerçektir. Özellikle işsizliğe çare olup istihdam yaratması, küçük ve orta ölçekteki işletmelerin büyük ölçekteki işletmelerle rekabet edebilmesi olumlu etkileri arasındadır. Hiç şüphesiz ki kayıt dışı istihdama en çok maruz kalan da kadın işgücüdür.

Geçmişten günümüze kadar yaşanan ekonomik, sosyal ve kültürel değişimler toplumlarda farklı etkiler yaratmaktadır. Kişilerin yaşamının her alanında hissettiği bu değişimlerden en fazla etkilenen kesim ise kadınlardır. Kadınlara toplumsal hayatta ev işleri, çocuk bakımı gibi sorumluluklar atfedilmiş olsa da tarihin her döneminde yeni statü ve roller de verilmiştir.

Ekonomik zorunluluktan dolayı iş gücüne dahil olan kadınların çalışma hayatında karşılaştığı sorunlar, 1970 yılında küreselleşme olgusuyla birlikte artmıştır. Bu sorunların başında, mesleklerin cinsiyet ayrımına tabii tutulması gelmektedir. Kadınların eğitim seviyelerinin yetersiz olması, ev işlerinin zorunlu görevleri hâline getirilmesi ve toplumdaki ahlaki kurallardan dolayı birçok kadın niteliksiz işlerde, kötü şartlarda ve düşük ücret karşılığı çalışmak zorunda bırakılmaktadır.

Kayıt dışı istihdamdan etkilenen kadın işgücünün neden kayıt dışı çalıştığını, çalışma koşullarının nasıl olduğunu belirlemek ve çözümleri için fikir vermek amacıyla,

İstanbul'un Bağcılar ilçesinde tekstillerde kayıt dışı çalışan 28 kadının dahil olduğu alan çalışmasını içeren bu araştırma üç bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı istihdam kavramları ve tanımları üzerinde durulmuştur. Kayıt dışı ekonominin unsurları, nedenleri, olumsuz ve olumlu etkileri ile ölçüm yöntemlerinden bahsedilmiştir. Kayıt dışı istihdamın ise türleri, nedenleri, olumlu ve olumsuz etkilerinin yanında bir de Türkiye'de kayıt dışı istihdamın boyutu anlatılmıştır.

İkinci bölüm de kayıt dışı istihdamdan en çok etkilenen kadın işgücünün dünyadaki ve Türkiye'deki tarihsel sürecinin yanında kadın işgücüne katılımı etkileyen unsurlardan da bahsedilmiştir. Ayrıca kadın işgücünün kayıt dışı çalışmasının nedenleri madde madde sıralanmış ve günümüzdeki kadın işgücüne katılımın nasıl olduğundan bahsedilmiştir.

Üçüncü ve son bölüm de ise İstanbul'un Bağcılar ilçesinde tekstillerde çalışan kadın işgücünün kayıt dışı istihdam nedenleri ve çalışma koşulları araştırılmıştır. Kayıt dışı istihdam nedenleri ve çalışma koşulları, kartopu örneklem yöntemi kullanılarak tahmin edilmeye çalışılmıştır. Araştırmaya katılan kişiler rassal bir şekilde seçilmiş olup demografik ve kişisel bilgilerin yanında açık uçlu sorular da sorulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİ VE KAYIT DIŞI İSTİHDAM

1. KAYIT DIŞI EKONOMİ KAVRAMI VE TANIMI

1960'lı yıllardan beri önce batılı toplumlarda dillendirilen "kayıt dışı ekonomi" zaman içinde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin tamamında ortak bir problem hâline gelmiştir. Kayıt dışı ekonomiyle ilgili ilk düzenlemeler Fransa'da kayıt dışı istihdam konusunda yapılmış ancak konu üzerinde tam olarak II. Dünya Savaşı'ndan sonra durulmuştur (Karan, 2006: 4; Sandalcı ve Sandalcı, 2017: 72).

Kayıt dışı ekonominin Türkiye'de ortaya çıkması ise 1980'li yıllarda olmuştur. 1980 yılından sonra vergi kaçırmalarında meydana gelen artış vergi adaletini zedelemiŐtir. Bu durum kayıt dışı ekonominin gelişimine ve artışına neden olmuştur (Babaoğlu, 2018: 4).

Genellikle kayıt dışı ekonomi kavramı kullanılsa da gayri-resmi, beyan dışı, illegal, gizli, gölge, ikinci, gözlemlenmeyen, marjinal, alacakaranlık, vergilendirilmemiş, enformel, boz, kara, nakit, düzensiz, paralel ekonomi, yeraltı ve ay ıŐığı ekonomisi gibi adlarla da anılmaktadır (Bağırzade, 2012: 197-198).

Kayıt dışı ekonominin tek bir tanımı bulunmamaktadır. Bunun sebebi kayıt dışı ekonominin oldukça karmaşık bir yapısının olması ve ülkelerin farklı ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarından etkilenmeleridir (Gümüş, 2000: 66). Kayıt dışı ekonomi ile ilgili bazı tanımları Şu Şekilde vermek mümkündür:

Ekonominin düzenlemiş olduğu yönetmeliklere ve yasalara aykırı olarak gerçekteştirilen, belgeye dayandırılmamış, -kanuni defterlere işlenmemiş- ekonomik işlemlerdir (Altuğ, 1999: 3).

Kayıt dışı ekonomi, bir belgeye bağlanmayarak ya da içeriğinde gerçekte bilgileri yansıtmayan belgelerle gerçekteştirilen alım-satımın, devletten ve işletmeyle ilgili öteki kişilerden (alacaklılardan, ortaklardan vb.) kısmen veya tamamen gizlenerek kayıtlı ekonominin dışına çıkılmasıdır (Baldemir v.d., 2005: 233).

Kayıt dışı ekonomi, kamu otoritelerinin kontrolü dışında gerçekleşen her türlü ekonomik işlem ya da faaliyetlerdir (Yıldırım, 2007: 160).

Gayri safi milli hasılayı bulmak için herkesçe bilinen ve kullanılan istatistik metotlarına göre belirlenemeyen vergilerden ve başka kanunlardan kaçınmak için belirtilmeyen, resmi evraklarda geçmeyen gelir yaratan bir faaliyettir (Dam v.d., 2018: 295).

Genel anlamda, piyasa ekonomisinin düzensiz, formel olmayan kısmını içermektedir (Oğuztürk ve Ünal, 2017: 325).

Fakirler için bir gelir kapısı ya da güvence sağlarken formel ekonomiyle direkt bir bağlantısı bulunmayan aykırı bir ekonomidir (Demir ve Biçer 2019: 20).

Kayıt dışı ekonomi; ticari, sınaî, serbest meslek, zirai, ücret ve gelip geçici faaliyetlerin vergiye tabi gelir elde etmesine rağmen bunu beyan etmemesi sonucunda vergilendirilmeyen kişilerin yarattığı ekonomidir (Meydanal, 2008: 5).

Kayıt dışı ekonomi, sosyal boyutlarının ve sınırlarının tam olarak kavranması mümkün olmayan ancak tecrübe sayesinde bilinen bir olgudur. Kayıt dışı ekonomi obje olarak değil süreç olarak kabul edilmelidir. Benzer faaliyetlerin yasal ve sosyal çevre içerisinde düzenlenmiş olmasına rağmen, toplumun kurum ve kuruluşları tarafından düzenlenmemiş olması temel özelliğidir. Dolayısıyla sonucunda gelir yaratmaktadır (Işık ve Acar, 2003: 119).

Kayıt dışı denildiği zaman sadece kumar, kara para, çalınmış mal veya uyuşturucu ticareti, sahtecilik gibi vergi kaçırmak için muhasebe kayıtlarında yer almayan, maliyeden gizlenen, yasal olmayan faaliyetler değil bununla birlikte piyasada yer almayan ve evlerde aile bireyleri tarafından gerçekleştirilen gelir getirici faaliyetler, mal ve hizmet takasları, ikinci iş yapma gibi çeşitli isimler altında çalışanlara yapılan fakat vergiye dahil edilmeyen ödemeler de anlaşılmalıdır (Biçer, 2006: 4).

Görüldüğü üzere kayıt dışı ekonomi için tek bir tanım yapmak mümkün değildir. Akademisyenlere ve tabii oldukları branşlara göre değişiklik göstermektedir. Fakat kısaca kayıt dışı ekonomi için, elde edilen milli gelirin hiçbir şekilde devlet tarafından kayıt altına alınmaması veya kurum ve kişilerce eksik beyanda bulunulmasıdır.

1.1. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN UNSURLARI

Tanımlamalardan sonra kayıt dışı ekonomiyi daha net anlayabilmek için içerisinde yer alan unsurların detaylı bir Şekilde incelenmesi gerekmektedir.

Kayıt dışı ekonomi:

- Beyan dışı ekonomi
- Yasa dışı ekonomi
- Enformel ekonomi

Şeklinde i ana unsurdan oluşmaktadır.

1.1.1. Beyan Dışı Ekonomi

Beyan dışı ekonomi, vergi kanunlarının belirlemiş olduğu kurallara göre, vergi idaresine ilan edilmesi gerektiği hâlde ilan edilmeyen veya eksik ilan edilen faaliyetlerden elde edilmiş olan gelirdir (Yücebaş, 2014: 7).

Elde edilen vergi gelirinin hepsi ilan edilmez sadece bir kısmının bilgilendirilmesi yapılır. Bilgilendirilmeyen kısım da beyan dışı ekonomi adını almaktadır. Dar anlamda söylemek gerekirse legal alandan illegal alana kadar olan kısmı kaplayan hiçbir Şekilde vergi idarelerine bildirilmemiş olan faaliyetlerden elde edilen kazançtır (Karan, 2006: 9-10).

Beyan dışı ekonomik faaliyetlerin bir bölümü gelir idaresinde kaydı olan mükelleflerin vergi yükünü azaltmak için kısmen belge ve deftere geçirmediği faaliyet ve iŐlemlerden oluşmaktadır. Gelirlerinin çok büyük ve önemli bir kısmını kayıtlara aktarmadıkları ve yeterince vergi ödemedikleri herkes tarafından kabul gören iş kolları; oto yedek paracılar, yüksek maaş alan ücretliler, kereste ve mobilya ticareti yapanlar, oto galerileri, sahte fatura ve belge düzenleyenler, tekstil sektörü, emlakçılar, yasa dışı yollarla yurda getirilen iki, sigara, akaryakıt, demir, kömür işleriyle uĐraŐanlar, proje büroları, matbaacılar, ev sahibi olanlar, sanayi oto tamiri ve bakımı yapanlar, oto çekicileri, yüksek gelire sahip olan rantiyeler, yap sat iŐiyle müteahhitler, kuyumcular vb. (Biçer, 2006: 10; Meydanal, 2008: 7).

Özellikle yukarıda sayılan sektörlerde bu duruma sık rastlamak mümkündür. Fakat yine de herhangi bir önlem alınmamakta ve bu durum sanki kabul görmüşçesine devam etmektedir.

1.1.2. Yasa Dışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonominin ikinci türü ise yasa dışı ekonomidir. Yasa dışı ekonomi kapsamındaki faaliyetler toplum tarafından kabul edilmemektedir. Herkes tarafından ahlaka uygun olmadığı belirlenen zararlı ve kötü diye ifade edilen yasalarca yasaklanmış faaliyetleri ifade etmektedir. Kanunların izin vermediği tüm faaliyetler neticede kayıt dışıdır. Bu ekonomik faaliyetler çeşitli nedenlerle yasaklandığı için vergilendirilememekte bu da vergilenen ekonomik faaliyetlerinin bir kesiminin de vergilenmemesine sebep olmaktadır. Sonucunda da vergi kaybı meydana gelmektedir. Yasaklanan bu kanun dışı faaliyetlerin bir cezası bulunmaktadır. Yakalandıkları takdirde sadece kayıt dışı ekonomik faaliyette bulunanlar vergi cezasına çarptırılırken illegal faaliyette bulunanlar vergi cezasının yanında ayrıca hapis ve para cezası ile de cezalandırılmaktadırlar. Yasa dışı faaliyetlere tefecilik, kadın ve organ ticareti, uyuşturucu, rüşvet, kalpazanlık, sahte pasaport, gayri yasal iş takibi, silah, çek-senet tahsilatları, vize ticareti, kıymetli maden ve tarihi eser kaçakçılığı girmektedir. Hatta bu yasaklanan faaliyetlere eklemeler bile yapılabilir (Tecim, 2008:7). Tüm bu sayılan faaliyetlerin ekonomi için hiçbir anlamı ve katkısı bulunmamaktadır (Yücebaş, 2014: 9).

Yasa dışı yapılan ekonomik faaliyetleri ikiye ayırmak mümkündür. Birincisi ekonomik olmayan faaliyetlerdir. Kalpazanlık, rüşvet, hırsızlık, yolsuzluk bu faaliyetlerin içerisinde sayılabilir. Bunları kayıt dışı ekonomi içerisinde dahil etmek mümkün değildir. Çünkü bu faaliyetlerden elde edilen kazanç gerçekte elde edilmemiştir. Bu yüzden bu kazançların vergilendirilmesi gibi bir durum söz konusu değildir. İkincisi ise ekonomik olan faaliyetlerdir. Uyuşturucu kaçakçılığı, gecekondü mafyalığı, çek-senet işleri ve ihale mafyalığı bu kısım da sayılabilir. Sayılanların hepsi ekonomik ve gelir getirici faaliyetler olmasına rağmen kanunlar tarafından kesinlikle yasaklanmıştır (Çekmece, 2019: 8). Bu şekilde illegal olan faaliyetlerden elde edilen gelir, GSMH hesaplanırken dahil edilmemektedir (Karan, 2006: 10). Bunun için iki neden saymak mümkündür (Azaklı, 2009: 12); yasaklanmış olan faaliyetlerden bilgi elde etmek çok zordur. Yasaklanan faaliyetlerden eğer mal ve hizmet elde edilip elde

edilen değer de kanunun izin verdiği yasal olan faaliyetlerin üzerine ekleniyor ise bu durum, yasa dışı faaliyetlerin kanunen geçerli olacağı anlamına gelir. Bunu da kabul etmek m¼mk¼n değildir. Vergilendirilen ve vergilendirilmeyen ekonomik faaliyetler birbirinden ayrı tutulmak zorundadır. Vergilendirilmeyen faaliyetler bir s¼re sonra vergilenen faaliyetin de kayıt dışı olmasına neden olur. Bunun sonucunda da doğal olarak vergi kaybı geręekleŐir.

Kanunların engellemiŐ olduğu yasa dışı faaliyetlerin en aza indirgenmesi hatta tamamen önlenmesi gerekmektedir. Fakat kanunların engellemesine rağmen yasa dışı faaliyetlerden gelir elde ediliyorsa buna da ‘kara para’ adı verilmektedir (Us, 2004: 4).

T¼m toplumlarda y¼ksek kazanç sağlayan ter¼r, ocuk ve kadın ticareti, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, adam kaçırma gibi örg¼tl¼ iŐlenen suçlardan elde edilen her t¼rl¼ menfaat ve değerler kara paradır. Kanunlar tarafından yasaklanmış olan ekonomik faaliyetlerden elde edilen para, hileli yollarla sanki yasal yollarla elde edilmiŐmesine gelir g¼r¼n¼m¼n¼n verilmesine de ‘kara paranın aklanması’ denmektedir. Kanun dışı edilen bu gelir, suçu iŐleyen kişilerce çoğu zaman nakit olarak bulundurulmaktadır. Eğer kara para için farklı tanımlar yapılacak ise bunlar (Bakkal, 2007: 17-20; Tayfur, 2018: 7-8);

- Hukuki olarak h¼l¼ kanunda geğerliliğini koruyan ve kanunların belirttiği üzere yasak olan suçlardan kazanılan gelir olarak tanımlamak m¼mk¼nd¼r.
- Ahlaki olarak kanunların yasaklamıŐ olmasının yanında halkın da tasvip etmediği faaliyetlerden kazanılan gelirdir. Ahlaki olarak baktığımızda kara para için bu tanım geniş bir anlam ifade etmektedir.
- Sosyal açıdan baktığımızda ise kara para, doğrudan olmasa da dolaylı olarak toplumun yıpranmasına neden olan yasaklanmış faaliyetlerden elde edilen gelirdir.

Kara para kavramını başka kavramlarla karıŐtırmamak gerekir. Genellikle kayıt dışı ekonomiyle karıŐtırılmaktadır. Fakat kayıt dışı ekonominin sadece bir kısmını kara para oluşturmaktadır. Hukuka g¼re yapılması yasak olan faaliyetlerin bir b¼l¼m¼ kara paranın artışına neden olmaktadır. Bu faaliyetleri içeren kayıtlı ekonomi de olsa kayıt dışı ekonomi de olsa ulaŐtıęı yer giderek artmakta ve aynı zamanda çeşitlilik de kazandırmaktadır (Meydanal, 2008: 11).

1.1.3. Enformel Ekonomi

Formel ekonominin tanımından yola çıkarak enformel ekonomi de tanımlanabilir. Formel ekonomi, yapılan mal ve hizmetin üretiminden tüketimine kadar resmi olarak evraklarda kayıtlı olup yasal bir biçimde gerçekleştirilen ekonomidir. Bu ekonomik faaliyetlerin içinde para değişim aracı olarak kullanılmaktadır. Enformel ekonomi de ise mal ve hizmetin üretiminden tüketimine kadar hiçbir şekilde kayıt altına alınmamasını ifade etmektedir (Karan, 2006: 13).

Enformel ekonomide yapılan iş yasal olsa da vergi ödememek için resmî kurumlara bildirilmemesi sebebiyle yapılan iş de yasadışı sayılmaktadır. Kayıt dışı ekonomiyi yapılan faaliyetlere göre sınıflandırmak mümkündür. Yapılan sınıflamanın bu kadar çok olması aslında kayıt dışı ekonominin boyutunun ne kadar geniş olduğunu göstermektedir. Tablo 1’de de bu sınıflandırmaya yer verilmiştir.

Tablo 1: Kayıt Dışı Ekonomik Faaliyetlerin Sınıflandırılması

Faaliyet Türü	Parasal İşlemler		Parasal Olmayan İşlemler	
Kanun Dışı Faaliyetler	Uyuşturucu madde üretimi veya satışı, kumar, kaçakçılık, çalıntı malın ticareti, dolandırıcılık, fuhuş		Kaçakçılık ya da malın takas edilmesi, uyuşturucu, hırsızlık, çalıntı mal, uyuşturucuyu kullanmak için üretmek veya yetiştirmek	
	Vergi Kaçırma	Vergiden Kaçınma	Vergi Kaçırma	Vergiden Kaçınma
Kanuni Faaliyetler	Kazanç, Bildirimi yapılmamış kazanç, varlık edinimi, kanuni mal veya hizmetler için bildirilmeyen ücret	İşçi indirimleri Çalışanlara yapılmış olan fakat vergiden muaf ödemeler	Kanuni olan mal ve hizmetin değiş-tokuşu	Şahsi ya da bir başkasına yardım etmek için yapılmış olan işler

Kaynak: (Erkuş ve Karagöz, 2009: 129)

Devletin denetlemiş olduğu formel ekonominin içerisinde olmayan tüm mal ve hizmetlerin üretiminden tüketimine kadar olan değişim ilişkilerini enformel ekonomi kapsamaktadır. Herhangi bir sosyal güvenlik uygulamasının ve vergilendirmesinin

olmadığı bu ekonomik faaliyetler genel olarak küçük ölçeklidir (Azaklı, 2009: 13-14). Üstelik enformel ekonomi içerisinde yer alan faaliyetlerden sürekli kazanç elde edilemeyecek olması, sosyal güvenlik ya da buna benzer yükümlülüklerin ekonomik olarak yerine getirilmesini güçleştirmektedir (Kırcı, 2006: 21).

Bu faaliyetlerin olduğu alanlar da oldukça çeşitlidir. Örneğin; herhangi bir cadde de bulunan tezgâhta bu faaliyet gerçekleştirilebileceği gibi ofiste, fabrikada, tarlada, evde, bir kamyonun arka tarafında, ticari piyasalarda ya da bunların birkaçında da gerçekleştirilebilir. Kısacası bu ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilebileceği her alanda hemen hemen bu faaliyetlere rastlamak mümkündür (İlgin, 1999: 16).

Enformel ekonomi, içerisinde birbirinden farklı faaliyetler bulundurmaktadır. Buradaki para pazar içinde kalır ve yalnızca bir araçtır. İkinci bir işte çalışılması, büyük ölçekli firmalarla gerçekleştirilen alt sözleşmeye dayanan mal ya da hizmet üretimi, kanun dışı göçmen işçi çalıştırılması, çocuk işçilerin çalıştırılması, özellikle kadınların ev eksenli çalışması, emeklilerin çalışması, marjinal işler denilen türden faaliyetlerin yürütülmesi bu grupta toplanacak faaliyetlerdendir (Meydanal, 2008: 12).

Enformel ekonomi içerisinde bulunan faaliyetlerin bir kısmı piyasanın içinde bulunmazken aynı zamanda parasal olarak da bir harcama durumu görülmemektedir. Bunun içinde bulunan faaliyetler sosyal ekonomi, hane halkı ekonomisi ve yerel ekonomidir (Yücebaş, 2014: 8).

- Sosyal ekonomi; yaşamın idame ettirilmesi için gerekli olan ihtiyaçların toplumun yardımlaşması sonucunda gerçekleşmesidir.
- Hane halkı ekonomisinde aile, gerekli ihtiyaçlarını karşılamak için aile içinde kendi kendine yapmış olduğu üretimdir. Buna evde kıyafet dikmek ve bahçe işleri örnek verilebilir.
- Yerel ekonomi de ise kişilerin ihtiyaçlarının aile içinde yapılan üretimle ya da o bölgenin toplumunun gerekli olan ihtiyaçlarını karşılaması için ürettikleri malları dağıtma durumunu ifade etmektedir. Bu faaliyetler GSMH tahminlerinin dışında yer almaktadır.

Kayıt dışı ekonomi ve kayıt dışı ekonominin unsurlarının yapılan çalışmalar ve incelemeler sonucunda aynı özelliklere sahip olduğu görülmüştür. Bunları dört ana başlıkta toplayabiliriz (Azaklı, 2009: 18):

- Yasalara ve kurallara karşı aykırıdırlar,
- GSMH hesaplarının içine dahil edilmezler,
- Vergi kaybına yol açarlar,
- İstatistikler üzerinde bozucu etkiye neden olurlar.

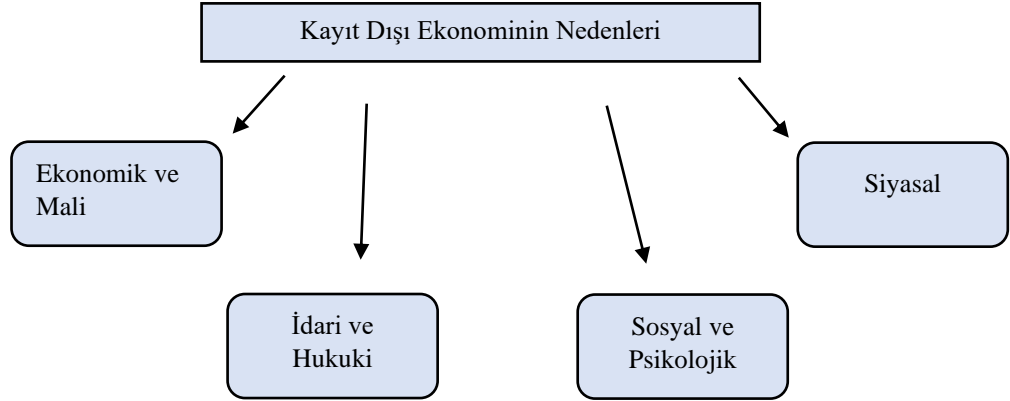
1.2. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN NEDENLERİ

Kayıt dışı ekonomiye yol açan nedenler her ülkenin gelişmişlik seviyesine bağlı olarak farklılık göstermektedir (Çetintaş ve Vergil, 2003: 17). Bu nedenler; ekonomik, mali, hukuki, politik, psikolojik ve sosyaldır. Kayıt dışı ekonominin tanımı ve boyutları her ülkede farklılık gösterirken kayıt dışı ekonomiye neden olan unsurlar da ülkelere göre farklılık göstermektedir (Akalin ve Kesikoğlu, 2007: 73).

Kayıt dışı ekonominin ortaya çıktığı dönemler özellikle de II. Dünya Savaşı'nın neden olduğu yaraları kapatabilmek için yapılan uygulamalar ve dönemin şartlarından dolayı oluşan fiyat kontrolleri, haksız kazanç ve 1970'li yılların ortalarına dek sürdürülen müdahaleci Keynesyen politikalarıdır. Kayıt dışı ekonomi sorunu 1980'lerden beri uygulanmış olan liberal politikalarla birlikte büyüyerek sürekli artış göstermiştir (Babaoğlu, 2018: 15). Bu faaliyetlerin ortaya çıkış nedeni, sebep olduğu faktörler, kayıt dışı ekonomiyi anlamak ve kayıt dışılıktan kurtarıp kayıtlı hale gelmesini sağlayacak çözümler üretebilmek için büyük önem arz etmektedir. Faaliyetlerin ortaya çıkış nedenleri bilindiğinde gerekli önlemler alınabilecek hem de kayıt dışı ekonominin ortaya çıkması durdurulmaya çalışılırken aynı zamanda büyümesine de engel olunabilecektir. Gereken hukuki, ekonomik ve politik yaptırımlar da gerçekleştirilecektir (Metin ve Erdem, 2020: 934).

Gelişmiş ülkelerde kayıt dışı ekonomiye neden olan unsurlar; vergiler, piyasa başarısızlıkları, düzenlemeler, sosyal güvenlik kesintileri gibi vergisel ve kurumsal sorunlardır. Gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonomiye neden olan unsurlar ise adaletsiz gelir dağılımı, göç, bölgesel gelişmişlik farkları, işsizlik, nüfus artışı ve düşük verimlilik gibi yapısal faktörlerdir.

Birçok tanımı olsa da kayıt dışı ekonominin, nedenlerini ortak bir payda da sınıflandırabiliriz. Şekil 1’de görüldüğü üzere kayıt dışı ekonomiye yol açan nedenler başlıklar altında incelenmek üzere yazılmıştır.

Şekil 1: Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri (Öçal ve Şenel, 2021: 1207)

1.2.1. Ekonomik ve Mali Nedenler

Kayıt dışılığın en önemli belirleyicisi bir ülkenin ekonomik yapısıdır. Ekonomik nedenler içinde; gelir dağılımı adaletsizliği, küçük işletmelerin ağırlıklı yapısı ve enflasyon ön plandayken mali nedenler de ise vergilendirme ile ilgili problemler ön plana çıkmaktadır. Ülkenin ekonomisi istikrarlı ve sağlam, verimliliği yüksek ve enflasyonu kolaylıkla kontrol edilebiliyor ise piyasanın genellikle kayda girdiği ülkelerde kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin boyutları da sınırlı olmaktadır. Ancak ülkenin gelir dağılımı adaletsiz ve yoksulluk fazla ise piyasadaki akış genellikle nakit ile dönüyor ve enflasyon hep yüksek seviyede seyrediyor ve sık sık krizler çıkıyor ise kurumları tam olarak oturmamış bu ekonomilerde, kayıt dışı ekonominin boyutu da oldukça yüksek olacaktır (Çekmece, 2019: 14-15). Tüm bunların ana nedeni, vergilendirmeyle ilgili sorunlardır. Bu sorunun en başında vergi oranlarının çok yüksek oluşu ve vergiyi ödemek istemeyenlerin oluşturduğu direnç gelmektedir (Tecim, 2008: 13). Kamunun, ekonomide kapladığı alanın genişliğine bakıldığında yapılan harcamaların fazla olması, yeni vergilerin konulmasına ya da geçerli olan vergilerin oranlarında yükseltmeler yapılmasına neden olurken bu durum kişileri kayıt dışılığa itmektedir. Buna istinaden vergi oranlarındaki yükseklik ve ödemelerdeki adaletsizlik, kişilerin gelir yaratan bu işlerini vergi idaresinden gizleyip vergi ödemek yerine yatırım yapıp fon oluşturmalarına sebep olmaktadır (Işık ve Acar, 2003: 120-121).

Kayıt dışı ekonomiyle gelir dağılımı arasındaki bağ, çok az gelir elde edenlerin daha çok gelir elde etmek istemesi sonucu kayıt dışı çalışma için arz yaratması biçimindedir. Çalışanların gelirlerinin yetersiz oluşu ile ikinci bir işte çalışmak için talepte bulunması veya genellikle kayıt dışı çalışmakta olan çocukların ve de kadınların piyasanın içinde olmak istemesi kayıt dışı kavramını ortaya çıkarmaktadır (Kamalıoğlu, 2014: 9).

Kayıt dışı ekonomiyi etkileyen bir diğer olay da fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen artıştır. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre değişkenlik gösterebilmektedir. Enflasyon rakamları, gelişmekte olan ülkelerde daha yüksektir. Fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen artış nominal gelirin artmasına neden olduğu için daha yüksek vergi diliminden vergilendirilme söz konusu olmaktadır. Enflasyonist baskılar ile kaynak maliyetleri de yükselmektedir. Bu durumlardan dolayı kayıt dışı finans kuruluşları artarken yüksek oranda borçlanmak durumunda kalan ekonomik birimler kayıt dışı yollara başvurumaktadırlar. Ayrıca satın alma gücünde meydana gelen azalmalar bireyleri yasa dışı yollara itebilmektedir (Babaoğlu, 2018: 24).

Kayıt dışı faaliyetlerde giriş ve çıkışların daha basit olması, başta kayıtlı iş yerlerinde gerektiği kadar istihdam yaratılamıyor oluşu ve de kayıtlı iş yerleri içinde iş aramadaki yüksek maliyet, çalışmak isteyenleri kayıt dışı faaliyetlere doğru yönlentmektedir (Akalin ve Kesikoğlu, 2007: 74).

1.2.2. İdari ve Hukuki Nedenler

İdari ve hukuki nedenleri; denetim yetersizliği, mevzuatın sık sık değiştirilmesi ve karmaşıklığı ve çok sık çıkarılan af kanunları olarak saymak mümkündür. Kayıt dışı ekonominin önlenmesine yönelik olarak devletin çok başlı denetim yapısını benimsemesi, denetimlerin yetersiz olması ve ilgili kamu kurumları ve kuruluşları arasındaki ilişkinin yeterince sağlanamıyor oluşu uygulanan ceza politikalarının yetersiz kalması, kayıt dışı ekonominin artmasına neden olmaktadır (Göktaş, 2007: 7-8). Toplum içinde devletin yaptığı harcamalara ilişkin küçücük bir şüphenin olması vergi bilincini zayıflatmaktadır. O toplumda bir araya gelmiş bireylerin ödedikleri vergilerin devlet tarafından etkili bir biçimde kullanılmaması üzerine sarf edilen bu verimsiz harcamaların artacağını düşünebilir ve bu durum daha da az vergi ödemesine neden olabilir. Sergilenen bu tutum ülkedeki ekonomik faaliyet hacminin yükseltilmesine,

ekonominin kayıt dışı kalmaya devam edebilmek için yolsuzluk ve rüşvet hacminin daha da artmasına neden olabilmektedir (Çetintaş ve Vergil, 2003: 18).

Belirli kısımlarda ve de ölçülerde devlet, üretime dair ticari ilişkilere, sermaye, mal ve işgücünün bulunduğu alanlarda iş ve işlemlere denetlemek ve düzenlemek için müdahalede bulunmaktadır. Örneğin, firmaların kurumsallaşmasının önüne geçen bürokratik işlemler, dış ticaret için konulan kotalar ve ambargolar, fiyatları denetlemek, üretimin gerçekleşmesi için yapılması gereken bazı unsurların şart koşulması vb. (Çekmece, 2019: 17). Bu durumlarla uğraşmak istenmediği için işler gizli bir şekilde yürütülmektedir. Sonucunda da kayıt dışı ekonomi gerçekleşmektedir.

Mevzuatlar basit, anlaşılır ayrıca ülkenin sosyal, ekonomik ve mali yapısına uygun bir biçimde hazırlanmalıdır. Aksi hâlde vergi mükellefleri mevzuatın karmaşık yapısından, yüksek vergi oranlarından, süreklilik arz etmeyen vergi yapısından dolayı vergi kaçırmaya devam edecektir.

Çok sık af kanunlarının çıkarılması dolayısıyla mükelleflerde nasıl olsa bir af çıkar psikolojisinin oluşmasına sebebiyet verilmesi ve vergisini düzenli ödeyen dürüst mükellefte de aksi yönde olumsuz ve motivasyon düşürücü etki yaratıyor olması, kayıt dışı ekonomiye yol açmaktadır (Karan, 2006: 29).

Muhasebe ve mali müşavir hizmetlerinin yetersiz oluşu da burada sayılabilir. Muhasebeciler ve mali müşavirler, mükellefler ve devlet arasında köprü durumunda olduğu için değişen ve gelişen mevzuata hâkim olmaları gerekmektedir. Adil olmalarını istemek de yadsınamaz bir özelliktir.

1.2.3. Sosyal ve Psikolojik Nedenler

Sosyal ve psikolojik nedenleri; vergi bilinci ve vergi ahlakı, nüfus, göçler ve eğitim olarak saymak mümkündür. Satın alma güçlerinin düşmesine neden olacak unsurun vergi ödemeleri olduğunu düşünen mükellefler, vergi ödeme düşüncesine karşılık isteksizdirler. Bu isteksizliği ortadan kaldırmak pek mümkün olmasa da en azından en aza indirmek için vergi mükelleflerine; devletin sunduğu hizmetlerden yararlanmaya devam etmek için vergilerin ödenmesinin çok önemli olduğunu ve eğer ödenmezse devletin bu harcamalarının sonucunda borç almak durumunda kalabileceğini

ve de bu durumun yükünü yine mükelleflerin çekeceğini mutlaka anlatılması gerekmektedir (Işık ve Acar, 2003: 122).

Bir diğer sebep de kayıt dışı ekonominin esas kaynağını oluşturan toplumsal faaliyet olan nüfustaki artış ve göçtür. Kırsal kesimde yaşayan insanların geçim kaynağı olan tarımın, ekonomik faaliyetler içerisindeki payının düşmesiyle birlikte kırsal kesimde yaşayan insanların kentlerde daha fazla iş imkânı bulma düşüncesi, kentlere doğru göçlerde etkili olmaktadır. Bunun sonucunda kentlerde nüfus artarken nüfusun artışına bağlı olarak kayıt dışı ekonomide de artış yaşanacaktır. Bunun önüne geçemeyen devlet, kırsaldan kente göç eden insanları denetlemekte yetersiz kalacaktır. Yasal çerçevelerin dışında iş bulup çalışmalarını engellemek de güçleşecektir (Çekmece, 2019: 21).

Vergi bilincinin arttırılıp herkesçe bilinmemesi, vergilerin ve yasal yükümlülüklerin kanunun belirttiği şekilde usulüne uygun olarak gerçekleştirilmemesinin nedenlerinden biri de eğitim düzeyidir. Eğitim düzeyi ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişki tamamen zıttır. Bir insanın eğitim seviyesi ne kadar yüksek ise kanunun emirlerini yerine getirme derecesi o kadar fazladır. Ancak söz konusu kayıt dışı olduğunda aynı şeyi söylemek pek mümkün değildir (Kamalıoğlu, 2014: 9).

Bu nedenlerin arasına vergi ahlakını da koymak uygun olacaktır. Vergi ahlakı; kazanç elde eden bireylerin vergiye ilişkin yükümlülüklerini vergisel kanunlara uygun bir şekilde zamanında yerine getirmeleri hususundaki davranış biçimleri inanç ve değer yargılarını ifade eden bir tutumdur (Babaoğlu, 2018: 37). Bir topluluğun vergi ahlakı yüksek ise o topluluklarda kayıt dışı ekonomi oranının düştüğü gözlemlenmektedir. Vergi ahlakı ve kayıt dışı ekonomi arasındaki bu bağ önemlidir (Sandalcı ve Sandalcı, 2017: 74).

Vergi ahlakı ve vergi bilinci, kayıt dışı ekonomiyle baş edebilmek için büyük bir öneme sahiptir. Kayıt dışılığın boyutunu azaltmak, vergi ahlakını ve bilincini geliştirecek uygulamaların yapılmasına bağlıdır (Öztürk ve Karamıklı, 2019: 498).

1.2.4. Siyasal Nedenler

Ekonomik ve sosyal nedenlerin yanında kayıt dışı ekonomiye neden olan boyutlarının büyümesine neden olan veya kayıt dışı ekonomiyi tamamen ortadan kaldırılmasını güçleştiren bir diğer neden, siyasal himayeye sahip olmaktır (Meydanal, 2008: 47). Partiler ve seçmenler arasında bulunan çıkar ilişkisi, kayıt dışı ekonomide artışa neden olmaktadır. Aralarındaki çıkar ilişkisini zedelememek için ne kadar bu durumdan bahsetseler de çözüm için gereken herhangi bir uğraş vermemektedirler (Akça v.d., 2016: 215). Yeniden seçilme istek ve arzusunda bulunan siyasetçiler, seçmenlerden gelecek oylar için bazı kişilerin yapmış olduğu kanun dışı faaliyetleri yok sayabilmektedirler (Yücebaş, 2014: 15). Seçmenler; kullanılabilir gelirlerinde azalmaya yol açacağı için vergileme sürecini elem bir olay olarak görürler. Seçmenler oy isteyen politikacıların vergilere karşı nasıl bir tutum ve tavır sergilendiklerini takip etmekte ve seçimlerde politikalarını beğenip beğenmediklerine dair sinyaller göndermektedirler. Buradaki en önemli sebep seçmenlerin kamu hizmetlerinden minimal maliyetle yararlanmak istemeleridir. Seçmenler faydalarını en yüksek seviyede tutmak ve kendilerine sosyal hizmetleri en ucuz şekilde sunacak politikacıya oy vermek istemektedirler. Bu da politikacının davranışlarını etkileyici bir faktördür (Karan, 2006: 35).

1.3. KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ETKİLERİ

Farklı ekonomilerde çeşitli boyutlarda ortaya çıkan kayıt dışı ekonominin etkileri için de kaynaklarda ortak bir fikir sağlanmış değildir. Yine de bu etkilerin hem olumlu hem de olumsuz olabileceğini söylemek mümkündür. Kayıt dışı ekonominin olumlu veya olumsuz etkisinin oluşu tamamen ülkelerin yapısıyla alakalıdır (Baldemir v.d., 2005: 234; Önder, 2000-2001: 245).

1.3.1. Kayıt Dışı Ekonominin Olumlu Etkileri

Neo liberal görüşe sahip olanlar, kayıt dışı ekonominin bir ülkenin kalkınması için küçümsenmeyecek bir etkiye sahip olduğunu söylemektedirler. Milli gelirden elde edilen pay, kayıt dışı ekonomiyle birlikte büyümeye devam ettikçe kayıt dışı faaliyetlere olumlu gözlemlerle bakılmakta olup ekonomi istenilen bir düzeye gelince kayıt dışı faaliyetlerde kendiliğinden azalma olacağı varsayılmaktadır. Bu görüşün Türkiye'deki yansıması sıkça gündeme getirilen vergi afları ve vergi cezalarının yumuşatılması olarak görülmektedir (Karan, 2006: 36-37).

Kayıt dışının bulunduğu yerlerde “sosyal güvenlik primi vergi ödemesi” olmadığı için kayıt dışı istihdamı çok fazla bünyesinde barındıran sektörlerde, ulusal ve uluslararası alanlarda rekabet avantajı görülmektedir. Bürokratik engeller nedeniyle yapılması güç olan işler kayıt dışı şekilde gerçekleştirilmektedir (Yıldız ve Yıldız, 2017: 97). Bu sektörler kayıtlı ekonomide istihdam edilemeyenlere istihdam olanağı yaratmaktadır. Bireyler bu sayede ekonomik olarak biraz daha rahat olurken firma sahipleri de vasıfsız iş gücüne daha kolay erişebilmektedir. Böylece kendisine kalan gelir ile daha fazla istihdam yaratabilmek için yatırım yapabilecektir. Bu vaziyet ekonominin gelişmesini sağlarken aynı zamanda devlete olan inancın ve güvenin de yeniden inşa edilmesini sağlamaktadır. Bu da beraberinde toplumsal huzuru getirir. Kayıtlı olmasa da istihdam yaratma özelliği bulunduğu için yoksulluğu azaltırken gelir dağılımını da olumlu etkilemektedir. Kayıt dışılığında elde edilen kazancın harcanması, kayıtlı ekonominin üstünde ek istekler yaratmaktadır (Yendi, 2011: 21; Metin ve Erdem, 2020: 936).

Kayıt dışı ekonominin hem üretim hem de tüketim üzerinde olumlu etkisi bulunmaktadır. Fakat bunlar kalıcı değil, geçicidir. Her şeyin kanuna uygun bir şekilde kayıtlara geçmesi hâlinde geçici çözüm önerilerine gerek kalmayacaktır.

Her ne kadar kayıt dışı ekonomi için olumlu etkiler ve faydalar sayılsa da kayıt dışılığın getirmiş olduğu çok ciddi zararlar bulunmaktadır. Ekonomi politikalarının alt üst olması, gerçek olan veriler üzerinde bozucu etkiye sahiptir. Özellikle bu verilerin yanlış olması GSMH'nin de içinde olduğu çoğu hesaplamalarda eksik ve yanlışlar meydana geleceği için gerçek veriler elde edilemeyecektir. Bunun sonucunda ise ülkedeki vergi yükleri çıkması gereken gerçek boyutlarından daha fazla çıkacaktır. Dış ticaret ve dövizdeki değişimi tam anlamıyla izlemek mümkün olmayacaktır. Bu durum bizi doğru para politikaları uygulamaktan uzaklaştırmaktadır (Önder, 2000-2001: 247).

1.3.2. Kayıt Dışı Ekonominin Olumsuz Etkileri

Görülen en büyük olumsuzluk, ülkedeki “ekonomik politikaları” oluşturma sürecinde meydana gelmektedir. Kayıt dışı ekonomi, milli gelir ve işsizlik gibi resmi olan makroekonomik büyüklüğü gerçek hâlimden uzaklaştırdığı için verilere karşı güvensizlikler meydana gelecektir. Buradan hareketle ekonomik politikaların etkinliği sınırlanmış veya tam olarak ortadan kaldırılmış olabilme sonucuna varılabilmektedir.

Etkin bir politika oluşturmak için istihdam ve üretim istatistikleri net ve gerçek bilgiyi vermelidir (Çetintaş ve Vergil, 2003: 20). Devletin, halkın ihtiyaçlarına tam olarak karşılık verebilmesi için ekonomik göstergelerin gerçeği yansıtması gerekmektedir.

Kayıt dışı ekonomi gelir dağılımını bozmakta ve vergi adaletsizliği yaratmaktadır. Kayıt dışı ekonomi, vergi yükünü dürüst mükelleflerin sırtına yüklerken bir taraftan da vergilenemeyen ya da az vergilenen faaliyetler dolayısıyla vergi gelirlerindeki azalmalar bütçede açıkların oluşmasına neden olmaktadır. Zaten piyasanın var olan ekonomisi kayıt dışı ekonomik faaliyetler bulunmazken bile dürüst bir gelir dağılımını sağlamakta yetersiz kalırken bir de bütün bunların üzerine avantaj elde eden bir kesim olduğu için gelir dağılımında ve vergi adaletinde iyiden iyiye bozulmalar meydana getirmektedir (Karan, 2006: 38). Kayıt dışı ekonomiye yönelmenin en büyük sebeplerinden biri kişilerin vergi vb. yüklerden kurtulmak istemesidir.

Kayıt dışı ekonomi, işletmeler arasında haksız rekabete yol açmaktadır. İşletmenin kayıt dışına çıkma istek ve arzusu içinde olması, haksız rekabetten kaynaklanmaktadır. Küçük işletmeler yasal yükümlülüklerini yerine getirdikleri için büyük işletmeler karşısında yatırım yapamamaktadırlar. Elde ettikleri kazancı kayıtlarda tutmayarak yasal yükümlülüklerinden kaçınan bu sayede de kârlılıklarını arttıran ve vergiden kaynaklı ucuz finansmanın oluşmasına neden olan işletmeler, haksız rekabete neden olmaktadır. Bu durum, kayıtlı kesimin faaliyetlerini de daraltmaktadır (Tecim, 2008: 27).

Kayıt dışı istihdam, sistemde bozulmalara neden olur. Sosyal güvenlik primlerinin ödenmemesiyle kurumlar finansman güçlükleriyle karşılaşır. Ayrıca kayıt dışı ekonomide yer alan kişiler de sosyal güvenlik sistemindeki olanaklardan yararlanamaz ve de çalışma hayatının sunduğu standartların sağlanamadığı yer ve şartlarda çalışmak mecburiyetinde olurlar (Yendi, 2011: 21). Bu şekilde genişlemeye devam eden kayıt dışı ekonomi ile sigortasız çalışma da artışlar meydana gelecek ve bu durum sosyal güvenlik alanında ilerlemeye değil daha da gerilemeye yol açacaktır.

1.4. KAYIT DIŞI EKONOMİYİ ÖLÇME YÖNTEMLERİ

Kayıt dışı ekonomi, ekonominin geleneksel olan ölçüm teknikleriyle tam olarak belirlenemediği için muhasebe kayıtlarında yer almazken GSMH'nin büyüklüklerine

yansımayan alanı da kapsamaktadır. Bir ülkenin kayıt dışı ekonomi boyutu ne kadar yüksek ise o ülkenin milli gelir ve istihdam değerleri o ölçüde gerçeği yansıtmamaktadır. Kayıt dışı ekonominin ekonomik göstergeler üzerinde bozucu etki yaratması, ekonominin gerçek performansının belirlenmesinin önündeki bir engeldir. Bu verilere dayanarak hazırlanacak olan para ve maliye politikaları da hedefine ulaşamayacaktır (Bakkal, 2007:109). Gelişmiş ülkelere oranla az gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde bu sorun çok yüksek boyutlarla ortaya çıkmaktadır (Kılıç ve Özçelik, 2006: 339).

Kayıt dışı ekonomi ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği için kullanılan yöntemlerde de çeşitlilik hâkimdir. Hatta kullanılan yöntem aynı olsa bile sonuçların farklı çıkması olağandır. Kayıt dışı ekonomiyi ölçmek için kullanılan yöntemleri doğrudan, dolaylı ve karma yöntem şeklinde üçe ayırabiliriz.

1.4.1. Doğrudan Ölçme Yöntemi

Bu tip ölçümler mikro bazda yapılmaktadır. Rastgele seçimlerin sonucunda yapılan değerlendirmelerden genellemelere doğru gidilmektedir. Belirli bir zaman diliminde gizli olan ekonomik faaliyetlerin hacmi belirlenmektedir (Biçer, 2006: 19). Belirlenmiş bir kesimde, sınırlı tutulan örnekten yola çıkarak yapılmış bu çalışmanın sonucunda, belirlenmiş olan işkolundaki yahut farklı işkollarındaki diğer araştırmaların sonuçları bir araya getirilerek ülkenin tamamındaki kayıt dışılık belirlenmeye çalışılmaktadır (Göktaş, 2007: 8).

Yöntemden en çok yararlananlar; bankalar, özel araştırma ve anket kuruluşları, istatistik kuruluşları ve vergi idaresidir. Yaptığı işten ne kadar kazanç elde ettiği ve bunun ne kadarının kayıtlara yansımış olduğu sorulmaktadır. Yapılan incelemelerle elde edilen sonuçlar, kendi içlerinde bir kategoriye ayrılarak kayıt dışı ekonominin bütününe varılmaya çalışılmaktadır (Tecim, 2008: 30).

Bu yöntemin legal olmamasından dolayı vergiden kaçmak isteyen kuruluşların veya sosyal güvenlik yükümlülüğünün kapsamında bulunma korkusu yaşayan kişilerin genellikle bilgileri saklama durumları bulunmaktadır. Bu da yöntemin güvenilirliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır. İşyerinin sayısında veyahut kapasitesinde bile olağan sayımlarda sürekli farklı sıkıntıların yaşanmış olduğu bir ortamda, vergi mükelleflerinden kayıt dışı yapmış olduğu tüm faaliyetler mevzusunda gerçek veya

gerçeğe yakın bilgilerini vermiş olmasını beklemek çok pozitif olacaktır (Işık ve Acar, 2003: 123).

İkinci bir doğrudan yaklaşım ise “*vergi gelirlerinin, vergi daireleri ve sosyal güvenlik kurumlarınca yapılan denetimine dayandırılır*” ibaresidir. Vergi dairelerine ilan edilmiş olan gelir ile yapılan denetimler sonucunda ölçülmüş olan gelir karşılaştırılır ve kayıt dışı ekonomi kestirilmeye çalışılır. Ancak vergideki kaçağın tamamını bulup belirlemek için senelik yapılan vergi kontrolleri yetersizdir. Ayrıca en önemlisi de vergi ödeme zorunluluğu olan vergilendirilecek faaliyetler sınırlanmaktadır (Çetintaş ve Vergil, 2003: 21).

1.4.2. Dolaylı Ölçme Yöntemi

“*Makro yaklaşım ya da gösterge yaklaşımı olarak da nitelendirilebilecek olan dolaylı yöntemlerde kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin bilgi vermesi muhtemel makro ekonomik gösterge değerlerinin zaman içerisindeki değişimi değerlendirilmektedir*” (Akalin, Kesikoğlu, 2007: 74). Bu ölçüme dolaylı denmesinin nedeni ölçümün parasal büyüklükler, demografik göstergeler, vergi istatistikleri, başka amaçlar için hazırlanan milli muhasebe hesapları gibi verilerin ve verilerin içindeki değişimlerin tahlil edilmesine dayalı olmasıdır (Bozkurt, 2014: 48). Burada kayıt dışı ekonominin boyutunu ölçmek için türlü yaklaşımlar kullanılmaktadır. Bunlar; vergi incelemeleri yoluyla ölçme yaklaşımı, istihdam yaklaşımı, GSMH yaklaşımı ve de parasalcı yaklaşımdır.

- GSMH Yaklaşımı: Üretim, kazanç ve harcama olarak GSMH hesaplamalarında üç tane yöntem bulunmaktadır. Kayıt dışı ekonominin gerçekleşmeyeceği olasılığında bu üç yöntemde de hesaplanan GSMH'nin bütün değerlerinin farksız olması gerekmektedir. Fakat kayıt dışı ekonominin dahil olması ile harcamalar yönteminden hesaplanmış olan GSMH'nin diğer iki yöntemle hesaplanmış olan GSMH değerinden yüksek çıkması beklenmektedir. Dolayısıyla başka yöntemlerle hesaplanmış olan GSMH değerleri arasında bulunan farklar kayıt dışı ekonominin ne kadar artış olduğuna dair veriler teşkil etmektedir. Diğer taraftan oluşan bu farkları istatistikçiler, istatistiksel yanlışlıklar olarak gidermektedir. Dolayısıyla GSMH'nin vermiş olduğu yaklaşımla kayıt dışı ekonomi için bir büyüklük tahmin edip doğru sonuca

ulaşmak mümkün değildir. İlave olarak tasarruf etmek için altına ve dövize yatırım yapan ülkelerde GSMH yaklaşımı, kayıt dışı ekonominin ne kadar olduğunu ölçmek için sağlam bir yol olmadığını göstermektedir (Baldemir v.d., 2005: 236). Bu durum ekonominin büyümesini de olumsuz etkilemektedir.

- Vergi İncelemeleri Yoluyla Ölçme Yaklaşımı: Bu yöntemle ilk önce vergiler incelenmekte daha sonra da vergi mükelleflerinin bildirmedığı gelirler bulunup kayıt dışı ekonomi belirlenmeye çalışılmaktadır. Ancak bazen bazı mükellefler elde ettikleri kazancı bilerek ya da bilmeyerek daha azını bildirmektedirler. Vergiler incelenirken mükelleflerin bildirmiş olduğu kazançlar incelenir. Eğer bir eksiklik çıkarsa matrah farkı bulunmuş olur. Vergi incelemeleri yoluyla ölçen bu yaklaşıma göre belirlenen matrah farkları kayıt dışı ekonomiyi tahmin etme de işe yaramaktadır (Sarılı, 2020: 36). Fakat bu yaklaşımla da kayıt dışı ekonomi ölçülememektedir. Onun yerine elde edilen sonuç, vergilendirilmeyen kesimin ekonomide kaplamış olduğu yerdir.

Vergisiz kira ve gayri menkul gelirinin elde edilmesi, faturasız mal ve hizmet alım-satımı, yanlış beyanda bulunarak haksız yere indirim ve muafiyetlerden yararlanma, kanun dışı işçi çalıştırma gibi faaliyetler asıl olarak doğrudan ya da dolaylı vergiye dahil edilmesi gereken tüm faaliyetleri oluşturur. Burada öncelikle vergi incelemeleri yapılır daha sonra da mükelleflerin bildirmedığı gelir veya gelirler tutarı baz alınıp kayıt dışılığın boyutu tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Mükelleflerin vermiş olduğu beyanlar incelenirken bir yanlışlığa rastlanıldığında o işlem düzeltilir ve matrah farkı da bulunmuş olur (Işık ve Acar, 2003: 124).

- İstihdam Yaklaşımı: Burada nüfustaki sivil olan işgücü arzı ile istihdamın geçen zaman sırasında nasıl bir değişim kat ettiğine bakılıp kayıt dışı ekonominin büyüklüğüyle alakalı tahminde bulunmaktadır. İstihdam artış hızı ile işgücü arzındaki artış hızı aynı olmalıdır. Şayet istihdam/nüfus oranı işgücü/nüfus oranından yavaş artıyor ise bu durumda iki olasılık söz konusudur. İşsizlik daha fazla artıyordur ya da istihdama katılamayan işgücü, kayıt dışılığa yönelmiştir (Akalin ve Kesikoğlu, 2007: 75).

Yöntem oldukça basit ve anlaşılırdır. Ancak bu yöntemde karşımıza iki engel çıkmaktadır. İlki, ek gelir kazanmak için ikinci işte çalışan bireyleri bu yaklaşım, içinde

barındırmamaktadır. Diğeri ise eğer oranlarda bir farklılık söz konusuysa bu sadece ekonomik anlamda değil sosyal nedenlerden de kaynaklanabilmektedir. Bu da istihdam yaklaşımının elde ettiği verilerin hatalı sonuçlara götürebileceğini göstermektedir.

- Parasalcı Yaklaşım: Bu yaklaşımda, yapılan faaliyetin kayıt dışı olması sebebiyle ekonomide herhangi bir emare bırakmamak ancak nakit para sayesinde olmaktadır. Kişisel olan nakit işlemlerde bir iz bırakılmasa bile toplu olarak bakıldığında ekonomide büyük bir iz bırakılmış olunacaktır. Bundan dolayı nakite olan ihtiyaç, kayıt dışılığın olmadığı hâline göre artmış olacaktır. Olağan ve fiili nakit talebindeki fark, kayıt dışılığın göstergesidir (Yendi, 2011: 30).

Parasalcı yaklaşım kendi içinde işlem hacmi, sabit oran ve ekonometrik yaklaşım olarak üç gruba ayrılmaktadır.

- Sabit oran yaklaşımında para piyasasındaki değişim ve hareketler ile kayıt dışı ekonominin boyutu ölçülmeye çalışılır (Yücebaş, 2014: 26). Sabit oran yaklaşımını 1958 yılında ilk defa Cagan kullanmıştır. Gutmann tarafından ise model geliştirilmiştir (Babaoğlu, 2018: 48).
- İşlem hacminde ise işlem hacminin milli gelire karşı olan oranındaki değişikliklerden kayıt dışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Bu yöntemde Fischer'in miktar teorisi eşitliği kullanılmaktadır. Yapılan hesaplamaların içine senet ve çek ile yapılmış olan ödemeler dahil edilmektedir (Işık ve Acar, 2003: 125).
- Ekonometrik yaklaşımda da nakit olan para talebini ekonometrik şekillerde bazı belirleyici faktörlere dayandırarak tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Eldeki veriler sonucunda birtakım olasılıklar yapılarak kayıt dışı ekonomiyi tahmin etmek için bu yaklaşım kullanılmaktadır (Baldemir v.d., 2005: 237).

1.4.3. Karma Yöntem

Ölçüme bu adın verilmesinin sebebi hem doğrudan ölçme yöntemlerinin hem de dolaylı ölçme yöntemlerinin birlikte kullanılmasıdır. Yöntem ilk kez Amerika'da kayıt dışı ekonominin boyutunu ölçmek için “IRS (*Internal Revenue Service*)” tarafından geliştirilmiştir. Amerika'da GSMH'yi tahmin etmek için gelir vergisindeki

beyannameler beyan edilmiş olan gelire dayandırılarak yapılmıştır. Tüm beyan dışındaki gelirin toplamı, kayıt dışı ekonomideki orana eşittir (Kırcı, 2006: 43).

2. KAYIT DIŞI İSTİHDAM KAVRAMI VE TANIMI

Kayıt dışı istihdam kavramı ilk kez Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 1970 yılında düzenlediği Dünya İstihdam Programı (World Employment Program) kapsamındaki ele alınan Kenya Raporu'nda "enformel sektör" olarak bahsedilmiştir. Raporda, formel sektör tarafından giderilemeyen açık işsizliğin enformel sektör sayesinde çekildiği bu nedenle de kırsal yerlerden şehirlere göç etmenin beklenen seviyede açık işsizliğe neden olmadığı üzerinde durulmuştur (Tansöker, 2017: 310-311). 1980'den itibaren de Türkiye'de tartışma konusu olan kayıt dışı istihdam, sosyal ve ekonomik yapıyı etkilerken aynı zamanda bundan etkilenen de bir olgudur (Fidan ve Genç, 2013: 138).

Avrupa Birliği kapsamında 1998'de hazırlanmış raporda kayıt dışı istihdam, nitelik olarak yasal ancak kamu kurum ve kuruluşlarına bildirilmemiş herhangi bir ücretli faaliyettir (Kalaycı ve Kalan, 2017: 19).

Sosyal güvenlik bakımından kayıt dışı istihdam; nitelik olarak yasal işlerde çalışıp istihdama katılan kişilerin, çalışmalarının ücret veya gün olarak ilgili kamu kurumlarına hiç bildirilmemesi ya da eksik bildirilmesidir (SGK, 2021).

Kayıt dışı istihdam, farklı araştırmacılar tarafından çeşitli biçimlerde ele alınmış olmasıyla birlikte genel olarak, devletin egemenlik alanı dışındaki istihdam faaliyetidir (Akgün, 2015: 34).

Bir başka tanıma göre kayıt dışı istihdam, Çalışanların yasal olan çalışma şartlarına sahip olmadan asgari ücret hakkı, asgari yaş haddi ve fazla mesai ücreti gibi konulara bakılmaksızın sosyal güvenlik prim ve vergilerin eksik ya da hiç ödenmediği istihdam türüdür (Mahiroğulları, 2017: 549).

Diğer bir tanımda ise kayıt dışı istihdam; *"hem resmi hem gayri resmi sektörde hem de kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde kendi adına ya da ücretli olarak çalışan ve faaliyetleri kamu kayıtlarına ve istatistiklere yansımayan ve de istatistiksel olarak tam hesaplanamayan istihdam şekillerinin bütünüdür"* şeklinde tanımlanmıştır (Yıldız ve Yıldız, 2017: 98).

Kayıt dışı ekonomiyle birlikte çalışma hayatına yansıyan en büyük ve en önemli problem sosyal güvenlik sistemine ilişkin hukuka uyulmaması, kanun dışı işçi çalıştırmak, kayıt dışı veya beyan dışı işçi çalıştırılıyor olması kayıt dışı istihdamı ortaya çıkarmıştır (Azaklı, 2009: 19).

Kayıt dışı istihdam, genel olarak çalışanların kayıtlı olmayan ekonomide istihdam edilmesi, kayıt dışı sektörlerdeki istihdam şartlarını nitelemek için kullanılmaktadır. Kayıtlı olmayan çalışanlar ise hem işçilerin hem de işverenlerin ödemesi gerekli olan vergi veya diğer yasal yükümlülüklerinin yerine getirilmemesinin bir sonucu olarak ekonomi içindeki varlığıyla ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına beyan edilmemiş olan veyahut kısmen bildirilmiş olanları ifade eder (Kutbay, 2018: 173).

Kayıt dışılık Türkiye’de en fazla tarım, inşaat, geçici ve mevsimlik işlerle, küçük ölçekli işletmelerde yaygındır. Kayıt dışı olarak çalışan grupların başında ise kadın ve çocuk işçiler, emekliler ile dul ve yetim aylığı alanlar, işsizler, serbest çalışanlar, yabancı kanun dışı işçiler, eğitim seviyesi düşük olup niteliksiz işçiler, öğrenciler ve maluller gelmektedir (Gülmez, 2012: 7).

2.1. KAYIT DIŞI İSTİHDAMIN TÜRLERİ

Kayıt dışı istihdam denilince akla ilk olarak sosyal güvenlik kapsamına dahil edilmeyen ya da belgelendirilmeyen istihdam biçimleri gelecek olsa da kayıt dışı istihdam birbirinden farklı türlerde ortaya çıkmaktadır (Bölükbaş, 2018: 77).

Kişilerin bazen kendi istekleriyle bazen de işverenin zorlaması ile kabul ettikleri kayıt dışı istihdamın kavramsallaştırılmasındaki farklılıklar, türlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda kayıt dışı istihdam türlerini; işverenlerin çalıştırdıkları kişileri kamu kurum ve kuruluşlarına hiç bildirmemesi veya kamu kurum ve kuruluşlarına eksik bildirmesi şeklinde ikiye ayırmak mümkündür.

2.1.1. Çalışmaları Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Hiç Bildirilmeyenler

Kayıt dışı istihdamın en yaygın olarak görülen şeklidir. Çalışmaları kamu kurum ve kuruluşlarına hiç bildirilmeyenleri de kendi içinde yabancı kaçak işçiler, çocuk işçiler, sosyal güvenlik kurumundan gelir ve aylık alanlar, kayıt dışı çalışan yetim, dul ve maluller ile işsizlik ödeneği alanlar şeklinde ayırabiliriz.

2.1.1.1. Yabancı Kaçak İşçiler

Kayıt dışı istihdamın artmasına neden olan yabancı kaçak işçiler tüm dünyada genel bir sorundur. Yabancı kaçak işçiler, bulunduğu ülkeyle vatandaşlık bağı olmayan kişilerin, o ülkenin kanunlarına uygun çalışma, oturma ve konaklama izni olmadan işgücü piyasasının içinde bulunmasını ifade etmektedir (KADİM, 2006). Ayrıca yabancı kaçak işçiler, buldukları ülke de oturma iznine sahipken çalışma iznine sahip olamayan kişilerden de oluşabilmektedir. Tatil, arkadaş ve akraba ziyareti, yurtdışından eğitim ve seyahat amacıyla üç aylık, altı aylık ya da bir yıllık dönemler içerisinde yurtiçinde geçici olarak bulunsa da kayıt dışı çalışmalarda yer alabilmektedirler. Yabancı kaçak işçi olunmasına neden olan önemli unsurlardan biri kendi ülkelerinde meydana gelen siyasi sorunlar ve iç karışıklıklardır. Bu durumda kişiler zorunlu olarak göç etmektedirler. Yine kendi ülkelerinde ekonomik problemlerin yaşanıyor olması hâlinde daha rahat yaşayabilme umuduyla farklı ülkelere göç etmektedirler. Bu durum onları potansiyel bir yabancı işçi konumuna getirmektedir (İnal, 2019: 8).

Türkiye’de de bu durum azımsanmayacak hâldedir. Özellikle son yıllarda Suriye’den çok fazla göçün olması, yabancı kaçak işçiliği daha da arttırmıştır. İşçi maliyetlerinden kurtulmak veya en aza indirmek isteyen işveren, yabancı kaçak işçi çalıştırmayı tercih etmektedir. İşçi maliyetlerini düşürüp kâr elde eden işveren yabancı kaçak işçi çalıştırmaya devam ettikçe kayıt dışı istihdam da artmaya devam edecektir.

2.1.1.2. Çocuk İşçiler

Çocukların yapmış olduğu işler arasında farklılıklar mevcuttur. Bu işlerin bazıları çok zor, tehlikeli ve ahlaki olarak kabul edilmesi mümkün olmazken bazı işler ise çocukların kişisel gelişimini destekleyen, eğitimini aksatmayan ve işe katıldığında olumlu etki yaratan işlerdir. ILO’ya göre çocuk işçiliği; çocukları çocuk olmaktan çıkararak, onurlarından, potansiyellerinden yoksun bırakan ayrıca zihinsel ve fiziksel gelişimlerine zarar veren işlerdir. Hangi işlerin çocuk işçiliğini kapsayıp kapsamadığını çocuğun yaşı, işin niteliği ve süresi, işin gerçekleştirildiği koşullar ve ülkelerin çocuk işçiliği için ortaya koyduğu hedefler belirlemektedir. Çocuk işçiliği ülkelere göre farklılık gösterirken aynı zamanda sektörler arasında da farklılıklar görülmesi olasıdır (İnal, 2019: 8-9).

Çocuk istihdamını teşvik eden tek unsur düşük ücretler ve sosyal güvenliğin getirdiği yüklerden kurtulma değildir. Emek yoğun işlerde, örneğin, dokumacılık gibi

işlerde çocuklar daha çevik ve fazla hızlı olduklarından dolayı tercih edilmektedir. Ayrıca işin doğası gereği ufak parçalarla çalışılmasını gerektiren bir sektör ise çocukların küçük ellerine ihtiyaç duyulabilmektedir (Karan, 2006: 52). Üstelik işverenlerin istediği zaman çocuk işçi alması veya işten çıkarması daha çok çocuk işçi çalıştırmayı istemelerini sağlamaktadır. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerde bu durum yaygındır. Bununla birlikte aileler de eve ek gelir geldiği için çocuklarının çalışmasını onaylamaktadır. Çocuk işçiliği bütün ülkelerin problemi olsa da özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler de daha yaygındır.

Türkiye'nin imzalamış olduğu Birleşmiş Milletlerin Çocuk Hakları Sözleşmesinin ilk maddesi "*18 yaşına kadar her insan çocuktur*" demektedir. Medeni kanuna göre "*18 yaşını doldurmamış herkes küçük sayılmaktadır*". Çocukların çalışma yaşıyla ilgili Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nda 12 yaşından küçük çocukların hiçbir şekilde çalıştırılmayacağı, İş Kanunu'nda çalışma yaşının 18 olduğu kayıt altına alınmıştır. Diğer taraftan da hafif olan işlerde bu yaşın 15'e dek indirilebileceğini kesin olarak söylemiştir (Akgün, 2015: 44).

Türkiye İstatistik Kurumu, 2019 senesinde yayınlamış olduğu "*çocuk işgücü*" araştırmasında 5–17 yaş arasındaki çocuklar, kurumsal olmayan nüfusun %20,3'nü oluştururken bu yaş grubundaki çalışan çocuk sayısı, 720 bin kişidir. Bu yaştaki çocukların %4,4'ü istihdamdadır. Cinsiyete göre incelendiğinde, çalışan çocuklardan %70,6'sını erkek çocukları oluştururken %29,4'ünü çalışan kız çocuklarının oluşturmuş olduğu görülmektedir (TÜİK, 2019).

2.1.1.3. Sosyal Güvenlik Kurumundan Gelir ve Aylık Alanlar

Türkiye'de kayıt dışı çalışanların önemli bir kısmını emekliler oluşturmaktadır. Özellikle erken yaşta emekli olanların sabit bir gelirleri ve sağlık yardımları olmasına rağmen kayıt dışı çalışmayı kabul etmektedirler. Bunun temelinde emekli aylığı ile geçinmenin yetersiz oluşu vardır.

Emekliler bir gelirleri olduğu için düşük ücretlerle çalışmayı kabul etmektedirler. Bu da işverenleri emekli işçi çalıştırması yönünde teşvik etmektedir. Zira hem tecrübeli hem de az ücretle çalışan eleman elde etmek rekabet ortamındaki işverenlerin lehine bir durumdur (Karan, 2006: 53).

Tablo 2: Sosyal Güvenlik Kurumu'ndan Aylık Alanların Sayısı (2011-2021)

Yıllar	2011	2017	2018	2019	2020	2021(Mart)
4/a (SSK)	5.777.300	7.434.132	7.736.004	8.025.769	8.265.828	8.348.820
4/b (Bağ-Kur)	2.381.498	2.585.362	2.652.722	2.671.576	2.670.280	2.689.795
4/c (Emekli Sandığı)	1.856.273	2.134.646	2.224.425	2.280.374	2.328.112	2.345.527
TOPLAM	10.015.071	12.154.140	12.613.151	12.977.719	13.264.220	13.384.142

Kaynak: (Sosyal Güvenlik Kurumu, Aylık İstatistikleri, Mart 2021)

Tablo 2'de görüldüğü üzere, 2011-2021 yılları arasında Sosyal Güvenlik Kurumu'ndan emekli aylığı alan 4/a, 4/b, 4/c emeklilerinin sayıları verilmiştir. 2011 yılında 10.015.071 kişi SGK'dan emekli aylığı alırken, 2021 yılında ise 13.384.142 kişi emekli aylığı almıştır. Emekli aylığı alan toplam kişi sayısı sürekli artış göstermiştir.

2.1.1.4. Kayıt Dışı Çalışan Yetim, Dul ve Maluller

Çalıştıkları yerler tarafından çalışmaları resmi yerlere hiç bildirilmeyenlerin çoğu, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarından aylık almaktadırlar. Bu tür çalışanlar tecrübeli aynı zamanda prim ve vergi bakımından da bir sorun oluşturmadıkları için tercih edilmektedirler. Aynı zamanda çalışanlar özellikle kendileri çalışmalarının kayıt altına alınmasını istememektedirler. Çünkü yeni bir işte çalışmaları ya maaşlarında düşüşler meydana getirecektir ya da maaşları direkt olarak kesilecektir. Bu tarz kayıt dışı çalışmalar mevcut iş arayan işsizlerin iş bulma ihtimalini de düşürmektedir (İnal, 2019: 9).

Babası ya da annesi fark etmeksizin vefat eden bireylere, T.C. Emekli Sandığı tarafından yetim aylığı bağlanırken Sosyal Sigortalar Kurumu ve Bağ-Kur ise hak sahibi olarak ölüm aylığı bağlamaktadır. Aylıkları sadece bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olarak çalışmaları halinde kesilmektedir.

Tablo 3: Sosyal Güvenlik Kurumu'ndan Malullük ve Dul, Yetim Aylığı Alanların Sayısı

Yıllar	2016	2017	2018	2019	2020	2021(Mart)
Malullük	120.923	123.494	124.936	126.847	124.602	124.441
Vazife	12.170	12.934	13.504	14.039	14.381	14.477

Malulü						
Ölmüş Olan Sigortalıların Hak Sahipleri	3.343.265	3.451.929	3.576.046	3.692.788	3.813.421	3.878.344
Toplam	3.476.358	3.588.357	3.714.486	3.833.674	3.952.404	4.017.262

Kaynak:(Sosyal Güvenlik Kurumu, Aylık İstatistikleri, Mart 2021)

Tablo 3'te Türkiye'de 2016 ve sonrasında SGK'dan maaş alan malul, vazife malulü ve ölen sigortalıların hak sahiplerinin sayıları verilmiştir. 2016-2021 tarihleri arasında toplam maaş alanların sayısı 540.904 kişi artmıştır. Maaş alanların hala bir kısmı çalışmaya devam etmeyi tercih etmektedir. Bununla birlikte maaşlarının kesilmemesi için de kayıt dışı çalışmayı tercih etmektedirler.

2.1.1.5. İşsizlik Ödeneği Alanlar

İşsizlik ödeneğini alan kişiler, sigortalı bir işte çalışmaya başladığında ödeneği kesilir. Fakat yine de çalışanlar bir yandan işsizlik ödeneklerini almaya devam ederken diğer yandan fiilen çalışmayı sürdürmektedirler. İşsizlik ödeneği ek gelir olurken ödeneğini kaybetmek istemeyenler kayıt dışı çalışmayı sürdürmektedirler. Ödeneğin işsiz zamanları telafi edici gibi bir özelliği olsa da bu dönemde kayıt dışı istihdam da adeta teşvik edici bir unsur hâline dönmektedir.

Türkiye İş Kurumu (2021) istatistiklerine göre işsizlik ödeneğine ocak-nisan itibariyle 376.822 kişi başvurmuş fakat bunların sadece 114.401'i şartlara uygun olduğundan ödeneği almaya hak kazanmışlardır.

2.1.2. Çalışmaları Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Eksik Bildirilenler

Kayıt dışı istihdamda karşılaşılan diğer bir tür de çalışanların çalışmalarının kamu kurum ve kuruluşlarına eksik beyan edilmesidir. Bunu ücret ve gün olarak eksik bildirilmesi ile ilk işinde kayıtlı olup fakat ikinci yani ek işlerinde kayıtlı olmayanlar olarak iki grupta inceleyebiliriz.

2.1.2.1. Çalışmaları Gün ve Ücret Olarak Eksik Bildirilenler

Kayıt dışı istihdamda, kendi istekleri ile veya işverenler tarafından kamu kurumlarına hiç bildirilmeyenlerin yanında diğer bir grup ise kamu kurumlarına ücret veya gün olarak eksik bildirilenlerdir (Daştan ve Mola, 2020: 798).

İşverenler vergi ve prim yüklerini azaltmak, rekabet güçlerini arttırmak, maliyetlerini düşürmek ve bu sayede kazançlarını arttırmak için çalışanlarına yüksek miktarlarda ücret ödemesi yapmalarına karşın ilgili kurum ve kuruluşlara ücret bildirimini asgari ücret düzeyinden gerçekleştirmektedir. Bu durumda ücretler eksik bildirilmekte olup işçilerin gerçekte aldığı ücret ile ilgili kurum ve kuruluşlara bildirilen ücret arasındaki meblağ kadar kayıt dışılığa neden olunmaktadır (Demirtaş ve Erol, 2020: 433).

Aynı zamanda eksik gün bildirimini için de bu geçerlidir. Örneğin, bir çalışan ayda 30 gün çalışmasına rağmen işvereni tarafından 20 gün çalışmış gibi gösterilmiş ise geriye kalan 10 gün SGK'ya ücretsiz izin kullanılmışçasına gösterilerek Sosyal Güvenlik Kurumu'na 10 gün eksik bildirimde bulunulmuş olur. Bu durum Sosyal Güvenlik Kurumu'nun gelir kaybına uğramasına hem de çalışanın eksik gün ve ücret olarak bildirilmesinden dolayı devletin alacağı gelir vergisinde kaybın yaşanmasına neden olmaktadır.

Çalışmaları ücret veya gün olarak eksik bildirilen çalışanlar, iş mevzuatı açısından da bir takım gerekli yardımlardan yoksun kalmaktadırlar. İş Kanunu'na göre işçiye işten ayrıldığında ödenecek tazminatlar (kıdem tazminatı, ihbar tazminatı vb.) ve işsizlik ödeneği işçinin iş yerinde aldığı son ücret ve hizmet süresine göre hesaplanmaktadır. Çalışan bir kişi, işveren tarafından işten çıkartılması durumunda son üç yıl içindeki çalışmışlığına bakılarak işsizlik maaşı alabilmekte ve aldığı işsizlik maaşının miktarı aldığı ücret üzerinden hesaplanmaktadır. Sigortalının aldığı ücretin yüksek olması durumunda işsizlik maaşı, kıdem tazminatı vb. yüksek olmaktadır (Şen, 2015: 41).

2.1.2.2. İlk İşinde Kayıtlı Olup İkinci İşlerinde Kayıtlı Olmayanlar

Elde edilen gelirin yetmemesi üzerine kişiler, ek iş bulup çalışmayı tercih etmektedirler. Özellikle son senelerde yaşanan ekonomideki olumsuzluklar kişileri neredeyse ikinci bir işte çalışmaya mecbur bırakmıştır.

İkinci bir işte çalışan kişilerin birinci işlerinden sağlık yardımı aldıkları için kayıt dışı çalışmayı seçerken, işverenler de vergi ve prim yüklerini azaltmak, maliyetlerini düşürmek için ikinci işi olanları kayıt dışı çalıştırmayı tercih etmektedir.

Ama özellikle kamuda çalışanların herhangi bir ikinci işte çalışmaları yasak olduğu için kayıt dışı çalışma gerçekleşir.

2.2. KAYIT DIŞI İSTİHDAMIN NEDENLERİ

Kayıt dışı istihdam, işverenler adına ucuz bir işgücü anlamına gelirken çalışanlar için bir gelir kapısıdır. İşsizler için, yeterli maaş alamayan emeklilerin kazançlarını arttırmak için, az ücret alan kamu sektörü çalışanları için bir kaynak oluşturmaktadır. Kayıt dışılığa neden olan faktörler ülkelere göre değişmektedir. Bu durum bilinenden fazla karışıktır (Kamalıoğlu, 2014: 34). Ülkeden ülkeye farklılıklar göstermesinin nedeni de ülkelerin ekonomik, kültürel ve sosyal yapılarının birbirinden oldukça farklı olmasıdır.

Kayıt dışı istihdamın nedenlerini sıralamak gerekirse, ekonomik ve mali nedenler, sosyal, hukuksal ve bürokratik nedenler ve sosyal güvenlikteki sistemden kaynaklanan nedenler olarak dört tane başlık içinde toplayabiliriz.

2.2.1. Ekonomik ve Mali Nedenler

Kayıt dışı istihdam oranını arttıran en önemli nedenlerden bir tanesi ekonomik ve mali nedenlerdir. Gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksulluk, işsizlik, enflasyon... her ülkenin ekonomisini zarara uğratan faktörlerin başında gelirken aynı zamanda kayıt dışı istihdama neden olan ekonomik nedenleri de oluşturmaktadır.

2.2.1.1. Gelir Dağılımı Adaletsizliği ve Yoksulluk

Kayıt dışı istihdamı etkileyen en önemli faktörlerden biri gelir dağılımının adaletsizliği ve bunun sonucunda gerçekleşen yoksulluktur.

“Gelir dağılımı; bir ülkede belirli bir dönemde yaratılan gelirin kişiler, gruplar veya üretim faktörleri arasında dağılımıdır”. Gelir dağılımıyla yoksulluğun arasında doğru orantılı bir ilişki bulunmaktadır. Gelir dağılımında bulunan adaletsizliğin yüksekliği aynı oranda yoksulluğun da o kadar yükselmesine neden olmaktadır. Bu yüzden gelir dağılımı ile yoksulluğun birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir (Demirtaş ve Erol, 2020: 434).

Gelirden düşük de olsa pay alan kesim, daha çok kazanç elde etmek için ek işlerde kayıt dışı olarak çalışmaktadır. Bu durumun yaygın olması, gelir dağılımında daha fazla adaletsizliğe yol açmaktadır. Gelir dağılımında oluşan adaletsizlikle kayıtlı

olmayan çalışma birbirini olumsuz yönde etkilemektedir (Gülmez, 2012: 10). Kayıt dışı çalışmayı kabul edenlerin sağlık güvencelerinin olmaması, çalışanın veya aile fertlerinden birinin hastalanması sonucu kişinin maliyeti artmakta böylece daha da yoksullaşmaktadır.

TÜİK'in 2020 yılında yapmış olduğu araştırmaya dayanarak en yüksek kazançta sahip olan gruptakilerin toplam gelirden almış olduğu pay %47,5'tir. En düşük kazançta sahip olan gruptakilerin toplam gelirden almış olduğu pay ise %5,9'dur. Yani zengin kesim yoksul kesimden 9 kattan fazla gelir elde etmektedir. Farkın bu kadar çok olduğu yerde de düşük gelir elde edenlerin ikinci bir işte kayıt dışı çalışmak istemesi kaçınılmaz bir sonuçtur. Gelir dağılımı eşitsizliği ölçütlerinden olan Gini katsayısı, *“sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımında eşitliği, bire yaklaştıkça gelir dağılımında bozulmayı ifade etmektedir”*. 2020 yılında, Gini katsayısı TÜİK'in *“Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmasının”* sonucuna göre 0,410 olarak gerçekleşmiştir.

2.2.1.2. İşsizlik

Kayıt dışı istihdamın yarattığı aynı zamanda günümüzün en büyük problemlerinden biri olan işsizlik, özellikle gelişmekte olan ülkelerin en büyük problemlerinden biridir. Çalışmaya hazır ve istekli oldukları hâlde iş bulmakta zorlanmaktadırlar.

Kayıtlı olan sektörde iş aradığı hâlde bulamayıp işsizlik sorunu yaşayan ve emeğinden başka hiçbir gelir kaynağı olmayanlar, geleceği düşünmek yerine bugünü düşünmek mecburiyetiyle karşı karşıyadırlar. Tek istekleri, karınlarını doyurmak ve ailelerine bakabilmektir. Ancak durum böyleyken kayıtlı olmayan çalışmayı kabul etmekle karşı karşıya kalmaktadırlar (Mahiroğulları, 2017: 553). Hayatlarının normal seyrinde devam edebilmesi adına asgari ücretin de aşağısında kayıt dışı çalışmayı kabul etmek zorundadırlar (Erdal, 2019: 230).

Küreselleşme bir bakıma işsizliği yapısal bir problem haline getirerek, kayıt dışı istihdamı artırıcı bir etki yaratmıştır. Köyden kente olan göçler de işsizliği olumsuz etkilemiştir. Gelişmekte olan ülkelerde işgücü maliyetleri, işsizlik oranını arttırabilmektedir (Koca v.d., 2021: 257). İşverenin karşısında çaresiz olup pazarlık güçleri bulunmayan kişiler sağlıksız ve güvencesiz ortamlarda çalışmayı kabul etmek zorundadırlar.

Tablo 4: Temel İşgücü İstatistikleri (15+Yaş)(Bin Kişi)

	Mart 2020	Şubat 2021	Mart 2021
Toplam 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	62.216	63.323	63.401
İşgücü	30.316	31.715	32.325
İstihdam edilenler	26.363	27.539	28.089
İşsiz	3.953	4.177	4.236
İşgücüne dahil olmayan nüfus	31.901	31.607	31.077
İşgücüne katılım oranı (%)	48,7	50,1	51,0
İstihdam oranı (%)	42,4	43,5	44,3
İşsizlik oranı (%)	13,0	13,2	13,1

Kaynak:(TÜİK, Mart 2021)

Tablo 4’te TÜİK’in verilerine bakıldığında, 2021’de işgücüne katılım oranında %2,3’lük artış, istihdam oranında ise %1,9’luk bir artış göstermektedir. İşsizlik oranında ise %0,1’lik bile olsa bir artış söz konusudur.

İşsizliğin bu kadar yüksek olması insanları kayıt dışı çalışmaya mecbur bırakmaktadır. Yapılması gereken işsizliği önleyici politikalar gerçekleştirilmeli ve daha çok istihdam alanı yaratılmalıdır.

2.2.1.3. Enflasyon

Enflasyon, “fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artıştır”. Enflasyon, insanların satın almada güçlerini olumsuz etkilerken sosyal huzursuzlukların oluşmasına da sebep olmaktadır. Enflasyon rakamlarının büyük olduğu görülen ülkelerde kayıtlı olmayan ekonomik faaliyetlerde de hep artış gözlemlenmektedir (Kamalıoğlu, 2014: 41).

Bir dönemde enflasyon oranları çok yüksek ise hem üreticilerin hem de tüketicilerin gerçek gelirlerinde bir artış olmamasına rağmen ödedikleri vergiler ve primler çok yüksek oranlardadır (Sarica, 2006: 48).

Enflasyon sebebiyle gelecek dönemlerde belirsizlik hakimdir. Bu dönemlerde girişimciler herhangi bir yatırım yapmaktan çekinmektedirler. Yatırımların azalmasından dolayı istihdam alanlarında da azalmalar söz konusudur. Bu durum işsizliği artırırken kayıt dışı istihdam sorununu bir kez daha karşımıza çıkarmaktadır. Ayrıca daha yüksek dilimden vergi ödemek zorunda kalan mükellefler, prim ve vergi gibi mali zorunluluklardan kaçmak için kayıt dışı işçi çalıştırmayı tercih etmektedirler. Kayıt dışı ekonominin ve hâliyle de kayıt dışı istihdamın artmasında enflasyon önemli bir yere sahiptir. Enflasyonun uzun yıllar devam etmesi, bu durumu yapısal bir sorun hâline getirmektedir.

2.2.1.4. Ücret Kesintilerinin Yüksekliği

Sosyal devletlerde, devletin sağlık, güvenlik ve eğitim gibi ana hizmetlerini sağlaması ve daima en iyi hizmeti sunabilmesi, elde ettiği kaynaklara bağlıdır. Bu kaynağın baş etmeni ise vergilerdir. Ancak artan vergi oranlarıyla birlikte vergi yükünü sırtlanamayacak olan işverenler, işletmelerini kapamaya gidebilir, tasarruflarına ayırdıkları miktarları düşürebilir, vergilerin bilgilendirilmesinde noksan beyannameler de bulunabilirler (Erdal, 2019: 231). Bu nedenle bazı işverenler yüksek olan işçilik maliyetlerini ödememek için kayıt dışı işçi çalıştırmayı seçmektedirler. Vergi ve primlerin bu kadar yüksek oluşu kayıt dışı istihdamın önünü açmaktadır.

Tablo 5: 2021 Yılı İçin Asgari Ücretin İşverene Maliyeti

Asgari ücret	3.577,50
SGK primi %14	500,85
İşsizlik sigortası primi %1	35,78
Gelir vergisi %15	187,82
Asgari geçim indirimini (AGİ)	268,31
Damga vergisi %0,759	27,15
Kesintilerin toplamı	751,60
Net asgari ücret	2.825,90
İşverene maliyeti	
Asgari ücret	3.577,50
SGK primi %15,5 (İşveren payı)	554,51
İşveren işsizlik sigortası primi %2	71,55
İşverene toplam maliyeti	4.203,56
Kamuya Aktarılan Kesintiler Toplamı	1.377,66 TL

Kamuya Aktarılan Kesintiler Toplamının İşverenin Toplam Maliyetine Oranı	%32 (1.377,66/4.203,56)
--	-------------------------

Kaynak: (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Asgari Ücretin Net Hesabı ve İşverene Maliyeti)

Tablo 5’te görüldüğü gibi net asgari ücretle, asgari ücretin işverene olan maliyeti arasında bulunan fark 1.377,66 TL’dir. Bu farkın nedeni de asgari ücretin üstündeki vergi ve benzeri sorumluluklardır. Aynı zamanda işsizlik sigortası primindeki yapılmış olan kesintilerdir. Kamuya aktarılmış kesintilerin toplamındaki sigorta primiyle, işveren ve de işçi payı, işsizlik sigortasındaki işveren ve işçi payıyla da gelir ve damga vergisi oluşturulmaktadır. Bu halde kamuya aktarılmış olan kesintilerdeki toplamın asgari ücretin işverene maliyetine oranı %32’dir. Asgari ücret üzerinde bulunan yükümlülüklerden dolayı çalışan kişinin eline geçen net tutar azalmaktadır. Bu durum da kayıt dışı istihdam başta olmak üzere birçok ekonomik problemi de beraberinde getirmektedir.

2.2.2. Sosyal Nedenler

Bir diğer neden de sosyal faktörlerdir. Bunlar ülkelerin demografik ve sosyal yapısına göre şekil almaktadırlar. Sosyal nedenleri nüfus artışı ve göçler, çalışma hayatındaki değişiklikler, çalışanların sosyal güvenlik sistemine bakış açıları ve eğitim seviyesindeki düşüklük olarak ele alınıp incelenecektir.

2.2.2.1. Nüfus Artışı ve Göçler

Nüfus, bir ülke için küresel rekabet açısından olumludur. Ancak tüm nüfusa iş sağlanamaması durumunda olumlu gibi görünen bu durum büyük bir soruna dönüşebilmektedir. Nüfustaki artışla birlikte emek arzının emek talebini geçtiği durumla karşı karşıya gelmek mümkündür. Bu gibi durumlarda çalışanlar kendi aralarında büyük bir rekabet ortamı yarattıkları için en sonunda çok düşük bir ücretle kayıt dışı çalışmayı kabul etmektedirler. Denetim yeterince etkin olmadığı için işverenler, maliyetlerin azalacağını bildiklerinden bu hatayı doğru kabul edip kayıt dışı işçi çalıştırmayı tercih etmektedirler. İşverenler, sigorta primi ve vergilerden aynı zamanda en az ödemek zorunda kalacakları asgari ücretten kurtulmuş olurlar. Hem işçinin hem de işverenin bu durumu kabul ettiği göz önüne alındığında kayıt dışı istihdamın boyutu yükselmeye devam edecektir (Kaleli ve Karaca, 2019: 772).

Nüfus artış hızının fazla olması, köyden kente olan göçlerin artışı, emek arzının fazlalığına işaret eder. Ancak yeterli istihdam alanı sağlanamaması hem işsizliğe hem de kayıt dışı istihdama yol açmaktadır.

TÜİK'e göre Türkiye'deki yıllık nüfusun artış hızı 2019'da binde 13,9'dur. 2020 yılında ise binde 5,5 olmuştur (TÜİK, 2020).

Nüfus artışının yanında kırdan kente doğru göçün yoğun olması da kayıt dışı istihdamı artıran bir unsurdur. Kırdan kente göçün temel nedenlerinin başında tarımda ilkel yöntemlerden uzaklaşılması ve çağdaş üretim araç ve tekniklerinin kullanılmaya başlanması gelmektedir. Bu durum tarımda işgücü fazlalığının ortaya çıkarmaktadır. Kentlerin daha iyi eğitim ve iş imkanlarına sahip olması, elverişli arsalar sunması, ulaşım sistemindeki çokluk ve kolaylık, kişi başına düşecek olan gelirin daha yüksek olacağının düşünülmesi gibi nedenler (Sarıca, 2006: 52-53) kırsal alanda ortaya çıkan işgücü fazlasının kentlere doğru kaymasına neden olmaktadır. Kentlerde yoğunlaşan nüfus ise başta kayıt dışı istihdamda artış olmak üzere birçok başka sorunun ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Bu soruna konut problemini örnek verebilmek mümkündür. Kendilerine yer bulmakta ve ev almakta sıkıntı çeken kişiler sonucunda gecekondulaşma artmaktadır. Köyden kente büyük hayal ve umutlarla göç eden vasıfsız nüfusun büyük bir çoğunluğu kayıt dışı istihdam edilmektedir.

2.2.2.2. Çalışma Hayatındaki Değişiklikler

1970'ten beri artmış olan rekabet, çalışma sisteminde yenilik ihtiyacını doğurmuştur. Rekabet edebilmek için işletmelerin çoğu maliyetlerini düşürmeye, sosyal güvenlikteki yükümlülüklerle beraber vergilerden kaçmak için de işletmelerde küçülmeye doğru gitmiştir. Ekonomik sistemin getirdiği yeniliklerle birlikte bilinen istihdam şekillerinin dışında geçici iş ilişkisi, evlere iş verme, taşeron, kısmi süreli çalışmalar gibi yeni istihdam türleri ortaya çıkmıştır (Kamalıoğlu, 2014: 39).

Bu yeni çalışma biçimlerinin hepsinin ortak özelliği kayıt dışı çalışmaya yol açabilmesidir. Örneğin, daha çok tekstil sektöründe yaygın olan eve iş verme de kadınlar istihdam edilmekte ve genellikle düğme dikme, ip temizleme, boncuk işleme gibi işler yapılmaktadır. Yine okuldan sonra paket servis elemanlığı yapan öğrenciler, taşeron firmaların özellikle inşaatla çalıştırdığı eğitimsiz ve vasıfsız işçiler, evlerine herhangi bir firmanın malı gönderilen ve bunları çevresindekilere satmaya çalışan ev

hanımları örnek verilebilir. Hiçbir şekilde sosyal güvenlik kurumuna bildirilmediği için kişilerin kaç gün kaç saat çalıştığı da asla bilinmemektedir. Bu yüzden sosyal güvenceleri de bulunmamaktadır (Karan, 2006: 68).

2.2.2.3. Çalışanların Sosyal Güvenlik Hizmetlerine Bakış Açıları

Sosyal Güvenlik Kurumu'na prim ödeyenler, ödedikleri primlerin üstüne en iyi hizmeti beklemektedirler. Sigortalı ve aile bireylerinin sosyal güvenliğinin vermiş olduğu hizmetlerden memnun kalmaması, kişilerin kayıtlı olmayan durumlarda çalışmalarına bir nedendir. Sosyal güvenlik kurumları hizmetlerinden memnuniyetsizlik, kayıt dışı çalışmayı artırmaktadır. Kayıt dışına yönelen çalışanlar, primlerinin ödenmesi yerine işverenle konuşup anlaşarak o primlerin kendisine ödenmesini istemektedir. Böylece yaptığı çalışmaların hepsini ya da bir kısmını kayıt dışına bırakmış olur (Şen, 2015: 50).

Birçok insan ödedikleri vergilerin devlet tarafından çok verimli ve etkin bir şekilde kullanılmadığını düşünmektedir. Devlete karşı güven duymayan bu insanlarda ilk önce vergi direnci oluşur daha sonra ise vergi ahlakında zayıflama meydana gelmektedir (Kamalıoğlu, 2014: 56). Zamanında ve eksiksiz vergilerini ödeyen vatandaş en doğal hakkı olarak kamunun hizmetlerinden eksiksiz ve sonsuz bir biçimde yararlanmak ister. Fakat karşılaştığı güçlükler karşısında bu hizmeti tam olarak alamadığını düşünmesi kişiyi kayıt dışı istihdama yöneltmektedir.

2.2.2.4. Eğitim Seviyesi ve Bilgi Eksikliği

Eğitim seviyesi ve bunun beraberinde getirdiği bilgi eksikliği kayıt dışı istihdama neden olan diğer bir faktördür. Eğitim seviyesiyle kayıt dışı çalışma arasında ters yönlü ilişki bulunmaktadır. Eğitim seviyesi yüksek olan bireyler kayıt dışı çalışmayı kabul etmemektedirler. Bunun aksine eğitim seviyesi düşük, vasıfsız işçiler sonuçlarını düşünmeden sadece amaçları gelir elde etmek olduğu için tek çareyi kayıt dışı istihdamda yer alarak bulmaktadırlar. Kayıt dışı çalışmanın olduğu yerlerde herhangi bir vasıf aranmamaktadır (Kamalıoğlu, 2014: 38).

Kayıt dışı çalışmak zorunda kalanlar ellerindeki işi de kaybetmemek için işverene karşı gelememektedirler. Zaten çalışma haklarını, kayıtlı çalışmanın yararını, kayıt dışı çalışmanın yaratacağı olumsuzluklar hakkında tam bir bilgi sahibi olmadıkları için şikâyet haklarını da kullanamamaktadırlar (Göktaş, 2007: 59). İşverenler de

maliyetlerden kurtulmak ve gelir elde etmek için mevzuattaki boşlukları kullanarak kayıt dışı çalıştırmayı tercih edebilmektedirler.

Tablo 6: Eğitim Durumuna Göre İşgücüne Katılım Oranı(%)

(15+yaş)	Toplam		Erkek		Kadın	
	2019	2020	2019	2020	2019	2020
Eğitim Durumu						
Toplam	52,2	51,0	71,1	70,2	33,6	32,2
Okur-Yazar Olmayanlar	17,4	15,9	30,6	28,0	14,8	13,4
Lise altı eğitimliler	47,3	46,0	67,2	65,7	26,6	25,6
Lise	54,5	51,9	70,7	69,1	35,6	32,0
Mesleki veya teknik lise	64,7	62,9	79,8	79,3	42,0	39,3
Yükseköğretim	79,9	77,5	86,1	85,5	72,7	68,2

Kaynak: (TÜİK, Hane Halkı İşgücü İstatistikleri, 2020)

Tablo 6’da eğitim durumlarına göre işgücüne katılım oranları verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere en çok yükseköğretim mezunları iş bulmuştur. Bu durum kadınlarda da erkeklerde de geçerlidir. İşgücüne en az katılım sağlayanlar ise okuma-yazma bilmeyen kesimdir.

Kayıt dışı istihdamın gerçekleştiği meslekler arasında da tarım, ormancılık ve balıkçılık, inşaat ve bayındırlık işleri, su, buhar, spor, insan sağlığı, kanalizasyon işleri, faaliyetleri, konaklama ve yiyecek hizmetleri faaliyetleri, madencilik ve sosyal hizmet, taş ocakçılığı, kültür, sanat, eğlence ve elektrik, gaz, toptan ve perakende ticareti, ulaştırma, depolama faaliyetleri, gayrimenkul işleri, idari ve destek hizmet faaliyetlerini sayabiliriz.

2.2.3. Hukuksal ve Bürokratik Nedenler

Hukuksal ve bürokratik nedenler içinde; özellikle orta ve küçük ölçekteki işletmelerdeki denetim eksikliği, cezaların caydırıcı olmaması, çalışma hayatını

denetleyen kurumlar arasındaki koordinasyon ve iletişim eksikliği, bürokratik işlemlerinin fazlalığı ve karmaşık yapısı sayılabilir.

Ülke içindeki orta ve küçük ölçekteki işletmelerin sayısı (özellikle Türkiye’de), küçük işletmelerin rekabet içindeki konumları ve istihdam içerisindeki yerleri ekonominin gelişimi için önem arz etmektedir. Sosyal güvenlik kurumu bağlamında prim ödeme güçlükleri, bazı kredilere ulaşamama, kayıt dışı istihdamı artırıcı rol oynamaktadır. Uluslararası yapıda olan büyük işletmelerin genellikle kapsamlı denetimlere tabii oldukları düşünüldüğünde, kayıt dışı işgücü kullanma olasılıkları küçük ve orta ölçekteki işletmelere kıyasla daha düşük olduğu söylenebilir (Koca v.d., 2021: 258). Küçük işletmelerde daha fazla kayıt dışı çalışma görülmesinin nedeni, küçük işletmelerin rekabet gücünün çok zayıf olması ve üretimlerinde daha çok emeğe ihtiyaç duyulmasıdır.

İyi bir denetleme, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin azaltılmasına yol açar. Ancak işletmelerin geçmiş dönemlerdeki ya da aktiflik gösterdiği zamanlarda çok iyi bir şekilde denetlenmemesi bu faaliyetlerde artışa neden olmaktadır. Bu denetimlerden maksimum verim alınması, denetimi yapan kişilerin bu konuda uzman, tarafsız ve objektif olmalarına dayanmaktadır. Ayrıca bu denetimlerin sık yapılması da çok önemlidir. Diğer türlü uzun aralıklarla yapıldığı takdirde yapılan denetimlerin hiçbir anlamı kalmamaktadır (Kamalıoğlu, 2014: 54).

Denetimler var olan sorunları özellikle de kayıt dışı istihdam sorununun çözümü için yeterli değildir. Kayıt dışı istihdam, “*mevcut ekonomik sistemden beslenen, örtülü uzlaşmayı yansıtan bir yapıyı ifade etmektedir*”. Genellikle aynı mevzu yüzünden tekrar tekrar denetime tabii tutulan işverenler bu konuda şikâyette bulunmaktadır. Sosyal Güvenlik Kurumu, Maliye Bakanlığı, İş müfettişleri gibi kurumlar arasında tam bir iletişim hâkim değildir. Çalışma hayatını düzenleyen kurumların arasındaki koordinasyon eksikliği yüzünden elde ettikleri bilgiler her kurumda farklılık gösterebilmektedir (Akgün, 2015: 64-65).

Kayıt dışı istihdamın çözümünde denetim tek başına yeterli değildir. Cezaların yeterli ve caydırıcı olması gerekmektedir. Sosyal Güvenlik Kurumu’na kayıtlı olmayan işçi çalıştırmanın 5510 Sayılı Kanun’a göre cezası; “*kayıt dışı işçi çalıştırdığı tespit edilen işverenlere, verilmesi gereken belgelere göre çeşitli idari para cezaları*

uygulanır. Cezalar işverenden işverene ve belgeye göre çeşitlilik gösterir. Örneğin bir yıl bir işçiyi kayıt dışı çalıştırıldığının denetim sonucu anlaşılması halinde idari yaptırımı 14 asgari ücrete kadar para cezasıdır. Ayrıca bu işyerleri bir ay boyunca herhangi bir teşvikten de yararlanamamaktadırlar” (SGK, 2021).

Öte yandan bürokratik işlemlerinin fazlalığı ve karmaşık yapısı da kayıt dışı çalışmanın bir başka nedenidir. Bürokratik işlemlerin çok zaman alması mükellef sahiplerini kayıt dışılığa yöneltmektedir.

Gerçek veya herhangi bir tüzel kişiliği hayata geçirmek için her kurum kendi kanunları çerçevesinde birçok belge istemekte, bu belgeleri daha önce verilen diğer kamu kurum ve kuruluşlarından istemek yerine, bunu gerçek yahut tüzel kişiliklerin ortaklarından istemeyi tercih etmektedir. Yapılacak işin niteliğine ve faaliyet konusuna bağlı olarak, başta Maliye Bakanlığı olmak üzere Sosyal Güvenlik Kurumu ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı gibi birçok kamu kurum ve kuruluşu kendi mevzuatlarının gerektirdiği belgeleri istemektedir. Bu da çok fazla bürokratik işleme yol açmaktadır. Bunun sonucu olarak da fazla zaman ve emek maliyeti ile karşılaşmaktadır (Göktaş, 2007: 59).

Mevzuatın insanlar için rahatlıkla anlaşılabilir olması, mevzuatın uygulanması bakımından çok değerlidir. Özellikle vergilerde ve de sosyal güvenliğin mevzuatında gerçekleşen sık değişimler, mevzuatı uygulamak zorunda olanların dışında bir de konuya vakıf olan uzmanların bile bu değişimleri izlemeleri açısından mâni olmaktadır. Bu vaziyet kamu kurum ve kuruluşları için hem de insanlar için zorluklar oluşturmaktadır (Erdal, 2019: 233). Bu yüzden mevzuatların herkesin anlayabileceği şekilde sade, basit ve anlaşılır olması gerekmektedir.

2.2.4. Sosyal Güvenlikten Kaynaklanan Nedenler

Sosyal güvenliğin uyguladığı bazı hükümler kayıt dışı istihdamı adeta teşvik edici hâle getirmektedir. Bunlardan biri çıkarılan hizmet borçlanmaları ve aflardır.

Borçları olanlar mevcut yasalardaki azami ve asgari ücretin üzerinden borçlanmaktadırlar. Yalnız borçlanmış olsalar dahi emekli olmaları durumunda ödemiş oldukları primi çok kısa bir sürede geri almaktadırlar. Türkiye’de de çok sık yapılan bu sosyal sigorta prim afları veya borcun zammı ya da faizini bütünüyle silen ödeme

pratikliği, sigortalı olanların primi ödemelerindeki alışkanlıklarını negatif doğrultuda etkilendiğini söylemek mümkündür. Sigortalı olanlar ya da işverenler "nasıl olsa prim affi çıkar ederim" düşüncesiyle ya primlerini hiç ödememektedirler veya sadece bir kısmını ödemektedirler (Akgün, 2015: 66).

Geriye dönük borçlanmaları siyasi iktidarlar bir oy aracı olarak halka sunmaktadırlar. Prim borcu bulunan sigortalıların gecikme zamları ya taksitlendirilmiş ya da kısmi olarak affedilmiştir. Sigortalılar için bu borçlanmalar pahalı değil, ucuz ve güzeldir. Fakat bu durum kurumun dengesinde bozulmalara yol açmaktadır.

Mevcut olan sosyal sigorta sisteminde ailede bir kişinin sigortalı olması anne, baba ve çocukların da bu sosyal güvenceden yararlanacağı şeklinde düzenlenmiştir. Sosyal devlet anlayışı adı altında güzel olsa da ailede bir kişinin sigortalı olması diğer aile bireyleri için kısa vadede faydası bulunmaktadır. Fakat uzun vade de düşünülüğünde ileride alacağı maaş ve sağlık yardımının geri plana atıldığı görülmektedir. O an tek istenilen gelecek olan maaşın fazlalığıdır. Bu düzenlemeyle de ailedeki çalışan her birey, sigortalı olmak yerine kayıt dışı istihdam edilmeyi tercih etmektedirler. Yapılan bu düzenlemeler aynı zamanda işgücü maliyetlerini de arttırmaktadır. Maliyetlerin çoğu işçiye yansıtılacağından kayıt dışı istihdam bir kez daha teşvik edici hâle gelmektedir (Karan, 2006: 67).

2.3. KAYIT DIŞI İSTİHDAMIN ETKİLERİ

Genellikle kayıt dışı istihdamın ekonomik ve sosyal hayat üzerindeki etkilerinden bahsedildiğinde olumsuz etkiler akla gelmektedir. Ancak kayıt dışı istihdamın aynı zamanda olumlu etkileri de bulunmaktadır.

2.3.1. Kayıt Dışı İstihdamın Olumlu Etkileri

İstihdam için kayıt dışılık genel olarak olumsuz olan etkileriyle bilinse de kısa vade de (Kavas, Develi, 2020: 10) olumlu etkileri de bulunmaktadır. Bunlar;

- İstihdam yaratma etkisi,
- Gelir dağılımı etkisi,
- Rekabet gücü,
- Kaynak dağılımı.

2.3.1.1. İstihdam Yaratma Etkisi

Kayıt dışı istihdamın en önemli etkisi istihdamı artırmasıdır. Ekonomik faaliyetler içerisinde kayıt dışı istihdamın yoğun olarak görüldüğü yer, emek yoğun üretim yerleridir. Kayıtlı ekonomi içerisinde istihdamda yer bulamamış veya yeteri kadar istihdam edilmemiş işgücünü, üretime katarak işsizliğin azaltılması için çalışılmıştır. Bu gibi faaliyetlerin bir nevi işsizlik sigortası görevi görmesi, kriz zamanlarında ortaya çıkacak sorunların az da olsa önlenmesini sağlayacaktır (Meydanal, 2008: 70).

Var olan emek piyasasından hiçbir şekilde gelir veya pay alamayan kişiler için kayıt dışı ekonomik faaliyetler adeta bir kaçış yoludur. Piyasada kendine yer bulamayan kişiler kayıt dışı çalışıp ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler. O hâlde kayıt dışılığın işsizliği de azaltıcı bir etkisinin olduğu söylenebilir (Kamalıoğlu, 2014: 58). Kayıtlı olarak çalışma imkânı bulamayanlar böylece aynı an da iş ve gelir elde etmiş olacaktırlar.

2.3.1.2. Gelir Üzerindeki Etkisi

İkinci ve en önemli etkilerinden biri de gelirdir. Burada iki önemli husustan bahsetmek mümkündür. Birincisi, yaşamlarını idame ettirebilmek için kayıt dışı da olsa çalışarak gelir elde etmek isteyen bireylerdir. Diğeri de çalışanların aldığı gelirin yetmemesi üzerine ikinci bir işte kayıt dışı istihdam edilen çalışanlardır. Kriz dönemlerinde özellikle kişilerin ek işlerde çalışması yaygın bir durumdur.

Sosyal güvenlik sistemlerinin yeterli görülmediği ülkelerde işsizlik sigortası görevi gören kayıt dışı istihdam, gerektiği kadar maaş alamayan emeklilere, işsiz olanlara, düşük ücretle kamu da çalışanlara, kazançlarını arttırma imkânı vermektedir (Şen, 2015: 55).

Kayıt dışılığın olduğu yerde emek talebindeki fiyat esnektir. Fiyatların esnek olmasından dolayı işverenler, çok az işçilik maliyeti ödedikleri için daha fazla emek talebinde bulunacaklardır. Kayıtlı olmasa da bir iş bulup çalışanların gelirlerinde artış meydana gelecektir. Bu durum da piyasaya yansıtacağı için milli gelirin seviyesinde hareketlilik gözlemlenecektir (Azaklı, 2009: 40).

2.3.1.3. Rekabet Gücü Yaratma Etkisi

Emek faktörünü ağırlıklı olarak kullanan küçük işletmeler teknoloji ağırlıklı çalışan işletmeler karşısında rekabet edememektedir. Kayıtlı istihdamın mali yükümlülüklerinin çok fazla olmasından kaçan küçük işletmeler, kayıt dışı çalıştırmayı tercih etmektedirler. Mali yükümlülüklerinden kurtulan küçük işletmeler böylece kendilerine kaynak sağlarken teknoloji ağırlıklı çalışan işletmelere karşı rekabet etme şansı da bulabilmektedirler.

2.3.1.4. Kaynak Dağılımındaki Etkisi

Her ne kadar kayıtlı bir çalışma olmasa da sonuçta çalışanlar bu faaliyetlerde yer alıp bundan kazanç elde etmektedirler. Eğer devlet, kayıtlı sektörden aldığı vergi ve fonları istihdam yaratmak için kullanamıyorsa fon ve vergileri müteşebbislerin eline bırakması ekonomik büyüme açısından olumlu olacaktır. Kişilerin ellerinde kalan fonlar daha ucuz olacağı için bu fonların üretimde kullanılması, üretimde de artış meydana getirecektir (Kamalıoğlu, 2014: 59). Aslında girişimcilerin yaptığı şey tam olarak devlete ödemesi gereken vergi, sigorta primleri gibi yükümlülükleri ödemeyip bunu üretim için kullanmasıdır.

Kayıt dışı ekonomi, istihdam hacmini ve rekabet gücünü artırarak ekonomide “çoğaltan etkisi” ile tasarrufların ne hız da yatırımlara doğru kaydığını ve oranını çoğaltarak ekonomi de canlılığı gerçekleştirmesidir (Şen, 2015: 56). Yatırımın artışıyla birlikte istihdamda dolayısıyla da kayıtlı ekonomide artış meydana gelecektir. Aynı zamanda gelir elde edecek olan çalışanlar tasarruf etmek yerine harcamayı seçeceklerdir. Bu durum ekonomide canlanmayı sağlayacaktır.

2.3.2. Kayıt Dışı İstihdamın Olumsuz Etkileri

Kayıt dışı istihdamın yukarıda belirtilen olumlu etkilerinden bahsetmek mümkün olsa da ekonomik ve sosyal hayat üzerindeki olumsuz etkileri ağır basmaktadır. Bu olumsuz etkiler şu alanlarda görülmektedir:

- Gelir dağılımı,
- Rekabet gücü,
- Sosyal güvenlik,
- Vergi gelirlerinde,

- İşletmelerde ve
- Kaynak dağılımında.

2.3.2.1. Gelir Dağılımındaki Etkisi

Gelir dağılımı, “bir ülkedeki toplam gelirin üretim faktörleri arasındaki paylaşımı” anlamına gelmektedir. Devlet, geliri yeniden dağıtmadan önce bu geliri doğru bir şekilde tespit etmeli, kayıt dışılık gelir dağılımı üstünde nasıl bir etkiye sahip ise bunun değerlendirilmesi yapılmalıdır. Kayıt dışılık yüzünden gelir dağılımı doğru ve net bir biçimde belirlenemiyor ise devlet geliri yeniden dağıtırken yanlış kararlar alabileceği olasıdır (Azaklı, 2009: 42).

Kayıt dışı istihdam nedeniyle ekonomik göstergelerde sapmalar olması, gelirin yeniden dağılımının doğru yapılmamasına neden olmaktadır. Kayıt dışı çalışarak daha düşük ücret alan çalışanlar ile kayıtlı çalışanlar arasındaki uçurum da git gide artmaktadır. Kayıtlı çalışanlar sağlık haklarından sorunsuz bir şekilde yararlanabiliyorken, kayıt dışı çalışanlar hastalık durumunda az olan gelirlerinin bir kısmını harcamak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum kayıt ve kayıtsız çalışanlar arasındaki gelir farkını daha da açmaktadır (Şen, 2015: 57). Aynı zamanda kayıt dışı ekonomide yer alıp vergi ödemeyenlerin devletin vermiş olduğu hizmetten yararlanmaları da gelir dağılımında adaletsizliğe yol açmaktadır.

2.3.2.2. Rekabet Üzerindeki Etkisi

Kayıt dışı istihdam, ekonomi üzerinde rekabet eksiklikleri yaratmaktadır. Kayıt dışı istihdam odaklı çalışan şirketlerin az vergi ve prim ödemesi rekabetin bozulmasına neden olmaktadır. Kayıtlı çalışan firmaların bu durumdan dolayı olumsuz şekilde etkilenmesi ayakta kalmalarını zorlaştırmaktadır. Ekonomideki rekabeti sağlayıcı tedbirlerin alınmaması bir açıdan ekonomide çökmeye yol açmaktadır. Kayıt dışı firmaların bu şekilde sayılarının artması kayıtlı olarak faaliyette bulunan işletmelerde de bozulmalara neden olacak ve sonuçta onların da kayıt dışına yönelmelerine yol açacaktır (Şen, 2015: 57-58).

Kayıt dışı faaliyette bulunan işletmelerin devlete ödemesi gereken sigorta prim ve vergileri ödememesi de devletin gelirlerinde azalışa neden olacaktır. Bu da devletin

vermek zorunda olduğu hizmeti tam olarak yerine getiremeyeceği anlamına gelmektedir.

2.3.2.3. Sosyal Güvenlik Üzerindeki Etkisi

Kayıt dışılığın bulunduğu yere doğru kaynakların kayıyor olması sosyal güvenlik sisteminde bozulmalar yaratmaktadır. Türkiye’de de sosyal güvenlik sistemindeki en büyük problem tam olarak tahsil edilemeyen primlerdir. Kayıt dışı istihdam sebebiyle toplanamayan primler de sosyal güvenlik sisteminde finansman sorunu yaratmaktadır (Meydanal, 2008: 74).

Her ailede bir kişinin kayıtlı çalışan olup sosyal güvencesinin olmasıyla ailenin diğer fertleri olan anne, baba, eş ve çocukların da bu sosyal güvenceden faydalanacağı anlamına gelmektedir. Kayıtlı çalışarak sosyal sigorta primi ödemek istemeyen kayıt dışı çalışanlar, kurumun gelirine katkıda bulunmamaktadır. Primin ödenmesi, yapılacak olan hizmetlerin finansmanı için gereklidir. Fakat sigorta primlerinin çok yüksek olması işçileri kayıt dışı istihdamı seçmeye zorlar durumdadır. Aynı zamanda kayıt dışı istihdamın sonucunda prim tahsilatlarının istenilen seviyeye ulaşılamaması, sosyal güvenlikteki açılığın gittikçe açılmasına sebep olurken bu da hazırlanmış olan bütçelerde en büyük problemlerden biri olan sosyal güvenlikteki açıkların finansmanını zor duruma sokmaktadır (Kamalıoğlu, 2014: 61).

2.3.2.4. Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi

İstihdamda gerçekleştirilen durumlardan vergi idaresinin hiçbir şekilde bilgisinin olmaması büyük bir vergi kaybına sebep olmaktadır. Bu gibi durumlarda da devlet, alamadığı vergiler için ya vergi oranlarını arttıracaktır ya da borçlanmak durumunda kalacaktır. Vergilerdeki artış gelir adaletinde ve sosyal yapının bozulmasına neden olurken borçlanma da ekonominin uzun vadedeki dengesinin bozulmasına yol açacaktır (Meydanal, 2008: 72).

Kayıt dışı ekonomi ve istihdam, devletin aslında alacağı vergiden çok daha düşük vergi almasına bu nedenle devletin halka sunabileceği birden fazla hizmetin sunulamamasına, alt yapıya yeterince para ayırlamadığı için beklenen seviyenin üstüne çıkılamamasına, sosyal güvenlikteki gelirin masrafını dahi karşılayacak meblağa ulaşılamaması ve yaşanacak ödeme zorlukları sonucunda iç ve dış borçların artışı söz konusu olacaktır (Akgün, 2015: 67).

Kayıt dışı istihdam sebebiyle vergi ödemeyenlerin yerine kayıtlı çalışanların vergi ödemesi vergi adaletinde bozucu etkiye sebep olmaktadır. Bu durum devlete karşı güvensizliğe, vergi direncine ve var olan huzurun bozulmasına yol açmaktadır.

2.3.2.5. Kaynak Dağılımını Bozucu Etkisi

Kaynaktaki dağılımının rasyonellikten uzaklaşmasına neden olan unsur kayıt dışı istihdamdır. Vergi yükleri kayıtlılara oranla düşüktür. Bu durum sermayenin istenmeyen alanlara kaymasına ve orta ile uzun vadedeki istihdam planlarındaki işlevin büyük oranda yitip gitmesine neden olmaktadır (Kamalıoğlu, 2014: 66).

2.4. TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI İSTİHDAMIN BOYUTU

Türkiye’de kayıt dışı istihdam, 1980 yılından sonra büyük bir sorun hâline gelmiştir. Küresel rekabetin artışıyla birlikte, bilişim teknolojisindeki gelişmeler ve bunun getirmiş olduğu üretimdeki esneklik, kayıt dışı ekonomiyi geliştirirken toplam işgücünün içinde çok büyük bir yer kaplayan kayıtlı olmayan işgücünün artışı da sağlamıştır (Azaklı, 2009: 50).

Tablo 7: Türkiye’de Sektörlere Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%)

Yıllar	Tarım	Tarım Dışı	Sanayi	Hizmet	İnşaat	Genel
2003	91,15	31,55	36,43	29	-	51,75
2004	89,9	33,83	37,28	31,96	-	50,14
2005	88,22	34,32	38,11	32,27	-	48,17
2006	87,77	34,06	38,12	31,88	-	46,97
2007	88,14	32,34	35,51	30,63	-	45,44
2008	87,84	29,76	31,61	28,77	-	43,5
2009	85,84	30,08	33,43	28,4	-	43,84
2010	85,47	29,06	32,68	27,11	-	43,25
2011	83,85	27,76	31,5	25,71	-	42,05
2012	83,61	24,51	27,89	22,73	-	39,02
2013	83,28	22,4	25,23	20,9	-	36,75
2014	82,27	22,32	20,26	21,09	36,61	34,97
2015	81,16	21,23	19,13	20,05	35,58	33,57
2016	82,09	21,72	20,2	20,35	35,76	33,49
2017	83,33	22,1	20,03	20,95	35,8	33,97
2018	82,73	22,28	20,29	21,46	34,39	33,42
2019	86,62	22,96	20,03	22,55	37,74	34,52

2020	83,46	19,30	16,46	18,76	34,72	30,59
-------------	-------	-------	-------	-------	-------	-------

Kaynak: (SGK,2020)

Tablo 7’de, Türkiye’de sektörlere göre kayıt dışı istihdam oranları gösterilmektedir. Tabloda görüldüğü gibi 2003 yılından 2020 yılına kadar tüm sektörler dikkate alındığında kayıt dışı istihdam oranı %51,75’ten %30,59’a düşmüştür. Tarım sektöründe 2003 itibariyle kayıt dışı istihdam oranı yüzde 91 iken 17 yıllık dönemde yaklaşık 8 puan düşerek 2020 itibariyle yüzde 83,46’ya gerilemiştir. Tarım dışı sektörde ise aynı dönemde yüzde 31’den yüzde 19’a gerileyerek 12 puanlık bir düşüş gerçekleştirmiştir. Sanayi, hizmet ve inşaat sektörlerine ayrı ayrı bakıldığı zaman ise kayıt dışı istihdamın en çok sanayi sektöründe düştüğü (20 puan), bunu hizmet sektörünün (11 puan) izlediği görülmektedir. 2014 yılına kadar bilgi bulunmayan inşaat sektöründe ise son yedi yıllık dönemde kayıt dışı istihdam oranı 2 puanlık bir düşüş göstermiştir.

Türkiye’nin kayıt dışı istihdamla ilgili sahip olduğu bu oranları geliştirmekte olan ülkelerin oranları ile karşılaştırdığımızda düşük, gelişmiş ülkelerle karşılaştırdığımızda ise yüksek bulmak mümkündür (Başol ve Yalçın, 2020: 179).

Türkiye’de kayıt dışı çalışanların büyük bir kısmı her türlü sosyal güvenceden yoksun olarak çalışmaktadır. Bunun getirmiş olduğu en büyük dezavantaj da sağlık konusunda yaşanmaktadır (Azaklı, 2009: 50-51). Bu yüzden nasıl istihdam edildikleri çok önemlidir.

Tablo 8: İşteki Durum ve Faaliyete Göre İstihdam Edilenler(+15Yaş)

İşteki durum ve ekonomik faaliyet	TOPLAM		ERKEK		KADIN	
	2019	2020	2019	2020	2019	2020
İşteki durum	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ücretli veya yevmiyeli	69,4	70,9	70,2	71,0	67,6	70,7
İşveren	4,5	4,4	5,8	5,6	1,6	1,7

Kendi hesabına	16,3	16,2	19,9	19,3	8,7	9,0
Ücretsiz aile işçisi	9,8	8,5	4,1	4,1	22,1	18,7

Kaynak: (TÜİK, Kasım 2020)

Tablo 8’de işteki durum ve faaliyete göre istihdam edilenlerin oranları verilmiştir. Ücretli ve yevmiyeli çalışanların toplam oranı %70’lerden fazladır. Ücretsiz aile işçisinde 2019 yılına göre 2020 yılında 3 puanlık bir düşüş olsa da bu oran yine çok yüksektir. Üstelik bunun büyük bir kesimini de kadın çalışanlar oluşturmaktadır.

Tablo 9: İstihdam Edilenlerin Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlılık Durumu(+15Yaş)

İşteki durum	İstihdam		Kayıt dışı		Kayıt dışı oranı(%)	
	2019	2020	2019	2020	2019	2020
Toplam	28 169	27 066	9 521	8 029	33,8	29,7
Ücretli veya yevmiyeli	19 543	19 185	3 384	2 809	17,3	14,6
İşveren	1 264	1 194	399	334	31,6	28,0
Kendi hesabına	4 605	4 382	3 180	2 805	69,1	64,0
Ücretsiz aile işçisi	2 758	2 306	2 558	2 081	92,7	90,2

Kaynak: (TÜİK, Kasım 2020)

Kayıt dışı istihdam açısından bir başka önemli nokta ise kayıt dışılığın niteliğine ilişkindir (Demircan, 2012:13). Tablo 9’da Türkiye’nin istihdamda bulunanların sosyal güvenlikteki kayıtlılık durumu verilmiştir. 2020 yılında ücretli ya da yevmiyeli, işveren, kendi hesabına ve ücretsiz aile işçisiyle beraber kayıt dışı çalışanların toplam sayısının 27.066 olduğu görülmektedir. Kayıt dışı oran ise %90 düzeylerinde en yüksek ücretsiz aile işçisindedir.

İKİNCİ BÖLÜM

KADIN İŞGÜCÜ VE KAYIT DIŞI İSTİHDAM İLİŞKİSİ

1. KADIN İŞGÜCÜ

Toplumun her kesimi için ayrı bir anlama sahip olan kadınlar aynı zamanda toplumun ilerlemesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Kadın ne kadar etkin ve üretken olursa toplum o kadar gelişmiş demektir. Çalışma hayatında yer alan kadınlar, ekonomik ve toplumsal kalkınma sürecinde insanın ve insan emeğinin özgürleşmesinde önemli bir rol oynarlar. Hem toplumsal hem de ekonomik ve politik alanda önem taşıyan kadınların, işgücüne katılmalarıyla birlikte emek arzında artış meydana gelmektedir (Günday, 2011: 36; Karabıyık, 2012: 240).

Kadınların emek arzında meydana getirdiği artış özellikle savaşta veya ekonomik gelişmelerin sürekli değişiklikler gösterdiği dönemlerde toplumsal refah açısından çok önemlidir. Çünkü kadınlar böyle durumlarda “yedek işgücü” olarak üretime katılarak erkeklerin bıraktığı boşlukları doldurmaktadır. Diğer taraftan kadınların istihdamdaki artışıyla birlikte özellikle de kadın işgücünün yoğun olarak yer aldığı sektörlerde ücret düzeyi dolayısıyla üretim maliyetleri düşmekte ve kârları artan işveren emek talebini artırmaktadır (Günday, 2011: 36).

Kadınların işgücüne katılması aynı zamanda yoksulluğun azalması için de önemlidir. Eve bir gelirin daha gelmesi yaşam standartlarını ve hane refahını artırır. Kadının emek piyasasına katılımıyla birlikte kadın yoksulluğunun azalması mümkün hale gelirken aynı zamanda kadın ve erkek arasındaki ekonomik farkların azalarak eşitliğin sağlanması için önemli katkı sağlar (Günsoy ve Özsoy, 2012: 27).

Kadınların istihdam içinde yer alması aynı zamanda onun sosyal hayatta da yer alması, evden dışarı çıkması anlamına gelmektedir. Ayrıca kadının tek görevi, eş veya annelik olmadığını toplumsal olarak kabul etmek demektir. Bu kabul etme aynı zamanda çocukların, engellilerin ve de yaşlıların bakımında erkeklerin de yer alabileceğini, paylaşılabilceğini düşündürmeye başlar. Kadının işgücünde yer bulması sosyal dışlanma mücadelesi için de büyük bir önem taşır (Balcı, 2017: 1266). Ekonomik bağımsızlığını ele alan kadın artık erkeğe bağımlı olmayacaktır. Bu da kadın-erkek

eşitliği için önemli bir detaydır. Ayrıca sırf ekonomik bağımsızlığı yok diye şiddet gören kadınlar için erkeğe bağımlı olmamak hayati önem taşımaktadır.

Kadınların istihdamı, ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi bakımından da önemlidir. Çünkü ekonomik kalkınma için üretim faktörlerinin en yüksek seviyede ve verimlilikte kullanılması kaçınılmazdır. Bu bağlamda kadın işgücünün istihdamda yer alması önemli olmakla birlikte özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kadının cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle işgücüne katılımının düşük seviyelerde kaldığı görülmektedir (Özer ve Biçerli, 2003-2004: 56). Kadınlar istihdama katılsa bile genellikle bu kayıt dışı olmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu daha fazla ortaya çıkan bir durumdur. Kadınların eş veya babalarından dolayı sigortalı olmaları sosyal sigorta sisteminde bağımlı olarak yer almalarına neden olur. Oysaki kadınların kayıtlı istihdam içinde yer almaları hâlinde prim ödemeleri söz konusu olacak ve sisteme olumlu katkı sağlayacaktır. Bu nedenle kayıt dışı istihdamı azaltma konusunda alınacak önlemler önemlidir (Balcı, 2017: 1266).

Kadınların; toplumsal ve ekonomik yaşama katılmalarıyla toplumsal ve ekonomik kalkınmadan faydalanma şekilleri ve ölçüleri arasında doğru orantılı bir ilişki yoktur. Ekonomik kalkınmadan faydalanma şekilleri yaşadıkları ülkenin gelişmişlik seviyesine göre belirlense de çoğunlukla kadınların erkeklerin gerisinde kaldıkları kabul edilmektedir (Kızılgöl, 2012: 88).

1.1. DÜNYA'DA KADININ İŞGÜCÜNE KATILIMI

Hemen hemen her ülkede nüfusun çok önemli bir kesimini kadınlar oluşturmuş olsa da emek piyasalarındaki yerleri hem geçmişte hem de günümüzde erkeklerin hep gerisinde yani “*ikincil işgücü*” statüsüyle sınırlı kalmışlardır. Tamamen cinsiyete dayanan iş bölümü içinde kadınların ev işleri, çocuk bakımı gibi ev eksenli işleri yapması beklenmiştir. Emeğini sunup çalışarak para kazanma işi sadece erkeklerin görevi olarak benimsenmiştir (Özer ve Biçerli, 2003-2004: 57). Sanayi devriminden önce kadınlar üretime katılıyordu fakat bundan bireysel bir kazanç sağlamıyorlardı. Eğer iş alınacaksa işi evin erkeği alıyordu ve evde hep birlikte üretimi gerçekleştiriyorlardı.

1.1.1. Sanayi Devrimi'nde Kadın İşgücü

Teknolojik gelişmeler üretim süreçlerinde önemli ve büyük değişikliklere yol açmıştır. Bu değişikliklerle birlikte sanayi üretiminin toplam üretim içindeki payı artmış, dolayısıyla da daha çok çalışana ihtiyaç duyulmuştur. Evde kendi işlerinde çalışanların fabrikalarda çalışması için yönlendirmeler yapılmıştır. Kadın erkek ayırt edilmeden kırsal kesimden kentlere, tarlalardan fabrikalara doğru geçişi sağlayan olay ise “sanayi devrimi” olarak adlandırılmaktadır (Erken, 2020: 10).

İlk çıkıık makinesinin icadıyla birlikte tam olarak “sanayileşme” başlamıştır. 18. yüzyıla damgasını vurmuş olan bu olayla birlikte bu dönem için "en çok değişen ve değiştiren" dönem adı verilebilir. İngiltere'de başlayan sanayileşme, geleneksel olarak kabul edilmiş olan kadın ve erkek arasındaki iş bölümünü de büyük bir değişime uğratmıştır. Bu dönemin en önemli gelişmesi hiç şüphesiz ki kadınların çalışma hayatına katılmış olmalarıdır. İlk olarak bu dönemde bir ücret karşılığında çalışan “işçi sınıfı” oluşmuştur. Daha sonra ise “kadın ve çocuk işçi” kavramları ortaya çıkmıştır (Konak, 2016: 12).

Kadınların ücretli işçi olarak işgücü piyasasında yer almalarının ilk nedeni ekonomiktir. 19. yüzyılda işçilere verilen ücretler bir ailenin geçinmesi için çok yetersizdi. Bu durum kadınların aile geçimine katkı sağlamak için çalışma hayatına girmesine neden olmuştur. Çok düşük ücretlerle çalışmayı kabul eden kadınlar, işverenler için öncelikli bir tercihti. Bir de o dönemdeki iktisat anlayışı “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” sloganıyla ifade edilen katı bir liberal anlayışa sahip olması, kadınların erkek işgücünden daha düşük ücret almasına yol açmıştır (Kaya, 2009: 18). Bu dönemde kadın işgücü, ağır şartlar altında düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalmıştır (Ekmekçi, 2004: 19).

Kadınların ücretli işçi olarak işgücü piyasasında yer almalarının ikinci nedeni teknik gelişmeler ve iş bölümüdür. İşverenler işgücü maliyetlerini en aza indirmek için farklı yollara başvurmuşlardır. Makineler kurulmuş, imalat sürecindeki görevler bölünüp basitleştirilmiş, işler için gerekli olan eğitim düzeyi ve beceri geri plana atılmış, üretimi hızlandırıp ücretleri düşürmüşlerdir. İşçilerin yapması gereken işler basitleştiği için vasıfsız kadınlar da üretim faaliyetlerinde işçi statüsüne dahil olabilmüşlerdir (Kaya, 2009: 18).

19. yüzyılın ortalarına doğru sanayi devriminin yaşandığı Batılı ülkeler başta olmak üzere liberal devlet anlayışındaki değişim sonucunda karışımçı-müdahaleci ve katılımcı devlet anlayışına geçilmiş olması, kadınların çalışma hayatında maruz kaldığı olumsuz şartları ortadan kaldırmak için çalışmalar düzenlenmiştir. Batılı ülkelerde çalışma süreleri yasalarla sınırlandırılmış, bazı işkollarında kadınların çalışması yasaklanmıştır (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 197-198).

Sanayileşmenin en büyük etkisi, kadının ücretsiz aile işçiliğinden yani tarım alanından uzaklaşması ve ücretli işgücü olarak çalışmaya başlamasıdır. Diğer bir etkisi ise işgücü piyasasında işgücü arzı ve cinsiyet arasındaki ilişkidir (Günday, 2011: 12).

1.1.2. İkinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Kadın İşgücü

19. yüzyılın sonlarına doğru metalürji, otomotiv ve kimya sektöründe yaşanan gelişmeler, üretim süreci içerisinde yer alan kadın işgücü sayısının sınırlandırılmasına yol açmıştır. Fakat buna karşılık I. ve II. Dünya Savaşı döneminde kadın işgücü, ekonominin tüm kesimlerinde sayıca bir artış göstermiştir. Bunun sebebi de savaşta silah altında olan erkeklerin yerini işgücünde kadınların almış olmasıdır. Bu dönemde kamu ve hizmet sektöründe yaşanan gelişmeler, kadınların toplam işgücündeki oranlarının hızla artmasına neden olmuştur (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 198).

Sanayileşmeyle birlikte ilk kez ücretli işgücünün içerisinde yer alan kadınlar için önemli bir olay da I. Dünya Savaşı'dır. Savaşla birlikte fabrika işçisi, öğretmenlik, memurluk ve hemşirelik gibi çalışma alanlarının dışına çıkan kadınlar artık daha çok erkek işi sayılan asansörcülük, sayaç okuyuculuğu, şoförlük gibi işlerde çalışmaya başlamışlardır (Erken, 2020: 13). 1914-1918 tarihleri arasında İngiltere'de 1.345,000 kadın çalışma hayatına girmiştir (Kaya, 2009: 23). Ancak 1929'da çıkan ekonomik kriz sebebiyle kadınlar tekrar çalışma hayatından çekilmek zorunda kalmışlardır. II. Dünya Savaşı ile erkek işgücündeki boşluğu doldurmak ve gelir elde etmek için kadınlar bir kez daha çalışma hayatında yer almışlardır (Günday, 2018: 6). Savaş sonrası erkeklerin evlerine dönmesiyle kadınların bir kısmı işgücü piyasasından çekilse de büyük bir çoğunluğu işgücü içerisinde yer almaya devam etmiştir (Erken, 2020: 13).

Savaş, kadının işgücünde tecrübe kazanmasını sağlarken aynı zamanda işgücüne katılma kararını da olumlu yönde etkilemiştir. Ancak bununla beraber teknolojik gelişmeler, kadınların işgücüne katılımları üzerinde olumlu katkı sağlamıştır. 1869'da

mekanik çamaşır makinesinin ve 1882’de elektrikli ütünün icadı, bunu başka buluşların izlemesi kadınların ev işleri için ayırmaları gereken süreleri azalttığından dolayı, emek piyasasına katılım konusunda daha istekli olmalarına yol açmıştır. 19. yüzyılda ABD’de ev aletlerine olan yatırımlar, geçmişteki yatırımlardan iki kat fazladır. Bu icatlar sayesinde kadınlar ev işlerini artık daha kısa zamanda ve daha kolay bir biçimde yapabilmişlerdir. Kadın işgücü ile ilgili yapılan araştırmalar da dayanıklı tüketim mallarının fiyatları ile kadınların iş gücüne katılımı arasında negatif bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır (Konak, 2016: 14).

Diğer yandan tıpta kaydedilen gelişmeler ve eğitim seviyesinin artması da kadın işgücünü artıran bir başka faktördür. Bu bağlamda doğum kontrol yöntemlerindeki gelişmeler ve kadınların bu konulardaki bilinçlerinin artması önemli gelişmelerdir. Bu sayede ailelerin daha az çocuğa sahip olması kadının çalışma boş zaman tercihlerini değiştirmiştir (Günday, 2011: 13).

1.1.3. Küreselleşme, Esnek Üretim Sistemi ve Kadın İşgücü

İkinci dünya savaşıyla birlikte ABD başta olmak üzere Batılı ülkelerde Henry Ford’un öncülüğünü yaptığı Fordist üretim tarzı niteliksiz işgücünün yoğun bir biçimde istihdamına imkân vermiş, bu süreçte kadın işgücü de üretime katılabiliyordu (Erken, 2020: 13). Ancak 1973 Petrol Krizi ile kapitalist sistem duraklama dönemine girmiştir. Fordist sistemde verimliliğin düşmesi, küreselleşmeyle beraber uluslararası ticaretin genişlemesi, standart ürünlerin yanı sıra özelliği olan ürünlere ilginin artması gibi değişimlere sistemin uyum sağlayamadığı görülmüştür. Japonya’da uygulanan esnek üretim biçiminin başarılı sonuç vermesiyle birlikte diğer ülkeler de üretim sistemlerini değiştirmişlerdir (Özer ve Biçerli, 2003-2004: 59).

Esnek üretim, “tam zamanında”, “sıfır stok” ve “sıfır hata” şeklinde nitelendirilebilecek “yalın üretim modeli” şeklinde tanımlanabilir (Kaya, 2009: 25). Bu kullanılan yeni üretim biçiminin temel özelliği, çalışma saatlerinin sabit olmayıp değişkenlik göstermesidir. Fordist sistemdeki katı çalışma şartları ve de iş bölümüne karşın bu sistemde yetenekler göz önüne alınarak işgücü bölümlendirilmesi yapılmaktadır. Firmalar belirli çerçevede saatler belirlemekte (9.00- 12.00, 13.00- 15.00 veya 19.00- 21.00), işçiler de bu saatler arasından istediklerini seçmekte özgürdürler. Sürekli fabrikada çalışan işçiler bu sistemle daha verimli çalışma şartlarına sahip

olmaktadırlar. Bu durum işçilere olduğu kadar işverenlere de avantajlar sağlarken bu sistemle birlikte işçiler tam zamanlı çalışmaktan kurtarılmışlardır (Konak, 2016: 16). Bu değişiklikler özellikle de aile içi sorumluluklar yüzünden iş yaşamına katılamayan kadınlara önemli fırsatlar sunmuş, ev işlerinden kopamadıkları için yeni üretim biçimi sayesinde kısmi süreli istihdamla işgücü içinde bulunmuşlardır. 1980'lerden sonra formel istihdamın yerini enformel istihdam almıştır. İşverenler işgücü maliyetlerinden kısmak için tam zamanlı ve ücretli işçi çalıştırmak yerine yarı zamanlı, evde çalışan, sözleşmeli veya geçici istihdamı tercih etmişlerdir. Bu da kadınların istihdamının artmasında önemli rol oynamıştır (Erken, 2020: 14).

Sektörel yapının yeniden şekillenmesi, istihdam olanakların daha çok artması ve insan haklarındaki gelişmeler gibi konular kadın istihdamını artırıcı yönde sonuçlar doğururken aynı zamanda kadınlara yönelik koruyucu ve eşitlikçi politikalar da oluşturulmaya başlanmıştır. Günümüzde hala içinde bulunduğumuz bu süreçte yeniliklerle devam etmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde bu dönemde kadınların işgücü içindeki payının artmasına neden olan faktörler şu şekilde sıralanabilir (Konak, 2016: 17-18):

- Kadınların eğitim olanaklarından daha fazla yararlanıyor olması,
- Kadınların işgücü piyasasında yer alması için destekleyici programların dünyanın her yerinde yapılması,
- Ataerkil toplum yapısının önceki yıllara göre kadının çalışması hakkındaki olumlu görüşleri,
- Demografik gelişmeler,
- Hizmet sektöründe yaşanan gelişmeler,
- Değişen çalışma saatleri ve şartlarla katı olan iş bölümlerindeki değişimler,
- Eskiden kalabalık, birkaç ailenin bir arada yaşadığı düzen yerine artık daha az nüfuslu hanelerin oluşması, çekirdek aile yapısı,
- Toplumsal baskı yüzünden genç yaşta evliliklerin yerine artık daha bilinçli evlilikler yapılması,
- Kadınların çalışmasını destekleyen hizmetlerin sunulması, çocukların bakımında devlet desteğinin artması şeklinde sıralanmaktadır.

1.2. GÜNÜMÜZDE KADININ İŞGÜCÜNE KATILIMI

Kadınların istihdamındaki artış toplumsal statülerinin yükselmesinde de rol oynar. Dolayısıyla kadın istihdamının artırılması toplumsal kalkınma için önemlidir. Bu durumda kadın yoksulluğunda azalma, haneye daha fazla gelir ve yaşam standartlarında iyileşmeler meydana gelecektir. Kadınların istihdamda yer almalarıyla birlikte kendilerine ait bir gelirleri olurken ekonomik açıdan da bağımlılıkları azalacaktır. Ev içinde söz sahibi olan kadın, zorla evlendirme ve aile içi şiddet gibi durumlarda artık müdahalede bulunacaktır. Çalışma hayatında yeteneklerini geliştirme imkanına sahip olacaktır. Bu sayılan olumlu gelişmelere rağmen dünyada kadın istihdamındaki artış hala birçok ülkede istenilen düzeye ulaşamamıştır. İstihdamda kendine yer bulan kadın ise çalışma alanlarında birçok problemle karşı karşıya kalmaktadır (Şahin ve Develi, 2021: 389-390).

Tablo 10: Çeşitli Ülkelerde Kadın İstihdam Oranları(%)

Ülkeler	1994	1998	2003	2008	2013	2017	2019
ABD	54.0	56.0	55.1	55.2	52.3	53.3	53.7
Afganistan	12.7	12.5	13.4	12.9	14.6	16.9	18.2
Almanya	42.9	43.4	45.3	48.1	51.6	53.2	55.0
Belçika	35.0	36.6	39.2	43.1	43.7	44.4	47.3
Brezilya	42.0	43.5	47.1	50.1	48.3	45.0	46.0
Çin	69.8	68.6	65.8	62.4	60.5	58.8	57.5
Güney Afrika	32.6	30.8	31.2	35.5	34.0	33.7	33.7
Irak	7.7	8.6	11.8	16.4	16.0	16.5	7.7
Japonya	48.7	48.1	46.0	46.7	47.2	49.1	52.1
Kanada	51.3	53.0	56.7	58.4	57.6	57.1	58.2
Kolombiya	28.3	31.4	37.4	45.7	51.6	52.0	48.8
Meksika	34.6	37.3	37.0	41.0	42.3	42.5	43.1
Rusya Federasyonu	50.7	45.2	50.7	53.2	53.8	53.7	52.9
Türkiye	28.6	27.1	23.6	21.6	26.9	27.7	28.6
Yemen	16.1	19.2	11.5	7.0	4.6	4.3	4.6

Kaynak: (Şahin ve Develi, 2021: 390)

Tablo 10’da belirli yıllara göre çeşitli ülkelerdeki kadın istihdam oranları verilmektedir. Tabloya bakıldığında kadınlar için istihdam olanağı yaratmada ülkelerin

gelişmişlik düzeyleri ön plandadır. 2019 yılı itibariyle en çok kadın istihdam oranlarının yüksek olduğu gelişmiş ülkeler arasında %55 ile Almanya ve %53,7 ile ABD bulunmaktadır. Bu tabloya göre Türkiye'deki kadın istihdam oranı ise %28,6'dır. Az gelişmiş ülkeler arasından %4,6 ile Yemen ve %18,2 ile Afganistan'da kadın istihdam oranları diğer ülkelere oranla oldukça düşüktür.

1.3. TÜRKİYE'DE KADININ İŞGÜCÜNE KATILIMI

Türkiye'nin kadının işgücüne ilk karşılaşması emek piyasasındaki gelişmeler veya ekonomik faktörlerden kaynaklı değildir. Tersine, bir mecburiyetten kaynaklı olmuştur. Kadınların katılımı ilk kez 1915 yılında Balkan Savaşı'nda erkeklerin birçoğunun orduya katılmasıyla birlikte işgücünde bir azalma meydana geldiği için kadın çalışan ilave etmek durumunda kalması I. Dünya, İstiklal ve II. Dünya Savaşları olurken daha da artmıştır. Savaşın bitmesiyle birlikte erkeklerin savaştan dönmesiyle yine kadınların büyük çoğunluğu geleneksel olan ev işlerini yapmaya başlamıştır (Berber ve Eser, 2008: 3).

1923 Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte kadınlar için çok önemli haklar sağlayan düzenlemeler gerçekleştirilmiştir ancak verilen bu hakların kullanılması yerine yalnızca korunmaya çalışılması, kadınları işgücünün içinde yer almasını geciktirmiştir (Durmaz, 2016: 39). Toplumdaki bakış ve zihniyet kadınların evden dışarda çalışmasına pek sıcak bakmamıştır. Her ne kadar kadınlara haklar verilip işgücü politikaları oluşturulsa da kadınlar bu dönemde işgücüne yoğun bir biçimde katılmamıştır.

Avrupa'da kadınların ücretli olarak çalışması sanayi devriminden sonra gerçekleşirken Türkiye'de ise emek piyasasına aktif olarak katılımları ancak 1950'li yıllarda kırdan kente göç ile olmuştur. Yaşanan değişim ve gelişmelerle birlikte tarımdan sonra diğer sektörlerde de yer almaya başlamışlardır. 1950'li yıllarda toplumun saygınlığını kazanan sektör, hizmetten sonra sanayi sektörüdür. GSYİH içinde tarımın yüzdesi azalırken sanayi ve hizmet sektörlerinde artış meydana gelmiştir. Bu dönemde tarımda, istihdamda çözümler yaşanırken kadın işgücü ise sanayi sektöründe kendine yer edinememiştir. Sanayide kendine yer bulan kadınların payı 1955-1980 dönemleri arasında %12,3 iken %10,7'ye düştüğü görülmüştür. Bu da sanayinin kadın işgücü için istihdam olanağı yaratamadığının bir göstergesidir. Hizmetler sektöründe ise 1980'de istihdamın sadece ve sadece %12,3'ünü kadınlar

oluştururken erkeklerin baskın olduğu bir sektör olarak görülmekteydi. 1955 yılından 1980 yılına kadar ücretsiz aile işçisi bakımından kadın ve erkek oranlarında fazla değişim olmamıştır (2.56 kattan 2.36 kata). Bu oranlara baktığımızda endüstrinin sunmuş olduğu fırsatlardan erkekler daha çok yararlanırken tarım, kadınlar için hala temel bir istihdam kaynağı olmaya devam etmiştir. 1970’li yıllarda ise hem kent yaşamının getirmiş olduğu olumsuzluklar hem de kent kültürünün etkisine bağlı olarak kadın çalışma sayısında artış gerçekleşmiştir (Özer ve Biçerli, 2003-2004: 64; Kocacık ve Gökkaya, 2005: 201; Zeren ve Savrul, 2017: 88).

Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren kadınların işgücüne katılımdaki oranları artmak yerine düşüş göstermiştir. Fakat son zamanlarda bu oranda küçük de olsa bir artış yaşanmıştır. Türkiye’yi geliştirmiş ülkelerin ekonomilerinden farklı kılan tarımın ekonomimizdeki çok güçlü olan yeridir. Yalnız 1980’lerden sonra ise çok güçlü olan tarım sektöründeki dağılma dolayısıyla kırdan kente olan göçler kadınların işgücüne katılımlarını azaltmaya başlamıştır (Kılıç ve Öztürk, 2014: 108).

2002’de çalışan kadın sayısı, 5 milyon 463 binden 6 milyon 122 bine çıkmıştır. Kadın çalışan sayısında son 3 yıl bir düşme içinde olduğu görülmüştür. Kadın istihdamında 2002’de görülen artışın nedeni 2001 Krizi olarak kabul edilmektedir. Kriz, ilave işgücü etkisi yaratarak kadınların emek piyasasına daha fazla katılmasına neden olmuştur. 2002 sonrasında yaşanan düşüşün ise temel sebebi birçok işletmenin kriz sonrasında kapanmasıyla birlikte ortaya çıkan daralmadır. 2000–2005 yıllarına baktığımızda ise toplam kadın çalışan sayısının içinde tarımda çalışanların oranı düşme eğilimi göstermiş olsa da bu oran %50’nin üstündedir. Tarımdan sonra ikinci sırada yer alan hizmetler sektörü yıllar itibariyle artış içindedir. 2000’de hizmet sektöründeki çalışan kadınların oranı %27,3’tü. Ancak 2005’te %33,3’e yükselmiştir. Sonra sırasıyla da sanayi ve de inşaat sektörü gelmektedir (Berber ve Eser, 2008: 7).

Kadın işgücünün istihdama katılım oranları erkeklere göre geçmişten günümüze kadar hep düşük seviyededir. Hâlbuki kadınların işgücünde yer alması kendileri için olduğu kadar ülke ekonomisinin gelişimi açısından da önemlidir. Ancak kadınların istihdama katılmak istediğinde önlerine sürekli bir engel çıkması ya da çıkarılması erkek ve kadın eşitliğinin olmadığını göstermektedir. Yapılan bu ayrımcılık ülkenin sosyal politikasına dair de önemli ipuçları vermektedir.

Tablo 11: Ekonomik Faaliyete Göre İstihdam Edilme(15+Yaş)

Kadın(%)	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmet
2014	27,6	17,0	1,0	54,4
2015	26,8	15,3	0,7	57,2
2016	26,3	13,8	1,1	58,8
2017	24,8	15,2	1,0	59,0
2018	22,7	15,8	0,7	60,7
2019	23,0	15,0	0,7	61,3
2020	19,0	17,9	0,9	62,2

Kaynak: (TÜİK, İş Gücü İstatistikleri, 2020)

Tablo 11’de görüldüğü üzere 2014 yılından 2020 yılı da dahil olmak üzere kadınların en çok istihdam edildiği sektör, %62,2 ile hizmet sektörüdür. Bunu %19 ile tarım sektörü ve %17,9 ile sanayi sektörü takip etmektedir. Kadınların en düşük istihdam edildiği sektör %0,9 ile inşaatır.

TÜİK (2020) verilerine göre Türkiye nüfusu 83 milyon 614 bin 362 kişidir. Bunların 41 milyon 915 bin 985 kişisi erkek, 41 milyon 698 bin 377 kişisi ise kadındır. Yani bu toplam nüfusta %50,1’inde erkekler varken %49,9’unda kadınların olduğu anlamına gelmektedir.

TÜİK (2021 Mart) verilerine göre erkeklerin istihdam oranı %62,5 iken kadınların istihdam oranı ise sadece %26,5’tir. İstihdam oranları arasındaki bu fark kadınların işgücüne katılımları önünde önemli engeller olduğunun bir göstergesidir.

1.4. KADIN İŞGÜCÜNE KATILIMI ETKİLEYEN UNSURLAR

Geçmişten günümüze kadar tartışılan toplumsal cinsiyet konusu işgücüne katılım ile de ilişkilidir. Çalışma yaşamında kadınlar birçok sorunla karşı karşıya gelmektedir. Hem işverenler tarafından hem eşi veya ailesi tarafından hem de hissettiği ailevi sorumluluklar bakımından kadınlar ikincil işgücü olarak görülmektedir (Gündoğdu, 2018: 41). Dolayısıyla kadın işgücüne katılımı etkileyen hem sosyo-kültürel hem de ekonomik unsurlar bulunmaktadır. Kısaca bu unsurlara değinilecektir. Bunlar;

- Ücretsiz aile işçiliği

- Toplumun kültürel yapısı
- Eğitim
- Yaş
- Medeni durum
- Doğurganlık
- Yasal düzenlemeler

1.4.1. Ücretsiz Aile İşçiliği

Türkiye’de kadınların istihdam durumuna bakıldığında, istihdam edilen kadınların büyük ve önemli bir kısmının *ücretsiz aile işçisi* olarak çalıştığı görülmektedir. Kırsal yerleşim alanlarında ücretsiz aile işçiliği oldukça yaygınken kentsel emek piyasalarında bu oran oldukça düşüktür. Bu durum kentsel ve kırsal alanlardaki kadınların İKO’larının farklılaşmasına yol açmaktadır (Özer ve Biçerli, 2003-2004: 66). Kadınlar, kentsel emek piyasalar içinde kendilerine çok az yer bulabilirken kırsal alandaki emek piyasasının içinde tarımda çalışma imkânı daha fazla buldukları için buradaki katılım daha yüksektir. Kırsal alandaki tarım sektöründe istihdamda bulunan kadınların, eğitim seviyesinin de etkisiyle düşük niteliklere sahip olmalarından dolayı ekonomide katma değeri fazla yüksek olmayan bu işler içinde çok düşük ücretlerle çalışmaktadırlar. Kırsal alandaki kadınların işgücüne katılım oranları tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışmasından dolayı yüksek olsa bile Türkiye’de tarım istihdamında meydana gelen hızlı azalış kadın istihdamının da düşmesine neden olacaktır. Kadınlar, tarımdan uzaklaştıklarında ya da kentlere doğru göç ettiklerinde işgücünün içinde bulunamamaktadırlar (Kızılgöl, 2012: 89). Kadınların temizlik, kışlık gıda, giyim eşyası yapımı ve özel bakım içerisinde kabul edilen çocuk, hasta ve yaşlı bakımı hizmetlerini piyasa içerisinde yaptıklarında ekonomik faaliyet ve iş olarak görülmektedir. Fakat bunu evde ve hiçbir şekilde ücret almadan yaptıklarında ücretsiz aile işçisi statüsüne dahil olmaktadır (Erdoğan ve Yaşar, 2018: 21).

1.4.2. Toplumun Kültürel Yapısı

Toplumda kadınlara ve erkeklere verilmiş olan roller kesin ve nettir. Kadının çalışacağı ortam evdir; erkeğin çalışma ortamı ise ailenin geçimini sağlayabilecek evin dışında olan gelir getirebileceği bir iştir. Kadın, çocuk bakımı ve ev işi gibi çok zaman

alan bu faaliyetlerle uğraşsa bile gelir getirici bir yanı olmadığı için ailenin geçimini sağlamak mecburiyetinde olan erkeğe maddi açıdan bağımlı haldedir. Toplumun kendisine verdiği rol sayesinde üreten ve önem kazanan erkek, ekonomik yönden ilerlemede birincil aktör durumundadır. Erkeğe bağımlı olan kadın, günlük yaşamda yapmış olduğu faaliyetler ekonomik yönden bir değer kazanmadığı için, ikincil aktör olmuştur. Kapitalist üretim sürecinde çalışma kelimesi yalnızca piyasadaki faaliyetleri kabul ettiği için kadının üstlenmiş olduğu çocuk bakımı ev işi gibi işler, kullanım değeri olmasına rağmen kadının yerine getirmek zorunda olduğu yükümlülükler olarak görülmüştür. Bu yükümlülüklerin parasal bir karşılığı olmamasından dolayı önemsenmemiş ve değer verilmemiştir. Çalışma yaşamı içinde bulunan her kadından, bu iki görevi de düzgün bir şekilde aksatmadan yerine getirmesi beklenmektedir. Tüm bunlara bakıldığında kadınların birçoğu işgücü içinde yer almamakta ya da ekonomik sıkıntılar sebebiyle sadece kısa bir süreliğine çalışmak istemektedirler. Ekonomik sıkıntılarında kurtulduklarında ise işten ayrılmak durumunda kalmaktadırlar (Günday, 2011: 50). Kadına yüklenmiş olan bu toplumsal rollere ilişkin yeterli düzenleme yapıp hayata geçirilmediği için birçok kadın çalışma hayatında yer alamamaktadır (DİSK, 2020).

Toplumun kültürel yapısı ya da ataerkil düşünce yapısı kadının emek piyasasına katılımını etkileyen bir unsurken aynı zamanda (Varışlı, 2021) 'in çalışmasında ifade ettiği gibi kadının kayıt dışı çalışmasının da nedenlerinden biridir.

1.4.3. Eğitim

İşgücüne katılımı etkileyen unsurlardan biri de eğitimidir. Eğitim, yalnızca işgücü piyasası için değil toplumsal hayatın gidişatı için de çok önemlidir. Teknolojinin sürekli değişim ve gelişim içerisinde olması, küreselleşmenin sonucunda meydana gelen sınırların ortadan kalkması, mal ve hizmete olan talebin çok sık değişiklik göstermesi, bunun sonucunda da üretim biçimlerinin değişikliğe uğraması aslında bize eğitimin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir (Bozkaya, 2013: 75).

Eğitim, yapılacak olan işin niteliğini olduğu kadar işgücüne katılımı da etkileyen çok önemli bir ögedir. Özellikle kadınlar için bu daha fazla geçerlidir (Erdoğan ve Yaşar, 2018: 20). Eğitim seviyesi ile kadınların işgücüne katılım oranı

arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Kadınların eğitim seviyesi arttıkça hem işgücüne katılım oranı hem de işgücünde kalma süreleri artmaktadır (Gündoğdu, 2018: 43).

Teorik açıdan eğitim seviyesi işgücüne katılım oranını iki yönden etkilemektedir. Birincisi; eğitim seviyesi yüksek olan çalışanlar, emek piyasalarında çok yüksek gelirler elde edecekleri için iş piyasasının dışında kalma maliyetleri de yükselecektir. Böylece işgücüne katılma oranları da artacaktır. İkinci olarak da eğitim doğrudan, dolaylı ve de psikolojik maliyetleri olan bir yatırımdır. Yatırımın getirisini elde etmek ve maliyetini karşılamak ancak emek piyasalarında çalışmakla mümkün olacaktır. Bu yönüyle teorinin belirlemiş olduğu etkilerin, Türkiye emek piyasalarında geçerli olduğunu söylemek mümkündür (Özer ve Biçerli, 2003-2004: 66).

Eğitim, bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldırma konusunda da önemlidir. Geri kalmış ülkelerde yatılı okullar açıp öğrencilere farklı farklı burslar verilerek eğitimin artırılması sağlanmaya çalışılmalıdır. Eğitimin artışıyla birlikte, eğitilmiş kadınların daha bilinçli ve eğitilmiş çocuklar yetiştireceği, az çocuk yapı nüfus artış hızını denetim altına alınabilmesinde katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu durum sadece işgücü piyasası için değil aynı zamanda uzun vadede ülkenin ekonomisi için de faydalı olacaktır (Berber ve Eser, 2008: 14).

TÜİK (2020) verilerine göre okur-yazar olmayanların işgücüne katılım oranı %13,4 iken yükseköğretime giden kadınların işgücüne katılım oranı %68,2'dir. Eğitim seviyesi yükseldikçe kadının işgücüne katılım oranı artmaktadır.

Kadınların işgücüne katılım oranlarının yükselmesi veya diğer bir ifade ile istihdamda daha fazla yer almaları aynı zamanda başka göstergeleri de olumlu yönde etkilemektedir. Mikro düzeyde kadınların tasarruf eğilimlerinin genellikle erkeklerden daha yüksek olması nedeniyle hanehalkının daha fazla tasarruf ve birikim yapmasını sağlamaktadır. Makro düzeyde bakıldığında ise kadınların işgücüne katılımı ekonomik büyümenin ana sorunu olan cari açıkların ve de tasarruf yetersizliğinin giderilmesini sağlayabilmektedir (Kasa ve Alptekin, 2015: 5).

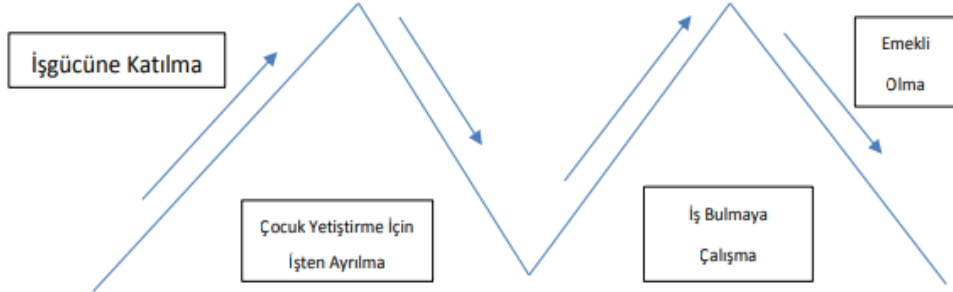
1.4.4. Yaş

Nüfusun yapısı, artış hızı ve yoğunluğu gibi faktörler istihdama katılım oranlarını ve işgücü piyasasını doğrudan etkiler. Demografik yapıya baktığımızda

Türkiye'nin nüfus artış hızı Avrupa ülkelerine göre daha fazla olup genç bir yapıya sahiptir. Nüfus artış hızının fazlalığı ve genç nüfusun yoğunluğu, işgücüne katılan kişi sayısının artışına neden olur (Erken, 2020: 40).

Kadınların işgücüne katılımını etkileyen en önemli unsurlardan biri de yaştır (İnce, 2010: 40). Kadınların işgücüne katılım oranı ile yaş arasındaki ilişki ele alındığında gençlik döneminde (20-24 yaş) kadınların işgücüne katılım oranlarının en yüksek olduğu 30'lu yaşlarla birlikte düştüğü, 40-54 yaş arasında ise tekrar artışa geçtiği görülmektedir. 30'lu yaşlarda İKO'nun düşmesinin ana nedeni kadınların genellikle bu yaşlarda çocuk sahibi olmaları veya 0-6 yaş grubunda çocuğa sahip olmalarıdır. Çocukların özellikle anneye daha çok ihtiyacı olduğu için bu durum onları piyasadan uzaklaştırmaktadır. Görüldüğü üzere kadınların belli yaş grupları arasında işgücüne katılım oranları yüksekken belli yaş gruplarında ise düşüşler meydana gelmektedir. Bu durumda kadınların işgücüne katılımı çok net olmasa da "M" tipinde olduğunu söyleyebiliriz (Özer ve Biçerli, 2003-2004: 69; Gündoğdu, 2018: 47).

Şekil 2: Kadının İşgücüne Katılımı

Kaynak: (Gündoğdu, 2018: 47)

Kadın çalışanların birçoğu 25-35 yaşları arasında çocuk yetiştirmek için işten ayrılmakta ya da yarı zamanlı işlerde çalışmaktadır. Bu dönemi geçiren kadınların bazıları ise tam zamanlı işlerine geri dönmektedirler. Yaşanan bu durum kadınların daha az kazanmasına ve daha yavaş terfi almalarına neden olmaktadır (Gündoğdu, 2018: 48). Çalışan annenin çocuğunu bırakacak bir yerinin olmaması, devlet tarafından yeterli kreşin açılmaması ve özel sektör tarafından işletilen kreşlerin pahalılığı gibi unsurları ortadan kaldırıp çalışan anneyi destekleyici politikalar ve uygulamalar yapılmalıdır.

1.4.5. Medeni Durum

Kadınların işgücüne katılıp katılmayacaklarını belirleyen en önemli unsurlardan biri de medeni durumdur. Kadınların medeni durumlarıyla işgücüne katılma kararı arasında çok güçlü bir bağ vardır (Kıral ve Karlılar, 2017: 274).

Kadınların işgücüne katılım oranlarını medeni durumlarına bakarak incelediğimizde, genel olarak boşanmış kadınların işgücüne katılım oranlarının hem Türkiye ortalamasından hem de hiç evlenmemiş, evlenmiş veya eşi ölmüş kadınların içinde yer alan gruptan daha da fazla olduğunu söylemek mümkündür. Boşanma, çoğu zaman kadınlar üzerinde özellikle de ekonomik açıdan olumsuz bir etki yaratır. Kadınların eski eşlerinden yeterli nafaka alamamaları onları ekonomik olarak olumsuz etkilerken işgücüne katılmaya karar vermeleri olumlu bir etki yaratır (Gündoğdu, 2018: 45).

Medeni duruma göre kadınların işgücüne katılımları incelenirken mutlaka kırsal ve kent ayrımına da dikkat edilmelidir. Kırsal alanda yaşayan evli kadın ile kentte yaşayan evli kadının işgücüne katılımları birbirinden farklı olacaktır. Aynı şekilde kırsal alanda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan ve çocuğu olan kadın ile kentte yaşayan ve çocuğu olan kadının işgücüne katılımları da birbirinden farklı olacaktır. Çünkü kırsal alanda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadın, çalışmaya gittiğinde çocuğunu yanında götürebilecekken kentte çalışan kadının böyle bir şansı olmadığı için bakıcı bulmak zorunda kalacaktır. Çocuğuna bakıcı bulmak zorunda kalan kentte yaşayan kadın çalışıp çalışma kararını ise alacağı ücret ile çocuk bakıcısına vereceği ücreti karşılaştırarak verecektir (Bozkaya, 2013: 78).

Geçmişten günümüze kadar kadınlar ve erkeklerin işgücüne katılım oranları arasında erkekler lehine olan fark, Türkiye’de kadınların “işgücü” olarak algılanmayarak daha çok “kadınlık” ve “analık” yönleri üzerinde durulmasından kaynaklanmaktadır. Kadınların çalışma hayatında yer alması yalnızca “maddi özgürlüğünün olması” anlamına gelmemektedir. Kadınlar için bu, kendine inanması ve özgüvenindeki artışa neden olurken sosyal çevresinden de saygınlığı bir o kadar da artacağı anlamına gelmektedir. Kadınların işgücüne katılıyor oluşu yani ekonomiye katılıyor oluşlarının önünde hukuksal bir mâni yoktur. Fakat ailelerin yüklemiş olduğu sorumluluk ve de beklentiler, kadınların kendi içlerinde bu piyasaya katılmamaları için

bir sebeptir. Kadınların işgücünde yer almasını hem eşi hem de diğer aile fertleri destekler ve de yardımda bulunursa işgücüne katılma sonucu pozitif yönde olur (Kasa ve Alptekin, 2015: 10).

1.4.6. Doğurganlık

Ülkelerin sosyal, ekonomik ve kültürel durumları doğurganlık hızı üzerinde etkilidir. Doğurganlık oranında bir artış gözlemlendiği takdirde kadınların kendilerine yapmış olduğu beşerî yatırım bu durumdan olumsuz etkilenecektir. Kadınların işgücü piyasasında bulunmaları ile doğurganlık oranları arasında negatif bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Kadınların işgücüne katılımları arttıkça doğurganlık oranlarında azalmalar görülecektir. Aynı şekilde kadınların doğurganlık hızlarında görülen artış kadınları, işgücü piyasasına katılımı için olumsuz etkileyecektir (İnce, 2010: 38-39).

Çocuk, kadınların çalışma yaşamına girip girmeme konusunda alacakları kararlarda oldukça etkilidir. Çocuk ve işi aynı zamanda idare etmek çok zor olsa da herhangi birine ayrılacak daha fazla zaman diğerine ayrılacak daha az zaman anlamına gelmektedir. İşgücü piyasasındaki kadınların birçoğu çocuk doğurmak ve büyütme için çalışma yaşamından ayrılmaktadır. Doğurganlık oranındaki yükseklik kadınların aile içindeki sorumluluklarını artırırken işgücü içerisinde yer almalarını güçleştirmektedir. Dolayısıyla doğum oranlarının yüksek olduğu ülkelerde kadınların işgücüne katılım oranları daha düşüktür (Erken, 2020: 42).

Doğurganlığın kadın işgücü için farklı bir etkisi de doğum yapan kadınların gelir elde etmek ve çocukların ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışma yaşamına girmesidir (Kıral ve Karlılar, 2017: 274; Erken, 2020: 42). Her ne kadar anne ilgisine ve bakımına ihtiyaç duyan bir çocuğun varlığı söz konusu olsa da yaşamın getirdiği zorunluluklar kadının işgücüne katılımı için bir etkendir.

1.4.7. Yasal Düzenlemeler

Kadınların işgücüne katılımını etkileyen bir diğer faktörde yasa, yönetmelik ve tüzükteki mevzuat hükümleridir. Yasal düzenlemelerin eksikliği kadınların işgücü üzerinde olumsuz etki yaratırken aynı zamanda yasal düzenlemelerin varlığı da olumsuz etki yaratabilmektedir. Hatta her ne kadar kadınların lehineymiş gibi düşünülüp yapılan bazı yasa ve politikalar, kadınların işgücü piyasasındaki konumlarını olumsuz etkileyebilmektedir (Erken, 2020: 42-43).

Daha önceleri medeni kanunda yer alan “*ailenin reisi erkektir*” hükmüne dayanarak evlendikten sonra çalışmak için eşinden izin alamayan kadınların tazminatlarını alarak işten ayrılma hakkı verilmesi, kadınların işgücüne katılımını olumsuz olarak etkilemiştir. Ayrıca belirli sayıda kadın çalışan olan iş yerlerinde işveren, emzirme odası ve çocukların bırakılması ve bakımı için de yuva-kreş açmak zorundadır. Bu zorunluluk işverenlerde kadın işgücünü az sayıda tutmaya ya da kadın işgücünü tercih etmemeye yöneltmektedir (Özer ve Biçerli, 2003-2004: 70).

Kadın işgücüne katılımı kısıtlayan bir başka husus da kadınların bazı alanlarda çalıştırılmasının yasalarla yasaklanmış olmasıdır. 4857 Sayılı İş Kanunu’nun 72. maddesine göre maden ocakları ile kablo döşemesi, tünel inşaatı, kanalizasyon ve gece işlerinde kadınların çalıştırılması yasaktır. Amaç kadınları korumak ve zor şartlar altında çalışmalarını önlemek olsa da bu durum kadınları yüksek ücretli işlerde çalışmasını engellemektedir. Ayrıca kadının korunması gereken zayıf bir varlıkmiş gibi düşünülmesine de yol açmaktadır (Ekmekçi, 2004: 81; Erken, 2020: 43).

2. KAYIT DIŞI İSTİHDAM VE KADIN İŞGÜCÜ

Kayıt dışı istihdamın artmasına yol açan en büyük etkenler, endüstrileşmenin ihracatı ön plana alması, sanayileşmenin gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru devam etmesi, esnek ve ucuz işgücü diye kabul edilen kadın işgücünün kayıt dışı istihdamda çalıştırılmasıdır. Hayatta kalmak ve geçinmek için sabit bir geliri olmayan kadınların düzensiz de olsa bir gelire ihtiyacı olduğu için mecburen kayıt dışı sektöre giriş yapmaktadırlar (Erken, 2020: 35).

Gelişmiş ülkelere çok gelişmekte olan ülkelere kayıt dışı istihdam konusunda kadınların dezavantajlı olduğu iki durum vardır. İlk olarak kadınlar kayıt dışı istihdamda erkeklerden daha fazla yer almaktadır. Diğer ise kayıt dışı istihdamda yer alan kadınlar erkeklere oranla daha düşük ücret almaktadırlar. Bu iki dezavantajlı durum kadının çalışma hayatından dışlanmasına yol açmaktadır (Öztürk ve Başar, 2018: 43). Kadınların düşük gelir almasının önünü açan düşünce, kadınların elde ettikleri gelirlerin “ek gelir” olarak görülmesidir (Metin, 2011: 66).

Kayıt dışı işlerde çalışma, geleneksel yargıları baştan beri kabullenen kadınların kısa bir zaman için istediği bir çalışma türüdür. Bu çalışma tarzının kadınlar için

olumsuz yönü, kayıt dışı sektörde çalışan kadının bir kimliğinin olmaması, değişim yaratamaması ve statüsünü yükseltmemesidir (Gündoğdu, 2018: 48).

Kadınlar işgücünde olsa bile kayıt dışılık yüzünden işgücüne katılım oranları hep düşük olmaktadır. Çünkü bu kadınlar çalıştıklarını beyan etmeyebilmektedirler. İstatistiksel verilerde yer almasalar bile birçok kadın özellikle de tekstilde fason üretimin yapıldığı iş yerlerinde ya da toptancılara verilmek üzere evlerinde çeşitli el işleri (dantel, oya vs.) yapmaktadırlar (Erdoğan ve Yaşar, 2018: 22). Daha önce de belirtildiği gibi daha çok özel sektör tarafından sunulan bu hizmetlerin fiyatlarının yüksek olması formel sektörde düşük gelirle istihdam şansı bulabilecek kadınların bundan vazgeçerek evde çalışmayı tercih etmesine neden olmaktadır. Fakat bu da bulunduğu çevre koşullarıyla ve de iş imkânlarının var olup olmadığına bağlıdır (Özer ve Biçerli, 2003-2004, 67).

İstatistiksel verilerde çalışmıyor olarak gözüken kadınların aslında büyük bir kısmı gündelik işlerde kalıcı olarak çalışmayan niteliksiz işgücüdür. Kentlerde herhangi bir sosyal güvencesi olmadan temizlik, nakış, örgü, bebek bakıcılığı gibi işlerle kırsalda ise ücretsiz aile işçisi olarak kayıt dışı istihdamda yer almaktadırlar. Herkes tarafından ‘ev hanımı’ olarak bilinen bu kadınlar da çalışan nüfusun içinde yer alamamaktadır. Kadınların kayıt dışı çalışması kadınların ve erkeklerin işgücüne katılımındaki oranlarda büyük farkların oluşmasına sebep olmaktadır (Kasa ve Alptekin, 2015: 8).

2.1. KADIN İŞGÜCÜNÜN KAYIT DIŞI ÇALIŞMASININ NEDENLERİ

Kayıt dışı istihdamdan en fazla etkilenen ve zarar gören kesim kadınlardır. Bunun en büyük sebebi kadınların dezavantajlı grubun içerisinde en başta yer almaları ve ucuz emek olarak görüldükleri için kayıt dışı çalıştırılmalarıdır. Özellikle de kentlerde kadınlar kayıt dışı olarak çalıştırılmakta ve bu oran gün geçtikçe daha da artmaktadır (Varışlı, 2021: 7).

“İş-Aile Yaşamı Çatışması” ve “Ev İşleri ile Kırdan Kente Göç” başlıkları kadın işgücünün kayıt dışı çalışmasının nedenleri hem de (Erken, 2020)’in çalışmasına göre kadınların işgücüne katılımını etkileyen faktörler ve işgücü piyasasında karşılaştıkları engellerden biridir. Ayrıca “Çocuk Bakım Sorunu” (Durmaz, 2016)’nın çalışmasında kadınların işgücü piyasasında karşılaştıkları engellerden biri olarak da ifade edilmiştir.

2.1.1. İş-Aile Yaşamı Çatışması ve Ev İşleri

Çalışma yaşamı her ne kadar kadın için önemli olup avantajlar sağlasa da hala devam eden geleneksel değer yargıları ve tutumlar kadın için sorunları da beraberinde getirmektedir. Günümüzde çalışma yaşamı ve aile yaşamı arasında kalan kadın, bu iki rolü birden oynamaya çalışırken büyük ikilemler yaşamaktadır. Kadının çalışma hayatına yüklediği anlam, bu iki alanın etkileşimi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Meslek sahibi olan ve yüksek gelir getiren işlerde çalışan kadının, işten almış olduğu tatmin aynı zamanda bu iş sayesinde aile yaşamını da iyi bir şekilde organize edebilmesinden kaynaklanır. Bu açıdan bakıldığında kadın için iş ve çalışma koşulları aile yaşamını etkilediği kadar aile yaşamındaki sorumlulukları da kadını çalışma yaşamında erkekten daha fazla etkilemektedir. Her ne kadar kadın gelir getirici bir işte çalışsa da büyük oranda cinsiyete dayalı iş bölümü varlığını sürdürmektedir. Bu durumda büyük ikilemde kalan kadın, aile ve çalışma yaşamındaki dengeyi korumak için kayıt dışı işlerde çalışacaktır (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 213).

2.1.2. İşgücünün Esnekleşmesi ve Küreselleşme

1980'li yıllar dünya pazarlarında yer almanın önem kazandığı bir dönem olurken ihracata dayalı olan sanayi politikaları gündeme gelmiştir. Küreselleşmeyle beraber ulusal sınırlar önemini kaybetmiş tüm dünyada mallar serbestçe dolaşmaya başlamıştır. Bu da mallar arasında fiyat rekabetine yol açmıştır. Emek yoğun olan üretimlerde fiyatı düşürebilmek için yapılması gereken işgücü maliyetlerini düşürmektir. Böylece gelişmiş, gelişmemiş tüm ekonomilerde artık işletmelerin amacı artan işgücü maliyetlerini düşürmek olmuştur. Bunun sonucunda emek piyasasında yeni üretim şekilleri ortaya çıkmıştır. İşletmeler, tam zamanlı çalışan sayısını indirerek yeni esnek çalışma şekillerini ve de fason üretimi uygulamaya koymuşlardır. Fason üretimle amaçlanan evlere iş vererek, sözleşmeli işçi çalıştırarak üretim maliyetlerini düşürmeye çalışmaktır. Tam burada da ucuz işgücü olarak sayılan kadın emeği devreye girmektedir. Esnekleşmeyle birlikte kadınlar, yedek işgücü ordusunun en önemli parçası olmuştur. Bu kapsamda kadınlar artık parça başı, yarı zamanlı ve ev eksenli işlerde çalışmaya başlamışlardır. Küreselleşme her ne kadar kadınlar için daha fazla iş alanı sağlamış olsa da bu işlerin düzensiz, geçici, sosyal güvenlikten yoksun ve düşük ücretli olduğu unutulmamalıdır (Varışlı, 2021: 8-9).

2.1.3. Kırdan Kente Göç

Kadınların kayıt dışı çalışmasına hem de emek piyasasına katılımını engelleyen bir diğer faktör de kırdan kente yapılan göçlerdir. 1980 sonrasında her ne kadar kırdan kente olan göçler yavaşlamış olsa da iç göç hareketleri dönemin kentte yaşayan kadınların hayatını büyük oranda etkilemiştir. Kırsal kesimde yaşayan kadınlar tarımsal üretimin her anında aktif rol alırlar. Tarımsal üretime dair her türlü bilgi ve beceriye sahip olan kadınlar, kentlere göç ettiklerinde sahip oldukları bu bilgi ve becerinin kentteki ücretli işlerde hiçbir öneminin olmadıklarını görmüşlerdir. Bu durum onların kimlik bunalımı yaşamasına neden olmuştur. Kırsal kesimde aktif bir şekilde çalışan kadınların birçoğu kentlerde ev hanımı olarak hayatlarına devam etmişlerdir. Bazı kadınlar ise işgücü piyasasına dahil olmuşlardır. Yaptıkları işler de hiçbir sosyal güvencesi olmayan temizlikçilik, çocuk, hasta ve yaşlı bakımı gibi düşük ücretli işlerdir. Bu işlerde çalışan kadınlar istatistiklerde ‘çalışmıyor’ olarak gözükmektedir. Dolayısıyla erkeklerin işgücüne katılım oranları ile kadınların işgücüne katılım oranları arasındaki fark daha da açılmaktadır (Kasa ve Alptekin, 2015: 8 ve Erken, 2020: 46).

2.1.4. Çocuk Bakımı Sorunu

Bakım denildiği zaman genellikle bu kavram kadınlara aitmiş gibi kabul edilmektedir. Kadınların çalışma hayatında önemli bir yere sahip olan çocuğun bakımı ise kadınların çalışma hayatına devam edip etmeyeceklerine karar vermede önemli bir etkidir (Varışlı, 2021: 9).

Çalışan kadın mutlaka çocuk sahibi dahi olmaya karar vermeden önce her şeyi düşünmelidir. Özellikle çocuk bakımında kimin yardım edeceğini mutlaka düşünmesi gerekir. Çünkü hem doğum öncesinde hem de doğum sonrasında yasal izinler yeterli gelmemektedir. Bu durumda da kadınlar iş piyasasından kısa süreliğine veya tamamen ayrılmak zorunda kalmaktadırlar. Özellikle nitelikli işgücü grubuna giren kadınların kısa süre dahi olsa işten ayrılmaları durumunda hem kariyerlerinde hem de para kazanma güçlerinde büyük kayıplar meydana gelmektedir (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 213; Durmaz, 2016: 49).

Eğitimli ve vasıflı kadınlar çalışma yaşamından elde ettiği yüksek ücret ile bakım hizmetlerini kolayca satın alabilmektedirler. Ancak vasıfsız işgücü içerisinde olan kadınların elde ettikleri ücret ile bu hizmetlerin satın alma maliyeti hemen hemen aynıdır. Dolayısıyla kadınların büyük bir çoğunluğu istemesine rağmen işgücü

piyasasına girememektedir. Yuvaların ve kreşlerin az olmasının yanında bir de pahalı oluşu, kadınların çalışma hayatından çıkmasına, evde ev işleri ile uğraşp çocuk bakmasına neden olmaktadır. İşverenler, doğum gibi kariyere ara verilmesine yol açan durumlarda vasıfta azalmalar meydana geleceğine inandıkları için kadınlara önyargı ile yaklaşmaktadırlar. Bu durum kadınların kayıtlı işlere girişini zorlaştırmaktadır (Durmaz, 2016: 49; Varışlı, 2021: 9).

2.1.5. Yoksulluk

Kayıt dışı istihdam ile yoksulluk arasında pozitif bir ilişki vardır. Kayıt dışı istihdam arttıkça yoksulluk/kadın yoksulluğu artmaktadır. Yoksulluk arttıkça da kadınlar, güvencesiz işleri mecburen kabul etmek zorunda kalmaktadırlar.

Yoksulluk sadece kadınları ilgilendiren bir durum değildir. Yoksulluğu kadınlar ve erkekler farklı şekillerde yaşamakta, yoksulluk süreci kadını ve erkeği farklı şekillerde etkilemektedir. Kadın yoksulluğunu belirleyici iki özellik bulunmaktadır. Birincisi; kadının işgücü piyasasındaki konumudur. İş piyasasında kadınların ikincil durumda olduklarını gösteren birçok veri bulunmaktadır. Bunlar; kayıt dışı sektörde çalışma, ücretsiz aile işçisi olma, işgücü piyasasına katılımın düşük olması, katılım sağlandığında da düşük ücretli işlerde istihdam edilme, fason çalışma, elde edilen gelir üzerinde özellikle de kırsal alanlarda söz sahibi olmama veya gelirden yoksunluk olarak sayabiliriz. İş gücü piyasasındaki katılımın düşük olmasının neticesinde kadın erkeğe ömür boyu bağımlı kalmaktadır. İstihdama katılım düşük olduğu için kadın, istihdamın sağladığı faydalardan (emeklilik, sağlık güvencesi) direkt olarak değil eşi üzerinden faydalanmaktadır. Bu da bağımlılığın temel sonucudur. Kadın yoksulluğunu belirleyen ikinci özellik ise eğitim olanaklarından yararlanma durumudur. Eğitim olanaklarından tam olarak yararlanamayan kadınların mesleki becerileri yetersizdir. Örgütlenmelerde sıkıntılar yaşarken işgücü piyasalarında uysallardır. Asıl aileyi geçindirenin erkek olduğu düşüncesiyle düşük ücret almayı kabul eden kadınlar, uzun süreli çalışmalara ve sigortasız çalışmaya ses çıkarmamaktadırlar. Eğitim olanaklarından yararlanamamak yoksulluğu kalıcı hâle getirmektedir (Şener, 2012: 54-56).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAĞCILAR İLÇESİNDE TEKSTİL SEKTÖRÜNDE KAYIT DIŞI ÇALIŞAN KADINLAR: ALAN ÇALIŞMASI

1. ALAN ÇALIŞMASI: BAĞCILAR

Bağcılar, İstanbul'un Avrupa Yakası'nda bulunan ve hızla gelişen bir ilçesidir. İlçenin nüfusu Adrese Dayalı Nüfus Sayımına göre (2020) 737.206'dır ve bu sayıyla İstanbul'un büyük ilçelerinden biri hâlinindedir (<http://www.bagcilar.bel.tr>).

Bağcılar, İstanbul'un önemli sanayi ve ticaret merkezlerinden biridir. İlçede tekstil ön plandadır ve tekstille ilgili önemli ticari birimler bulunmaktadır. Tekstil dışında gıda, taşımacılık, metal işleri, basın merkezleri bulunmakla birlikte ticari dokuyu küçük işletmeler oluşturmaktadır. Bağcılar'da tarımsal faaliyetler yapılmamaktadır (<https://www.istanbul.net.tr>).

1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Kayıt dışı istihdam gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin en önemli problemlerinden biridir. Kısa vadede çalışanlar için gelir getirici bir çözüm olarak gözüke de çalışma ve yaşam koşulları düşünüldüğünde olumsuz etkileri çok büyüktür. Kayıt dışı istihdamdan en çok etkilenen kesim ise kadın işgücüdür. Ülke ekonomisine büyük katkıları olan kadın işgücü önceki bölümde de değinildiği gibi çeşitli nedenlerle kayıt dışı çalışmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, Bağcılar'da yaşayan kadınların neden kayıt dışı çalışmayı tercih ettiklerini ve çalışma koşullarını ortaya koymaktır.

Bağcılar'da yaşayan kadınların kayıt dışı çalışmasına neden olan unsurlar bilirse ve çalışma koşulları incelenirse var olan problemi ortadan kaldırmak veya en aza indirmek için çözümler bulunması açısından önem arz etmektedir.

1.2. YÖNTEM

1.2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma, kadınların neden kayıt dışı çalıştıkları ve çalışma koşullarına ait görüşlerini inceleyen nitel bir çalışmadır. Nitel araştırma, temelde kuram oluşturmayı

hedef alan ve sosyal olguları bağılı buldukları yerlerde araştırmayı ve de anlamlandırmayı esas alan bir yaklaşımdır. Çalışmanın deseni de nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması seçilmiştir. Durum çalışmasında olaylar, deneyimler, yönelimler, algılar ve kavramlar gibi çeşitli şekillerde karşılaşılan hususlarda derinlemesine odaklanan bir desendir. Ayrıca durum çalışmasını daha iyi anlamayı sağlayabilecek açıklamalar, yaşantı ve örnekler ortaya koyabilmektedir. Kendisinin ya da katılımcıların yaşantısına dair farkındalık kazanmak ya da düşünce ve tepkilerinin öğrenilmesini amaçlayan durum çalışmasında araştırmacı, benzer yaşantıya sahip olan insanların vermiş oldukları ortak düşünce ve tepkilere ulaşmaya çalışmakta ve insanların düşünce ve tepkilerini de genel olarak derin görüşmelerle tanımlamaya çalışmaktadır. Bu araştırmada da farklı tekstillerde kayıt dışı çalışan kadınların görüşleri incelenmiştir (Demir, 2015: 34).

1.2.2. Çalışma Grubu

Araştırmada toplam 28 kişiye ulaşılmıştır. Kişilerin isimlerine yer verilmediğinden, araştırmaya katılan kadınlar K1, K2, K3 şeklinde kodlanmıştır. Katılımcılarla yapılan görüşmelerden sonra konuya uygun kişilerin önerilmesi ve kişilerin çalışmaya katılımlarından dolayı kartopu örneklem yöntemi kullanılmıştır. Kartopu örneklem genel olarak çalışma başladıktan sonra araştırmacının yapılan çalışma için katılımcılardan öneride buldukları diğer kişilerin çalışmaya dahil edildiği ve çalışma devam ederken gerekli olduğu takdirde örneğin görüşmedeki kişiler tarafından ilgili konuya uygun kişilerin önerilmesiyle işe koşulan bir amaçlı örneklem türüdür (Demir, 2015: 35).

Kartopu örneklem tekniğinin kullanılmasındaki amaç, hem konunun bu tekniğe uygun oluşu hem de katılımcıların araştırmadan çekinmesidir. Araştırmaya katılan kişilerin tanıdığı kişilere ulaşarak ve kimliklerinin hiçbir şekilde belirtilmeyeceğinin güvencesi verilerek araştırmaya güvenmeleri sağlanmıştır (Aslan, 2016: 73).

Tablo 12: Kadınların Genel Özellikleri

Kadın Kod	Yaş	Eğitim	Medeni Durum	Hane Büyüklüğü	Çocuk Sayısı	Doğum Yerleri (Göç)	Kaç Yıldır Çalışıyor
K1	40	Lise	Evli	4	2	Yozgat	4 yıl
K2	35	İlkokul	Evli	8	4	Van	7 yıl
K3	49	İlkokul	Evli	4	1	Elâzığ	5 yıl
K4	22	İlkokul	Bekar	5	-	Batman	3 yıl
K5	45	İlkokul	Evli	4	2	Adıyaman	2 yıl
K6	55	İlkokul	Dul	3	2	Elâzığ	20 yıl
K7	36	İlkokul	Bekar	7	-	Ankara	10 yıl
K8	36	Lise	Bekar	3	-	İstanbul	2 yıl
K9	23	Ortaokul	Bekar	7	-	Ankara	10 yıl
K10	33	Lise	Dul	5	1	Iğdır	3 yıl
K11	52	Lise	Evli	4	2	Kars	3 yıl
K12	46	Ortaokul	Evli	4	2	Zonguldak	6 yıl
K13	50	Lise	Evli	4	2	Iğdır	10 yıl
K14	20	Lise	Bekar	3	-	Iğdır	2 yıl
K15	42	Lise	Dul	3	2	Iğdır	5 yıl
K16	55	Ortaokul	Evli	5	3	Niğde	1 yıl
K17	53	Lise	Evli	4	2	Malatya	10 yıl
K18	29	Lise	Bekar	3	-	İstanbul	3 yıl
K19	58	İlkokul	Evli	2	-	Malatya	5 yıl
K20	53	Ortaokul	Evli	4	2	Malatya	3 yıl
K21	31	İlkokul	Evli	4	2	Adıyaman	1 yıl
K22	55	İlkokul	Evli	3	2	Samsun	10 yıl
K23	50	Lise	Evli	3	1	Kahramanmaraş	10 yıl
K24	55	İlkokul	Evli	3	1	Giresun	10 yıl
K25	40	Ortaokul	Evli	4	2	Diyarbakır	4 yıl
K26	22	Lise	Bekar	5	-	İstanbul	3 yıl
K27	38	İlkokul	Evli	4	2	Iğdır	2 yıl
K28	51	İlkokul	Evli	5	3	Adıyaman	11 yıl

Tablo 12’de de görüldüğü üzere araştırmaya toplam 28 kayıt dışı çalışan kadın katılmıştır. Görüşülen kadınlar 18-64 yaş arasındadır. Tüm yaş grupları değerlendirildiğinde Bağcılar’daki kayıt dışı çalışan kadının en yoğun olduğu yaş grubunun 45-54 olduğu görülmektedir. En düşük yaş grubu ise 25-34 yaş aralığında olanlardır. 0-4 yıl aralığında çalışan kayıt dışı kadın işgücü sayısı daha fazladır. En az çalışma süresi 1 yıldır. En fazla çalışma süresi ise 20 yıldır. Sigortasız çalışmayı başından beri kabul etmiş kadın çalışanlardır.

1.2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Uygulanan yöntemde kadınlara sorulacak olan sorular konunun içeriğine uygun olarak daha önceden belirlenmiştir. Görüşmecinin verdiği cevaplara bağlı olarak hazırlanan soruların yanına daha ayrıntılı bilgi alabilmek için ilave sorular da sorulmuştur.

Yarı yapılandırılmış görüşme yönteminin sosyolojide en fazla kullanılan araştırma yöntemlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. Bu yöntem özellikle örgüt çalışmalarında örgüt bilimciler tarafından örgütlerinin farklı yanlarını, örgütlerinin boyutlarını çalışırken bu görüşme yöntemini esas veri aracı olarak kullanmaktadırlar. Yöntem, kişilerin tecrübelerine, görüşlerine, tutum ve şikâyetlerine ilişkin bilgi edinmek için fazlasıyla etkili bir yöntemdir. Görüşme yönteminin ana ilkesi karşılıklı gerçekleşmesi, önceden belirlenmiş olması, önemli bir amaç içermesi, etkileşim sağlanması ve soru sorma yoluyla yapılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 129).

1.2.4. Veri Toplama Süreci

Görüşmeler 15 Ekim 2021 ve 5 Kasım 2021 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya öncelikle araştırmacının tekstilde kayıt dışı kadın çalışan tanıdıklarıyla başlanmıştır. Onlarla yapılan görüşmeler sırasında tekstilde kayıt dışı kadın çalışan tanıdıkları olup olmadığı sorulduğunda verilen olumlu yanıtlarla kartopu örnekleme çalışmaya dâhil olan kişilerle de görüşmeler sağlanmıştır. Görüşmeler kadınların müsait olduğu vakitlerde evlerine gidilerek veya ortak bir yer belirlenerek yapılmıştır. Görüşmeye başlamadan önce kadınlara ne üzerine bir araştırma yapılacağı, araştırmanın ne için kullanılacağına yönelik açıklamalar yapıp bilgi verilmiştir. Anlatılanlar doğrultusunda görüşmeyi hemen kabul edenler olduğu gibi

kabul etmek istemeyenler de olmuştur. Bu görüşmeyi yapmaya korktuklarını, patronlarının duyması hâlinde kovulacaklarını söylemişlerdir. Verilen güvenceyle birlikte görüşmeyi kabul edenler olduğu gibi vakit ayıramayacaklarını, uğraşmak istemediklerini, yapamayacaklarını söyleyenler de olmuştur.

Görüşmeyi kabul edenlere sorular sorulmuş verilen cevaplar görüşme kâğıdına not alınmıştır. Kadınlardan birkaçı soruları cevaplarırken fazla gergin ve çekingen iken diğerleri gayet rahat ve dobra bir şekilde cevap vermişlerdir. Görüşme esnasında kabul edenlerden ses kaydı alınırken bazıları bu durumdan rahatsız olmuş ve istemediklerini dile getirmişlerdir.

Görüşme esnasında hiçbir baskı kurulmamış olup hür iradeleriyle soruları cevaplandırmışlardır. Sonuç olarak pek çok veri elde edilmiştir. Görüşmeler ortalama 25-30 dakika sürmüştür.

Toplanan veriler kâğıttan ve ses kaydından yola çıkılarak detaylandırılmıştır. Detaylandırmalar, okuyucunun anlayacağı bir dilde, sade ve akıcı bir şekilde yazılmıştır. Bu nedenle bulgularda hiçbir şekilde yönlendirme yapılmamış sadece tarafsız bir şekilde öznel düşüncelere de yer verilmiştir. Böylece daha nitelikli sonuç elde edilmiştir.

1.2.5. Verilerin Çözümlemesi

Verilerin çözümlemesinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz, derinlemesine analiz gerektirmeyen verilerin işlenmesinde kullanılmaktadır. Bu analizle görüşme yapılan kişileri tanıttıcı bulgular ele alınıp değerlendirilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

1.2.6. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde ilk olarak kodlama yapılırken daha sonra temalar belirlenmiştir. Bunların sonucunda kodlar ve temalar düzenlenip bulgular yorumlanmıştır. Araştırmada sonuca ulaşabilmek için kategoriler arasında bağlantılar dikkate alınmıştır. Verilerin analizinde Excel ve Word programlarından yararlanılmıştır.

1.2.7. Geçerlilik

Araştırmada geçerlilik, aktarılabilirlik ve inandırıcılık olarak ele alınmaktadır. Aktarılabilirlik de ayrıntılı betimlere yer verilmektedir. İnandırıcılık için ise katılımcı

onayına gerek vardır. Bunu da görüşme sonunda veriler, araştırmacı tarafından kısaca anlatılarak doğruluğuna dair geri dönüş alınmıştır. Katılımcılar görüşlerini doğrulamanın yanında gerektiği takdirde ek açıklamalarda da bulunmuşlardır.

1.3. BULGULAR

Bağcılar'da tekstillerde kayıt dışı çalışan kadınlarla görüşme sağlanmıştır. Araştırma kapsamında yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular başlıklar hâlinde verilmektedir.

1.3.1. Bu İşi Yapma Nedenleri

Araştırmada kadınlara neden kayıt dışı çalıştıkları sorulduğunda, bu kararın tamamen kendilerine ait olduğunu, aileden gelen herhangi bir baskı ve zorlama olmadığını belirtmişlerdir. Geçim sıkıntısından dolayı kadınlar kendilerini çalışmaya mecbur hissetmişlerdir.

“Mecbur kaldığım için... Hayat şartlarından dolayı” (K3).

“Geçim sıkıntısı... Hayat şartlarından dolayı yetiştiremiyorum, mecburum çalışmaya” (K17).

Günümüzde geçim sıkıntısının sonucunda eşlerin, babaların veya ailenin çalışan diğer bireylerinin aldığı ücretler yetmemektedir. Geçim sıkıntısını en aza indirmek isteyen kadın, aile bütçesine katkıda bulunmak için çalıştığını dile getirmiştir.

“Eve katkıda bulunmak için mecburen çalışıyorum” (K24).

“Evde çalışanlar olsada yetmiyo. Eve bir katkı olsun istiyorum” (K11).

Bu cümlelerden anlaşılacağı üzere evde esas çalışanın eş olduğu, kadınların sadece katkıda bulunmak ve destek olmak amacıyla çalıştıkları dolayısıyla da kadınların “ikincil işgücü” olarak ekonomide varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir.

Aşkın ve Aşkın (2019)'ın yapmış olduğu alan araştırmasında da söyledikleri gibi işgücü piyasasında kadınlar erkeklerle aynı konumda değildir. Bunun temel sebebi de ataerkillik ve toplumsal cinsiyet temelli iş bölümünün altında yatan ikincil konumdur. İşverenler de ucuz, enformel kadın işgücünü çalıştırarak maliyetleri en aza indirmek ister. Konfeksiyon sektörü de tekrara dayalı, tek düze ve sabır gerektiren iş olduğu için

özellikle kadınlar işverenler tarafından tercih edilmektedir (Aşkın ve Aşkın, 2019: 1020).

Geçim sıkıntısından başka yine ekonomik kaynaklı olarak kadınların bankalara yüklü miktarda borçları olduğu görülmektedir. Borçlarını ödemek maksadıyla işe girdiklerini, borçları bittiği takdirde de işten ayrılacaklarını belirtmişlerdir.

“Geçici olarak çalışıyorum. Kredi borcum var. Bittiğinde ben de işi bırakıcam. Paraya ihtiyacım var” (K5).

“İhtiyacım var çalıştım. Ödemem gereken borçlarım var” (K2).

Herhangi bir sebebe dayandırılmadan amaçlarının sadece herhangi bir işte çalışarak para kazanmak olduğunu *“Özellikle bir nedeni yok. Kendi isteğimle sigortalı çalışmak istemedim” (K4), “Maddi açıdan artı yani artık sigortalı çalışılmıyor” (Kadın,7)* şeklinde ifade etmişlerdir. Bunun dışında *“Sigortaya yatırılacak para yerine kendime alıyorum. Bu yaştan sonra sigorta primimi dolduramam. Paraya ihtiyacım olduğundan sigorta istemiyorum” (K6)* şeklindeki ifadeyle kendi isteğiyle sosyal güvenlik sisteminden yararlanmak istemediğini belirtmiştir.

Kendi isteklerinin dışında sigortalı iş arayıp bulamayanlar da bulunmaktadır.

“Sigortalı iş bulmadım, mecburum çalışmaya” (K12).

“Ben de istemezdim ama çok uzun bir süre iş aradım ama bulamadım. Maddi durumumdan dolayı mecburen çalışmak zorundayım” (K18).

“Hayat şartları, zorunluluktan dolayı. İşverenler de sigorta yapmıyor. Çalışmak zorundayız geçinmek için” (K23).

Çadircı (2018)'nin yapmış olduğu alan çalışmasında belirttiği gibi sigorta kesintilerinin yüksek oluşu işvereni kayıt dışı işçi çalıştırmaya yöneltmektedir. Ancak işverenin kayıt dışı işçi çalıştırmasının tek sebebi sosyal sigorta kesintilerinin yüksek oluşu değil başka faktörler de devreye girmektedir. Bu faktörlerin içerisinde işçinin kayıt dışı çalışmak istemesinin de önemli bir payı vardır. İşverenin devlete vereceği prim ve vergileri kendisine vermesini istemesi durumunda işveren kabul ettiği takdirde işçiler kayıt dışı çalışmış olacaklardır. Ancak hangi faktör olursa olsun kayıt dışının

hem işçiye hem de devlete birçok zararı vardır (Çadırcı, 2010: 88). Bu çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Araştırmaya katılan kayıt dışı çalışan kadınların eğitim durumlarından ilkokul mezunu kadın sayısı 12, ortaokul mezunu sayısı 5, lise mezunu sayısı ise 11'dir. Kayıt dışı çalışan kadınların çoğu ilkokul mezunudur. Eğitim seviyelerinin yetersiz oluşu ve gerekli vasıflara sahip olamamaları kayıt dışı çalışmaya iten nedenlerden biridir. Görüşme sırasında edinilen bilgiler dâhilinde ilkokul mezunu olan kadınların ailelerinin kendilerini okutmaya devam ettiremediklerini, bunun en büyük sebebinin ise maddi imkânsızlıklar olduğunu dile getirmişlerdir.

Kayıt dışı çalışan kadınların doğdukları yerler incelendiğinde; Türkiye'nin birçok farklı yerinde doğarak İstanbul'a göç ettikleri görülmektedir. Bölgesel olarak bakıldığında, Doğu Anadolu Bölgesi'nden göç edenlerin sayısı daha fazladır. Bölgede daha çok tarım ve hayvancılık yapılmasından dolayı kentte kendilerine uygun iş bulmakta zorlanmaktadırlar. Bu durum kadınları kayıt dışı çalışmaya mecbur bırakmaktadır.

Araştırmaya katılan kadınların hane büyüklükleri incelendiğinde daha çok 4 kişilik bir aile de yaşadıkları göze çarpmaktadır. Bu da daha çok çekirdek aile yapısının mevcut olduğunu göstermektedir.

Kayıt dışı çalışmaya neden olan önemli faktörlerden biri medeni durumdur. Araştırmada evli olan kadınların sayısı 18, bekâr olanların sayısı 7, dul olanların sayısı ise 3'tür. Kayıt dışı çalışan kadınların büyük bir kısmının evli olduğu görülmektedir. Evlilikle beraber daha fazla gelen sorumluluk duygusu ve geçinme kaygısı kadını kayıt dışı çalışmaya itmektedir.

Kayıt dışı çalışan kadınların göç etme nedenleri incelendiğinde; evlilik, iş imkânı ve ailevi sorunlar cevapları ön plana çıkmaktadır. Evlilik diyenlerin sayısı 10, iş imkânı 8 ve ailevi sebepler diyenlerin sayısı ise 7'dir. Katılımcılardan sadece 3'ü İstanbul'da doğmuştur. Evlilik nedeniyle İstanbul'a göç edenler "*Evlenince İstanbul'a geldim*" (K6) şeklinde kendilerini ifade etmişlerdir. İş imkânından dolayı diyenlerin de sayısı oldukça fazladır. Bu bağlamda kadınların genel olarak verdikleri cevaplar;

“İmkânsızlıklardan dolayı İstanbul’a geldik. İş imkânlarından yararlanmak için” (K5).

“Geçimsizlik, işsizlik, çocuklar için geldik” (K22).

“İstanbul’da iş imkânları daha fazla olduğu için geldik” (K4) şeklindedir. Buna dayanarak doğdukları bölgelerde iş imkânlarının yetersiz olduğu sonucuna varmak mümkündür.

1.3.2. Çalışma Şartlarından Memnuniyetleri

Kayıt dışı çalışan kadınlara çalışma şartlarından memnun olup olmadığı sorulduğunda en net cevap alınabilen sorulardan biri olmuştur. İş ortamını düşünerek verilen cevaplar şu şekildedir:

“Değilim, çok yorucu şartlar. Çünkü iş bittikçe sürekli iş veriliyor. Sağlığımız düşünülmeden sürekli ayaktayız” (K23).

“Memnun değilim. Hijyen yok, yemekler kötü, çalışma saatleri bazen uzayabiliyor. Bunlardan nasıl memnun olabilirim ki?” (K18).

“Değilim. Çok tempolu çalışıyoruz. Tekstil, adı üstünde. Bence berbat bir yer” (K7).

“Asla memnun değilim” (K10).

“Hayır. Hiçbir sosyal hakkı devlette sunulduğu gibi sunulmuyor. Bedenen çok yoruluyorum. Çok uzun süreler çalıştırıyorlar” (K8).

“Değilim. Tekstilin nesinden memnun olacağım ki?” (K11).

Kadınların büyük bir çoğunluğu çalışma şartlarının zorluğundan dolayı memnuniyetsizliklerini dile getirmişlerdir. Ancak çalışmaya mecbur oldukları için şikâyet etseler de çalışmayı sürdürmektedirler.

Memnun olmayanların yanında memnun olanlar veya memnuniyet aramadan sadece çalıştıklarını *“Memnunum. Kendi isteğimle çalışıyorum zaten” (K4), “Memnunum, iyi bir yer” (K2)* ve *“Memnuniyet aramıyorum. Geçici olarak çalıştığım için çok umursamıyorum” (K5)* şeklinde ifade etmişlerdir.

1.3.3. İlk İşe Girişleri

Tekstilde kayıt dışı çalışan kadınlar, çalıştıkları işi genellikle çevrenin yardımıyla bulmaktadır. Çalışmak zorunda olduklarını belirttiklerinde ona uygun iş olup olmayacağını sordukları kişiler genellikle arkadaşlarıdır. Arkadaşlardan sonra gelen araçlar ise akrabalarıdır. Maddi durumlarından haberdar olan tanıdıklarına yardımcı olabilmek için bu işlere yönlendirmektedirler. Bu kapsamda, kayıt dışı çalışan kadınlara şu an çalışmış oldukları tekstildeki işlerini kimin aracılığıyla buldukları sorulduğunda verilen cevaplar kadınların büyük bir çoğunluğunun arkadaşları aracılığıyla işi bulduklarını ancak aracılık eden akrabaların sayısının da azımsanmayacak derecede olduğu görülmektedir.

Bunların dışında işini kendileri bulanlar ve taşeron işçi olarak çalıştıklarını söyleyenler de bulunmaktadır. Kayıt dışı çalışan kadınların bu konuyla ilgili sözleri şu şekildedir:

“Arkadaşım da bu işte çalışıyordu. O yardımcı oldu” (K1).

“Akrabam sağ olsun yardımcı oldu” (K2).

“Kendim buldum. Her tarafta tekstil çok. Kimsenin yardımcı olmasına gerek yok” (K8).

“Taşeron işçiyim ben” (K14).

Aslan (2016)'da çalışmasında piyasaya girişte ya doğrudan aracının olacağını ya da o işi yapan akraba, arkadaş veya komşunun aracılık edeceğini söylemiştir. Çoğu işletme, doğrudan işçi aramak yerine aracı veya bu işi yapanların çevrelerinden faydalanmaktadır (Aslan, 2016: 75).

1.3.4. Haftada Çalışılan Gün Sayısı ve Günlük Çalışma Süreleri

Kayıt dışı çalışan kadınların büyük bir çoğunluğu haftanın 6 günü çalışmaktadır. Cumartesi öğlene kadar çalışan kadınlar, pazar günleri izinli olduklarını belirtmişlerdir. Haftanın 7 günü çalışan kadının (K5) ise yıllardır bu şekilde çalıştığı, bu duruma alışkın olduğu belirtilmiştir. Haftanın en az 1 günü çalışan kadın (K8) ise günlükçi olduğunu, işe çağırıldıkça gittiğini, gün sayısında değişiklikler olabileceğini söylemiştir.

Kayıt dışı çalışan kadınların büyük bir kısmı günlük 12 saat çalışmaktadır. Uzun süre çalışan kadınların yanı sıra daha az çalışanlar da bulunmaktadır. Ancak çalışma

saatlerinden bahsettiklerinde bu sürelerin değişkenlik gösterdiklerini belirtmişlerdir. Bu konu hakkında verilen cevaplar şu şekildedir:

“Bazen 12 saati geçtiği de oluyor” (K17).

“Normalde 4 saat çalışıyorum. Ancak bu süre bazen 5 saat bazen de 10 saat bile olabiliyor. İşin durumuna göre değişiyor” (K1).

Farklı çalışma saatlerine sahip olan kayıt dışı çalışan kadınlara, çalışma saatlerinden ne derece memnun olduklarını öğrenmek için daha kısa veya daha uzun çalışmak isteyip istemedikleri sorulmuştur. Verilen cevaplar şu şekildedir:

“Keşke tekstiller 8 saat olsa” (K14).

“Kısa çalışmak isterdim. Çok fazla çalışıyorum zaten” (K5).

“Uzun çalışmak isterdim. Çocuklardan dolayı çalışamıyorum” (K21).

“Bu kadar saat bana yetiyor, istemiyorum” (K19).

“Tabii ki daha kısa çalışmak isterdik. Hem sağlık için hem de ekonomik olarak doyurucu değil” (K23).

“Tekstil alanından aslında memnunum. Çok tozu var. Onun dışında çok aşırı fazla çalıştırıyorlar, hijyenik değil. Bunlar olunca insanın çalışmaya hevesi kalmıyor. Yoksa uzun çalışmak isterdim” (K8).

“Daha kısa çalışmak isterdim. Çok yoruluyorum. Cumartesi günü de çalışmasam keşke” (K24).

Uzun çalışmak isteyen veya bu çalışma saatlerinden memnun olanlar olsa da büyük bir çoğunluk daha kısa çalışmak istediğini belirtmiştir. Çok yorucu olduğundan özellikle de sürekli ayakta durmanın kendilerini zorladıklarından ve sağlık problemi yaşadıklarından bahsetmişlerdir. Kayıt dışı çalışan kadınların işte çalışırken günlük dinlenme sürelerine ait verilerine bakıldığında gelen cevaplara dayanarak söylenebilir ki çalışan her kadın en az 1 saat de olsa yemek için dinlenme molası vermektedir.

Kadınların dinlenme süresi için verdikleri daha ayrıntılı cevaplar şu şekildedir:

“Günde 2 kez dinleniyoruz, öğlen 1 saat yemek paydosu veriyoruz bir de akşama doğru 15 dakika çay molası veriyoruz” (K13).

“Sadece 1 saat o da öğlen yemek için” (K22).

“Günde 3 kez mola veriyoruz, sabah bir 15 dakika çay içiyoruz, öğlen 1 saat, akşama doğru da yine bir 15 dakika çay içiyoruz” (K9).

“Öğlen yemek için 1 saat veriliyor bir de 10 dakika çay ve dinlenme molası. Başkada yok” (K20).

1.3.5. Ekonomik Koşullar

Ekonomik koşullara ait veriler ücret, aylık gelir, hanelerin sosyal güvence durumları ve sağlık harcamaları ile ev sahibi olma durumu olarak değerlendirilmiştir.

1.3.5.1. Ücret

Kayıt dışı çalışan kadınlar, ücretlerini daha çok aylık olarak aldıklarını belirtmektedirler. Ücretlerin seviyesi aşağıdaki Tablo 13’te gösterilmektedir.

Tablo 13: Kayıt Dışı Çalışan Kadınların Aylık Ücretlerine İlişkin Bulgular

Aylık Ücret	Kişi Sayısı
640 TL	1
1500 TL	1
2200 TL	1
2400 TL	3
2500 TL	1
2800 TL	16
2880 TL	3
3000 TL	3

Tabloda görüldüğü gibi kadınların çoğunluğunun ücreti 2800 TL’dir. Bu düzey net asgari ücret olan 2825,90 TL düzeyinde kabul edilebilir. Nitekim görüşme sırasında kadınların bu ücreti “asgari ücret” olarak ifade ettikleri tespit edilmiştir. Görüşmeye katılan kadınların yedisi asgari ücretten daha düşük bir ücretle çalışırken, sadece altısı asgari ücretin üstünde ücret geliri elde etmektedir. Özellikle kadınların birinin (K8) ücretinin 640 TL olarak saptanması (asgari ücretin yaklaşık yüzde 23’üne denk

gelmektedir) kayıt dışı çalışan kadınların ücretlerinin oldukça düşük düzeylerde olabileceğinin bir göstergesidir. Görüşülen kadınların çalışma süreleri aynı olduğu halde ücretlendirme bakımından aralarında eşitsizliklerin olduğu ve ücret dağılımının hakkaniyetle gerçekleşmediği sonucuna ulaşılabilir. Bunun ötesinde kadınların kayıt dışı çalışması nedeniyle ödenmeyen sigorta primi ve vergilerin işveren ve işçi arasında çok fazla pazarlık konusu yapılamadığı, doğrudan işverene kaldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, kadınların eğitim ve niteliklerinin düşük olması ve pazarlık güçlerinin zayıf olmasının bir göstergesidir. En düşük ücreti alan kadın çalışan K8, diğer kadın çalışanlara göre haftanın sadece 1 günü çalışmaktadır. Bu da aylık ücretinin düşük olmasına neden olmaktadır. Asgari ücretin üstünde ücret alan kadın çalışanlara (K17, K18 ve K22) baktığımızda ikisinin (K17 ve K18) lise mezunu oldukları görülürken (K17 ve K22)'in ise uzun zamandır tekstilde çalıştıkları görülmektedir. Bu bağlamda yüksek ücret almalarına etki eden iki unsurun eğitim ve uzun süreli çalışma olduğunu söyleyebiliriz.

Kayıt dışı çalışan kadınların ücretleri zamanında alıp almadıkları sorulduğunda genellikle bir gecikmenin olmadığını belirttikleri görülmektedir. Bu konuda aşağıdaki gibi çok net cevap veren kadınlar bulunmaktadır.

“Evet alıyoruz” (K3).

“Evet, peşin alıyorum paramı” (K8).

“Evet, zamanında alıyoruz” (K2).

Diğer yandan kadınlardan altısı birkaç günlük gecikmelerden bahsetmektedirler. Bu cevabı veren kadınların bazıları ücret ödeme süresinin birkaç günü geçmemesi nedeniyle bu konuda çok büyük bir kaygı duymadıkları ve bu bağlamda *“Bazen gecikiyor ama genellikle zamanında veriyorlar” (K27)* şeklinde cevap verdikleri görülürken *“Gecikiyor birkaç gün, her zaman zamanında alamıyorum” (K21)* biçimindeki ifade ile ortaya çıkmaktadır. İşverenin ücreti zamanında ödeme sorumluluğunu genel olarak kayıt dışı sektörde de gerçekleştirdiği, küçük gecikmeler dışında sorun yaşanmadığı anlaşılmaktadır.

Kayıt dışı çalışan kadınların ücretleri yukarıda belirtildiği gibi 640-3000 TL arasında gerçekleşmektedir. Bu ücret düzeyleri düşük ücret olarak tanımlanabilecek

ücretlerdir. Kadınların aldıkları bu ücretten memnun olup olmadıkları sorulduğunda büyük çoğunluğunun “hayat şartları” ve “zamlar”a vurgu yaparak memnun olmadığı görülmüştür. Bu kapsamda verilen cevaplardan bazıları şu şekildedir:

“Değiliz. Hayat şartları çok zor, yetiştiremiyoruz. Çoğu şeyden fedakârlık ediyoruz yani almamak için” (K23).

“Memnun değilim hayat şartlarından dolayı, yetiştiremiyorum. Çocuklarımın eğitimi, istediklerini alamıyorum” (K17).

“Hayır. Her gün her şeye zam geliyo. Ama biz ne kadar çalışsak da hep aynı parayı alıyoruz, yetmiyo” (K11).

“Tabi ki değilim. Her şey bu kadar pahalyken memnun olmak imkânsız. Kıt kanaat idare ediyoruz” (K18).

“Memnun değilim. Çünkü bu hayat şartlarına göre daha fazla almayı isterim” (K3).

“Hayır. Şimdi her şey daha da pahalı. Nasıl memnun olayım” (K6).

Verilen diğer farklı cevaplar da memnun olmasalar bile kendilerini memnun olmak zorunda hisseden kayıt dışı çalışan kadınlardır. Memnun olmayanların yanı sıra sayıları oldukça azdır.

“Memnun olmak zorundayım. Yapabileceğim tek iş bu” (K2).

“Yani... Çok memnun olmasam da kendi isteğimle çalıştığım için sorun değil” (K4).

Doğrudan memnuniyetsiz olduğunu söyleyen kadınların eğitim durumlarına bakıldığında bunların daha çok lise mezunu oldukları görülmektedir. Yukarıda verilen cevap örneklerine bakıldığında kadınlardan sadece (K3 ve K6) ilkokul mezunudur. Görüşülen kadınlar içinde nispeten daha iyi eğitime sahip olan bu kadınların mevcut ekonomik koşullarda ücretlerinin çok düşük kaldığının farkında oldukları anlaşılmaktadır. Diğer yandan kendine ödenen ücretten memnun olmak zorunda olduğunu düşünen veya çok memnun olmadığını ifade eden kadınların ilkokul mezunu

olması, bu ücretten daha yüksek ücret alabileceği ile ilgili bir beklentisinin olmadığı yorumu yapılabilir.

Ücretlerin seviyesinden memnun olma konusunda kadınların cevapları değerlendirildiğinde, memnuniyetsizlik ifade eden kadınların ücretin yetersizliğine vurgu yaptıkları ve aldıkları paranın geçinmek için uygun olmadığını farkında oldukları açıkça görülürken, tam olarak memnuniyet ifade etmeyenlerin başka iş seçeneklerinin olmaması (K2 gibi) ya da örtük olarak çalışma yaşamına katılabilmekten dolayı (K4) ücret seviyesini kabul ettikleri görülmektedir. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde ekonomik veya başka nedenlerle kadınların biraz da çaresizlikten dolayı çalışmak zorunda olduğu sonucuna ulaşılabılır.

1.3.5.2. Aylık Gelir

Kayıt dışı çalışan kadınların ailelerinin aylık gelirleri ve net asgari ücrete karşı oranlara ait veriler Tablo 14’te verilmiştir.

Tablo 14: Kayıt Dışı Çalışan Kadınların Ailelerinin Aylık Gelirlerine İlişkin Bulgular

Gelir Aralığı	Kişi Sayısı	Net Asgari Ücret (2825,90 TL)
2825- 3800	4	-
3801- 4800	1	%50 fazlası
4801-5800	7	%100 fazlası (2 katı)
5801-6800	10	%100 fazlası
6801-7800	1	%100 fazlası
7801-8800	5	%200 fazlası (3 katı)

Tablodan da görüldüğü üzere 5801-6800 TL arası gelire sahip olan kişi sayısı en fazladır. Özellikle 6000 TL gelire sahip olanların sayısı daha çoktur. Tabloda dikkat çeken en önemli nokta 2825-3800 TL arası gelire sahip olan 4 kişidir. Asgari ücret düzeyinin %50’sini dahi geçememektedirler. Bu durum önemli bir yoksulluk göstergesidir.

Türk-İş tarafından yapılan araştırmaya göre dört kişilik bir ailenin açlık sınırı 3191,55 TL iken yoksulluk sınırı 10.395,91 TL’dir (<https://www.turkis.org.tr>). Asgari ücret düzeyinin %50’sini dahi geçemeyen 4 kişiden sadece biri (K21) açlık sınırını

geçerken diğer 3 kişi (K4, K6 ve K8) açlık sınırının altında kalmıştır. Hanedeki kişi sayıları 3 ve 5 arasında değişiklik gösterirken zor şartlarda hayatlarını idame ettirmeye çalışmaktadırlar. Yoksulluk sınırına bakarak söyleyebiliriz ki araştırmaya katılan kadın çalışanların hepsi bu sınırın altında kalmıştır. Böylece kayıt dışı çalışan kadınların yoksulluk seviyelerinin fazla olduğu sonucuna varmak mümkündür.

1.3.5.3. Hanelerin Sosyal Güvence Durumları ve Sağlık Harcamaları

Kayıt dışı çalışan kadınlara hanelerinde sosyal güvelik sistemine kayıtlı kişilerin olup olmadığı sorulmuştur. 28 katılımcı arasından 20 kişinin ailesinde sosyal güvenlik sistemine kayıtlı kişi vardır. 20 kişinin evinden sadece dört ailede 2 kişi sigortalıdır.

“Eşim ve kızım sigortalı” (K1).

“Sadece eşim sigortalı” (K5).

Kayıt dışı çalışan kadınlara sağlık harcamalarına ait verilere bakıldığında hanelerinde en az 1 sigortalıya sahip olan kayıt dışı çalışan evli kadınlar eşlerinden yararlandıklarını *“Eşimin sigortası var. Ondan yararlanıyorum” (K5)* şeklinde söylerken bekâr olan kayıt dışı çalışan kadınlar ise babalarından yararlandıklarını *“Babam sigortalı, ondan yararlanıyorum” (K26)* olarak ifade etmişlerdir.

Aşkın ve Aşkın (2019)’ın çalışmasında olduğu gibi kayıt dışı çalışan kadınların hiçbirinin sosyal güvencesi yoktur. Sadece eş ve baba üzerinden sosyal güvenceleri bulunmaktadır. Çalışanların sosyal güvenlik ve iş hukukunun sağladığı haklardan yararlanabilmeleri için işgücü piyasasında var olmaları yani “sigortalı” olmaları gerekmektedir. Bu çalışma biçimiyle istihdama katılan kadınların hiçbiri sigortalı olmadığı için sosyal güvenlik ve iş hukukunun haklarından yararlanamamakta ve işgücü piyasasında görünmemektedir (Aşkın ve Aşkın, 2019: 1021).

Hanelerinde sigortası bulunmayan kişiler de sağlık harcamalarını kendi kazançlarından karşıladıklarını *“Özelden harcama yapıyorum” (K4)*, *“Sigortam olmadığı için para veriyorum” (K9)* şeklinde söylemişlerdir. Ayrıca sağlık harcamalarını karşılayacak güçte olmadığını, bunun için akraba ve tanıdıklarından yardım aldığını söyleyen (K6) çalışan da bulunmaktadır.

1.3.5.4. Ev Sahibi Olma Durumu

Kayıt dışı çalışan kadınların evlerinin kira mı yoksa kendilerine mi ait oldukları sorulduğunda Tablo 15’te ev sahibi ve kirada oturan kişilerin sayıları verilmiştir.

Tablo 15: Kayıt Dışı Çalışan Kadınların Ev Sahibi Olma Durumlarına İlişkin Bulgular

Ev Sahibi Olma Durumu	Kişi Sayısı
Kira	16
Ev Sahibi	12

Tablodan da görüldüğü üzere kirada yaşayan kişi sayısı 16, ev sahibi olanların sayısı da 12’dir. Her ne kadar kira da oturan kişilerin sayısı fazla olsa da ev sahibi olanların sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur.

Çalışan kadınların aldıkları ücretler ve hanenin toplam aylık geliri düşünüldüğünde kira vermekte zorlanan kişiler bulunurken ev sahibi olmanın kolay olmayacağı söylenebilir.

Kirada yaşayanların, gelirlerinin önemli bir kısmını kira için vermeleri çalışan kadınlarda “*Kira, maalesef...*” (K7) diyerek memnuniyetsizlik yarattığı görülmektedir. Elde edilen gelire hayatlarını zar zor idame ettirmeye çalışırken ev almanın zor olduğunu “*Ev almak kolay mı? Kirada yaşıyoruz*” (K13) şeklinde dile getirmişlerdir.

Ev sahibi olan kadın çalışanların evlerinin kendilerine ait olduğunu söylerken özellikle belirttikleri husus, evlerini kendilerinin almadığını, yardımlar yoluyla “*Kendimize ait. Aile katkısı ile alındı*” (K23) ya da evlerinin ailelerinden kaldığını “*Kendimize ait. Eşimin babasından kaldı ev*” (K19) dile getirmişlerdir. Bu durumda gelirlerinin az olduğunu sadece yaşayacak kadar yeterli olduğunu, parayı biriktirmenin zor hatta imkânsız olduğu sonucuna varabiliriz.

1.3.6. Kayıtlı Çalışma Deneyimleri

Kayıt dışı çalışan kadınlara daha önce kayıtlı (sigortalı) bir işte çalışıp çalışmadıkları sorulmuştur. Daha önce çalışanlar kadar çalışmayanlar da vardır. Çalışanlar çeşitli sebeplerle işten ayrıldıklarını belirtmişlerdir. Aslında verilen cevaplar kadınların kayıt dışı çalışmasına neden olan faktörleri de belirtmektedir.

Kayıt dışı çalışma nedenlerinin önemli unsurlarından biri olan medeni durum, kadınların işgücü piyasasında bulunup bulunmayacağını belirlemektedir. Özellikle

ataerkil toplumlarda kadının tek görevinin ev işleri ve çocuk bakımı olduğu bilindiğinden birçok kadın evlenince işgücü piyasasından uzaklaşmaktadır. Buna dayanarak “Çalıştım. Evlenince işten ayrıldım ama” diyen (K24), ile kendini ifade kadın bunu doğrular niteliktedir. Evlenip işten ayrılan kadın, yıllar sonra çalışmak istediğinde yaş ve eğitim durumu gibi unsurlar da devreye girince sigortalı bir iş bulmakta zorlanmaktadır. Çözümü ise gelir getirmek amacıyla herhangi bir kayıt dışı işte çalışmaktır. Bu da genellikle kadın işgücünün yoğun olduğu tekstil sektöründe gerçekleşmektedir.

Kadınları işgücü piyasasından uzaklaştıran bir diğer önemli olan unsur da çocuk bakımındır. Her çalışan kadın çocuk sahibi olmadan önce çocuğunun bakımını nasıl sağlayacağını planlayabilir ise işgücünde kalıcı hâle gelebilir. Aksi halde kadın çalışanlar için verilen analık izinler yeterli gelmediği için çalışan kadın, işten çıkmak zorunda kalmaktadır. Çocuğu ve kariyeri arasında seçim yapan kadın, çocuğuna bakmayı seçerken işgücü piyasasından da ayrılmaktadır. Bu bağlamda “Çalıştım. Çocuk olunca işten çıktım” (K20) diyerek işgücü piyasasından neden ayrıldığını belirtmiştir. Uzun zaman sonra işe dönmeye karar verdiğinde ise istediği gibi bir iş bulamamakta ve sigortasız çalışmayı mecburen kabul etmek zorundadır.

Kayıt dışı çalışmaya dolaylı olarak olsa da etki eden unsur ev ve işyeri arasındaki mesafedir. Özellikle ataerkil toplumlarda kadının evden fazla uzaklaşmasını istemeyen eş/baba, kadının işten ayrılmasına neden olmaktadır. Ayrıca ulaşım sorunu yaşayan, zamanının büyük bir kısmını yolda geçirmek istemeyen kadın kendi isteğiyle de işten ayrılabilir. “Evet çalıştım. Ama evime uzak diye çıktım oradan” (K5)’in ifade ettiği gibi ev ve işyeri arasındaki mesafe kişinin çalışmasında da etkili olmaktadır.

Tekstilde kayıt dışı çalışan kadınların bu işi ek iş olarak mı yaptıklarına ait verilere bakıldığında neredeyse kadınların tamamı ek iş olmadığını sadece bu işte çalışıp para kazandıklarını belirtmişlerdir.

“Hayır, ben başka iş bilmem. Burada çalışıyorum sadece” (K16).

“Yıllardır bu işi yapıyorum. Başka bir yerde çalışmıyorum” (K28).

“Yok, normal işim bu benim” (K12).

Aslan (2016)'ın Denizli ilinde yaptığı alan çalışmasında olduğu gibi kadınların içlerinde buldukları faaliyet, temel işleridir. Nitekim tekstilde geçirilen uzun çalışma saatleri başka bir işte çalışmalarına imkân vermemektedir (Aslan, 2016: 75).

Bu işi ek iş olarak yaptığını söyleyen 1 kişinin verdiği cevap ise “*Evet. Normalde düğünlerde ses sanatçılığı yapıyorum*” (K4) şeklindedir.

1.3.7. İşi Bırakmaları Hâlinde Geçimlerini Sağlayabilme

Kayıt dışı çalışan kadınlara tekstilde işi bırakmaları hâlinde geçimlerini sağlayıp sağlayamama durumları sorulduğunda 3 kadın geçimlerini sağlayabileceğini söylerken 25 kadın sağlayamayacağını söylemiştir. Geçimlerini sağlayabileceklerini söyleyenlerden K5 “*Evet, geçiniriz. Eşimin maaşı yeter bize*” şeklindeki söylemiyle evde tek bir kişinin çalışmasının yeterli olacağını kendisinin kısa bir süre çalışacağını, daha sonra işten ayrılacağını belirtmiştir. Geçimlerini sağlayabileceğini söyleyen diğer kadın çalışanlar ise çalışma amaçlarının sadece eşlerine destek olmak ve ev ekonomisine katkıda bulunmak istediklerini dile getirmişlerdir.

“*Sağlayabilirim. Çünkü eşim bana baktığı için ben ona katkıda bulunmak istiyorum sadece.*” (K1).

“*Evet, sağlayabilirim. Katkıda bulunmak için çalışıyorum*” (K2).

Geçimlerini sağlayamayacağını söyleyen kadınlar, işten çıkmaları hâlinde çok zor durumda kalacaklarını, geçimlerini sağlayabilmenin mümkün olmadığını söylemişlerdir.

“*Sağlayamam. Çünkü yetiştiremiyorum, çok zor oluyo*” (K17).

“*Asgari ücretle nasıl sağlayacaksın bir kişinin çalışmasıyla? Mümkün değil*” (Kadın,20).

“*Hayır, imkânsız*” (K15).

“*Hayır. Her şey bu kadar pahalıyken çok zor*” (K16).

Geçim sıkıntısı çekeceklerini, maddi olarak çok zorlanacaklarını belirten kadın çalışanların yanı sıra bu işin yaşamaları için gerekli olduğunu, çalışmadıkları takdirde aç kalacaklarını belirtmişlerdir.

“Asla! Aç kalmamak için çalışmak zorundayım” (K4).

“Asla, evde aç kalırsanız çalışmazsam” (K6).

“Maalesef, zor durumda kalıcaz ekonomik olarak zaten şartlar çok zor. Çalışmak zorundayız ama bırakırsak da yarı aç yarı tokuz” (K23).

“İmkânsız! Günümüz şartlarında çok zor” (K18).

1.3.8. Ailelerin Kayıt Dışı Çalışmaya Yaklaşımları

Kayıt dışı çalışan kadınlara tekstilde kayıt dışı çalışmalarına dair ailelerin bu konudaki düşüncelerinin neler olduğu sorulmuştur. Ailelerin farklı tepkiler verdiği, kayıt dışı çalışmayı kabul ettikleri gibi kabul etmek zorunda kalanların da olduğu verilen cevaplardan belirlenmiştir. Buna göre ilk olarak ailelerin kayıt dışı çalışmaya herhangi bir tepki vermediği, kadının kendi isteğiyle aile gelirine katkı sağlamak amacıyla çalışmak istediğini belirten cevaplar *“Tamamen bana bıraktıkları için ben de eve katkıda bulunmak için çalışıyorum” (K1)* ve *“Eşimin aldığı para yetmediği için ben de katkıda bulunmak için çalışmak zorundayım” (K19)* bu şekildedir. Ailelerin herhangi bir baskı yapmadıkları, karar veren kişinin kayıt dışı çalışan kadın olduğu belirlenmiştir.

Alınan ücretlerin hane halkının geçinmesi için yetersiz oluşu kadınları, kayıt dışı çalışmaya itmektedir. Ailelerin kayıt dışı çalışmaya karşı oldukları, istemedikleri halde - ataerkilliğin de büyük etkisiyle- *“hayat şartları”* ve *“geçim sıkıntısı”* yüzünden herhangi bir şey söylemedikleri de ifade edilmiştir.

“İstemiyor eşim ama geçinmek için mecburuz” (K12).

“Çok istemiyor ama bir şey de demiyo artık” (K27).

“Bol bol çalış diyo... yani mecburen maddi sıkıntıdan” (K7).

“İlk zamanlar çok tepki gösterdi ama baktı ki eve para getiriyorum sonra bir şey demedi” (K24).

“Oğlum 30 yaşında ama çalışmıyor. Mecbur ben çalışıcam” (K6).

Söylenen cümlelere dayanarak ailelerin kayıt dışı çalışmayı pek istemedikleri ancak ekonomik şartlar nedeniyle bu durumu kabullendiği görülmektedir. Yine aileler istemese bile eve katkıda bulunmak isteyen kadın, kayıt dışı çalışmayı kabullenmiştir.

1.3.9. Çalışma Mevzuatı Bilgileri

Kayıt dışı çalışan kadınlara çalışma mevzuatı hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları sorulmuştur. Soruyu ilk duyduklarında anlayamayan kişiler olunca katılımcılara iş kazaları, meslek hastalıkları, analık, malullük gibi konularda ne yapacaklarını, bu konularla ilgili bir şeyler duyup duymadıklarını veya bu konularla ilgili öğrendikleri bir bilgi olup olmadıkları şeklinde soru tekrar sorulmuştur. Kadınların büyük bir çoğunluğu bu konu hakkında bilgi sahibi olmadıklarını “*Hayır, bilmiyorum*” (K28) ve “*Hiçbirinden bilgim yok*” (K20) diyerek belirtmişlerdir. Bu duruma dayanarak söylenebilir ki kayıt dışı çalışan kadınların sigorta talep etmelerine dair işveren ile herhangi bir konuşma yapmadıkları, işverenin de bu durum kazancına olduğu için hiçbir şey söylemeden kadınların çalışmasına izin verdiği görülmektedir.

Çalışan kadınlardan (K3) sadece biraz bilgisinin olduğunu, çevresinden veya televizyon duyduklarıyla bu konularda az bilgi sahibi olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda bilgi sahibi olup ama bilgilerinin kayıt dışı çalışarak bir öneminin kalmadığını, yaşı ve ekonomik durumu sigortayı düşünmek için geç olduğunu, iş yerinde herhangi bir kaza olması durumunda yapılanları bilen kadın çalışan, “*Bilgi sahibiyim ama bu yaştan sonra bir işime yaramaz*” (K6) ve “*Tabi ki biliyorum ama sigortalı çalışmadığım için bize bir faydası yok. Valla orada kaza falan olduğu zaman sen hiçbir şey yapmıyon. Güle güle diyorlar, paramı da kesiyorlar, hiçbir şey vermiyorlar*” (K7) diyerek kayıt dışı çalıştıkları sürece bildiklerinin de anlamsız olduğunu bu şekilde ifade etmişlerdir. Özellikle K7 işyerinde yaşanacak herhangi bir olumsuz durumda işten çıkartılacağını bildiği için susmayı tercih etmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Günümüzde önemli bir sorun haline gelen kayıt dışı istihdam gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin ortak problemidir. Kayıt dışı istihdamın gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksulluk, işsizlik, enflasyon, ücret kesintilerinin yüksekliği gibi ekonomik ve mali nedenleri bulunurken hızlı nüfus artışı, göçler, eğitim seviyesi, çalışma yaşamındaki değişiklikler de sosyal nedenleri oluşturmaktadır. Ayrıca denetimlerin eksikliği, aflar, kurumlar arasındaki iletişimin eksikliği ve hizmet borçlanmaları da kayıt dışı istihdama neden olan diğer faktörlerdir. Kayıt dışı istihdam için çözüm yolları bulunmadan önce mutlaka nedenleri analiz edilmelidir.

Genel olarak niteliksiz işgücü köyden kente göç ederek hayatlarını devam ettirebilmek için iş bulamama korkusu veya iş bulabilecek yeterli niteliklere sahip olamama düşüncesiyle kayıt dışı sektörlere yönelmektedirler. Bununla birlikte işverenlerin maliyetleri düşürmek, yasal ve mali yükümlülükleri en aza indirmek gibi sebeplerden dolayı kayıt dışı işçi çalıştırmayı tercih etmektedirler. Niteliksiz işgücünün kayıt dışı çalışmayı da kabul etmesi, işçilerin ve işverenin amaçları doğrultusunda birleşerek kayıt dışı istihdam sektörünün meydana getirmektedirler. Kayıt dışı istihdamı benimseyen işveren ve çalışanlar sayesinde sorun, güncelliğini hiç yitirmemekte ve kayıt dışı istihdam oranında da artışlar görülmektedir. Kayıt dışı istihdamın boyutunun ölçülmesiyle ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Ancak bu çalışmalardan hiçbiri kayıt dışı istihdamın boyutunu tam olarak ölçme gücüne sahip değildir. Diğer kayıt dışı ekonomik faaliyetler gibi kayıt dışı istihdamın da gizlilik içinde yürütülmesi, tüm boyutlarıyla tespit edilmesini güçleştirmektedir. Kayıt dışı istihdamın boyutlarını tam olarak tespit etmekten ziyade amaç, kayıt dışı istihdama neden olan faktörleri belirleyip bu faktörlerin etkisini azaltacak çözümler geliştirilmelidir.

Kadın ve erkek geçmişten günümüze kadar toplumsal yaşamın içinde farklı statü ve rollere sahip olmuşlardır. Erkek her zaman ön planda tutulup yüceltilmiştir. Kadın ise ataerkil toplum yapısında hep geri planda kalırken birincil görevi eş ve anne olmaktır. Çalışma yaşamına katılması gerekli ya da zorunlu olarak görülmemiştir.

Kayıt dışı istihdamdan en çok etkilenen kadın işgücü, tarihsel süreçte cinsiyet temelli iş bölümü sebebiyle sanayi devrimine kadar işgücü içerisinde pek yer alamamışlardır. Ancak teknolojinin gelişmesi ve pazarların genişlemesiyle işgücü

talebini karşılamak için kadınlar istihdam edilmişlerdir. Yasaların koruyuculuğu olmadan fabrikalarda ağır şartlar altında düşük ücretlerle çalışan kadınların üretim süreçlerine olan katkısı, sanayi devriminden sonra katlanarak artmıştır.

Tarih boyunca üretim için önem arz eden kadın işgücü; savaş sonrası bozulan ekonomilerin düzeltilmesi ve sosyal sorunların ortadan kaldırılması için yapılan devlet müdahalesinin refah devletine doğru giden yolu açması, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi alanlara yatırımların yapılması, üretimde bant sistemine geçilmesiyle birlikte nitelik ve tecrübe gerektirmeyen işlerdeki artış, esnek çalışma biçimlerinin benimsenmesi, hizmet sektöründeki artış ve ailelerin artık tek bir ücretle geçinmekte zorlanması sebepleriyle son yüzyıl içerisinde daha çok talep edilmiştir.

Günümüzde kadın işgücünü olumsuz etkileyen ve kadınlar için yeterli işgücünün yaratılmasına engel olan cinsiyet temelli sebepler, toplumun kültürel yapısı, kadının çalışmasına dair önyargılar, yapısal ekonomik sorunlar, kadınlara verilen roller ve sorumluluklar, eğitim olanakları, ücretsiz aile işçiliği, medeni durum gibi faktörler bulunmaktadır. Ayrıca sürdürülebilir bir büyüme ve kalkınma için kadın işgücünün öneminin anlaşılması ve istihdamdaki artışın kadın işgücünün artırılarak sağlanabileceğinin fark edilmesi gerekmektedir.

Kayıt dışı istihdamdan etkilenen kadın işgücünün neden kayıt dışı çalıştığı ve çalışma koşulları Bağcılar'da incelenmiştir. Çalışmanın sonucuna göre kadınların tekstillerde kayıt dışı çalışmanın en önemli nedeni ekonomiktir. Geçim sıkıntısı ve borçlardan dolayı eşlerin, babaların veya ailenin çalışan diğer bireylerinin aldığı ücretler yetmemektedir. Geçim sıkıntısını en aza indirmek isteyen kadın, aile bütçesine katkıda bulunmak için çalışmaktadır. Buradan çıkarılacak bir diğer sonuç da evde esas çalışanın eş/baba olduğu ve kadınların da sadece katkıda bulunmak amacıyla çalıştıklarıdır. Bu durum da kadınların "ikincil işgücü" olarak ekonomide varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir.

Araştırmada elde edilen verilerden biri de kadınların demografik özelliklerine ilişkindir. Kayıt dışı çalışan kadınların en yoğun yaş aralığı grubu 45-54'tür. Eğitim durumlarına bakıldığında ise en çok ilkokul mezunları olsa da sadece bir kişi eksikle hemen ardından lise mezunları gelmektedir. Eğitim ve kayıt dışı istihdam arasında tam olarak ters bir ilişkinin var olduğunu söyleyebilmek çok güçtür. Kayıt dışı çalışan

kadınların büyük bir çoğunluğunun medeni durumu evlidir. Evliliğin getirdiği sorumluluk ve geçim sıkıntısı kadınları kayıt dışı olsa da çalışmak zorunda bırakmaktadır. Aile içi sorumlulukların kadını kayıt dışı çalışmaya ittiği görülmektedir. Araştırmaya katılan kadınların hane büyüklüklerine bakıldığında ise büyük bir çoğunluğunun çekirdek aile yapısına sahip olduğu görülmektedir. Şu an ki dönemin aile yapısını yansıtmaktadırlar. Araştırmaya katılanların büyük bir kısmı Doğu Anadolu Bölgesi'nden çeşitli nedenlerle İstanbul'a göç etmiştir. Bu sebeplerin başında evlilik gelirken hemen ardından da işsizlik gelmektedir. İstanbul'a gelerek daha iyi şartlarda yaşayacağını düşünen kadınlar geçim sıkıntısını İstanbul'da da yaşamaktadırlar. Eğitim seviyelerinin de düşük olmasıyla beraber zorunluluk sonucu kayıt dışı çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Kadınların eğitim seviyesinin düşük oluşu kadınları kayıt dışı çalışmaya itmektedir. Kadınların geldikleri bölgeler ile kayıt dışı istihdam arasındaki ilişkinin oldukça güçlü olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılanların neredeyse tamamı çalışma şartlarından memnun olmadıklarını dile getirmişlerdir. Bunu söylerken çalışma şartlarının zorluğundan da yakınmışlardır. İşyerinin tozlu ve pis olmasının yanında kadınların bir de uzun saatler boyunca ayakta durmaları, kadınların hasta olmasına da sebep olmaktadır. Toz alerjisi, boyun ve bel ağrısı vb.

Yaptıkları işi bir kişi dışında ek iş olarak yapmadıklarını belirtmişlerdir. Uzun süreli çalışmalar yeterince zamanlarını aldıkları için herhangi bir başka işe vakitleri kalmamaktadır. Zaten kadınların hepsi daha kısa süreli çalışmayı istemektedir. Buldukları işi de genellikle arkadaşları sayesinde bulmaktadırlar. Aslında tekstilde bir kişinin işe başlaması, çevresinde bulunan ve maddi zorluklar yaşayan kişilerin de bu işte çalışmasının zeminini hazırlamaktadır.

Araştırmaya katılan kadınların haftalık çalışma gün ve saatlerine verdiği cevaplara göre, kadın çalışanların büyük bir çoğunluğu haftanın 6 günü çalışmaktadır. Bir tek pazar günleri izinli olan kadınlar dinlenmek, temizlik ve yemek işleriyle uğraşmak, çocuklarla vakit geçirmek veya sosyal hayata karışmak arasında kalmaktadırlar. Genellikle tercihleri ev işleri ve çocuklar olduğu için kadın, sosyal hayattan uzaklaşmak zorunda kalmaktadır.

Araştırmaya katılan kadınların aldığı ücret çoğunlukla 2800 TL'dir. Ancak çalışma süreleri aynı olmasına rağmen her kadın bu ücreti almamaktadır. Ücretlendirme bakımından aralarında eşitsizliklerin olduğu ve ücret dağılımının hakkaniyetle gerçekleşmediği sonucuna varmak mümkündür. Ücretlerin farklı olmasının dışında bir de kadınların kayıt dışı çalışması nedeniyle ödenmeyen sigorta primi ve vergiler vardır. İşten çıkarılma korkusu yaşayan kadın işçi, sigorta için işveren ile pazarlık konusunu bile açamadığı için bu para da işverende kalmaktadır. Asgari ücretin üstünde ücret alan kadın çalışanların ortak özelliği eğitim ve uzun süreli çalışan olmalarıdır. İşverenler genellikle ücretlerin zamanında ödenmesine dikkat etmektedirler. Arada gecikmeler yaşansa da bu süre çok azdır. Kayıt dışı çalışan kadınların ücretleri birbirinden farklı olsa da buradaki en büyük problem, tüm çalışan kadınların aldıkları ücretlerin yoksulluk sınırının altında kalmasıdır. Kendini hayat şartları ve zamlardan dolayı çalışmak zorunda hisseden kadın, yaptığı işin tam olarak karşılığını alamamaktadır. İşveren kadının emeğini sömürürken aynı zamanda onu yoksulluğa da itmektedir. Yine de evine katkı da bulunduğunu düşünen kadın, işten çıkmayı da tercih etmemektedir. Yoksulluk seviyesinin artmasıyla kadının kayıt dışı çalışma eğilimi de artmaktadır.

Araştırmaya katılan kadınların büyük bir kısmı tekstilde işi bırakmaları hâlinde geçimlerini sağlamakta çok büyük zorluk çekeceklerini söylemişlerdir. Hayat şartlarının sürekli zor olduğunu dile getiren kadınların vermiş olduğu bu cevap şaşırtıcı değildir. Gıda, kira, giyim, fatura, sağlık vb. masrafları şu an da bile ödemekte zorlanan kadın, işten çıktığında "aç kalırız" diyerek verdiği cevabı fiilen bile yaşamak zorunda kalabilir. Kadınların ailesinde çoğunlukla sigortalı biri bulunmaktadır. Bunlar genellikle eş/baba olduğu için kadın da bu sigortadan yararlanmaktadır. Kendine ait bir sosyal sigorta güvencesi bulunmayan kadın, eş veya babaya bağımlı durumundadır. İşgücü piyasasında da görünmez olarak kalmaya devam edeceğinin göstergesidir.

Daha önce kayıtlı çalışanlar kadar çalışmayanlar da bulunmaktadır. Çeşitli sebeplerle (doğum, toplumun yapısı vb.) işten ayrılmışlardır. Kayıt dışı çalışan kadınların tekstilde kayıt dışı çalışmalarına dair ailelerin bu konudaki düşünceleri için ortak bir düşünce söz konusu değildir. Başından itibaren kabul edenler olduğu, çalışmalarını istediklerini ve desteklediklerini söyleyenlerin yanında kadınların çalışmasını hiç istemeyen ama mecburen bir süre sonra kabul etmek durumunda kalanlar da olmuştur. Çalışmalarını destekleyenlerin daha çok geçim sıkıntısı çektiği

bellidir. Kadınların çalışmasını istememelerin altında yatan en büyük neden de ataerkilliktir.

Kadınların çalışma mevzuatı hakkında bilgisi neredeyse hiç yoktur. Üstelik iş kazası, meslek hastalığı, analık vb. kavramları bile ilk kez duydukları söylenebilir. İşgücü piyasasında ikincil işgücü durumunda olan kadınların mevzuata dair hiçbir bilgilerinin olmamaları, kadınların zor şartlarda çalışmaya devam etmek zorunda kalacaklarını gösterir niteliktedir.

KAYNAKÇA

- AKALIN Gülsüm & KESİKOĞLU Ferdi, “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi ve Büyüme İlişkisi”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 5, 2007, ss: 71-87.
- AKÇA Haşim & ÜNLÜKAPLAN İlter & YURDADOĞ Volkan, “Kayıt Dışı Ekonomi, Yolsuzluk ve Kayıt Dışı Devlet”, *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 2, Aralık 2016, ss: 211-227.
- AKGÜN Mustafa, *Türkiye’deki Kayıt Dışı İstihdamın Soysal Güvenlik Sistemimize Getirmiş Olduğu Yükler ve Son Yıllarda Sosyal Güvenlik Kurumu Tarafından Uygulanan İşveren Teşviklerinin Kayıt Dışı İstihdamı Azaltmadaki Rolü*, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- ALTUĞ Osman, *Kayıt Dışı Ekonomi 2*. Baskı TÜRKMEN KİTABEVİ, İSTANBUL, 1999.
- ASLAN Hasan, “Ev-Eksenli Çalışan Kadınların Sosyal ve Ekonomik Hayatlarına İlişkin Bir Saha Araştırması: Denizli İli Örneği”, *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, Cilt: 8, Sayı: 1, Yıl: 2016, ss: 69-90.
- AŞKIN Elif Ö. & AŞKIN Umur, “İşgücü Piyasasında Enformel Kadın İşgücü: Ev Eksenli Çalışan Kadınlara Yönelik Bir Araştırma”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1/2, Yıl: 2019, ss: 1004-1027.
- AYVAZ KIZILGÖL Özlem, “Kadınların İşgücüne Katılımının Belirleyicileri: Ekonometrik Bir Analiz”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, 2012, ss: 88-101.
- AZAKLI Sema Betül, *Kayıt Dışı İstihdam ve Ekonomik Boyutu*, (Yüksek Lisans Tezi), Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- BABAOĞLU Sevda, *Kayıt Dışı Ekonominin Ülkelere Etkisi: Türkiye Örneği (2008-2016)*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

- BAĞIRZADE E. R., “Kayıt Dışı Ekonomi Kavramına Ortak Yaklaşım Sorunu: Makroiktisat Kapsamlı Kavramsal Analiz”, *Sosyoekonomi Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 18, Temmuz-Aralık 2012, ss: 195-224.
- BAKKAL Ufuk, *Kayıt Dışı Ekonomi* 1. Baskı DERİN YAYINLARI, İSTANBUL, 2007.
- BALDEMİR Ercan & GÖKALP M. Faysal & AVCI Mehmet, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin MIMIC Model ile Tahminlenmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, Cilt: 10, Sayı: 2, 2005, ss: 231-243.
- BAŞOL Oğuz & YALÇIN Esin Cumhuriyet, “İstanbul’da Kayıt Dışı İstihdamın Sosyo-Demografik Belirleyicileri”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 4, 2020, ss: 173-190.
- BERBER Metin & YILMAZ ESER Burçin, “Türkiye’de Kadın İstihdamı: Ülke Ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz”, *“İş,Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, Nisan 2008, ss: 1-16.
- BİÇER Yalın, *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Vergi Politikaları ve Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- BOZKAYA Gülferah, “Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörler: Türkiye Üzerine Bir Analiz”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 5, Yıl: Haziran 2013, ss: 69-89.
- BOZKURT Cuma, “Kayıtdışı Ekonominin Bir Değerlendirmesi ve Türkiye”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Cilt: 13, Sayı: 1, 2014, ss: 41-58.
- BÖLÜKBAŞ Mehmet, “Kayıt Dışı İstihdam ve Genç İşsizlik Ekonomik Büyüme ile İlişkili Olabilir Mi? Türkiye İçin Ekonometrik Bir Analiz”, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, 2018, ss: 75-90.
- ÇADIRCI Çiğdem, *Kayıt Dışı İstihdamın Nedenleri: Şanlıurfa Uygulaması*, (Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

- ÇEKMECE Cengiz, *Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye'deki Mevcut Durumu, Çözüm Önerileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- ÇİFTÇİ Hakkı, “Kayıt Dışı İstihdamın Ekonomik Etkileri”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 1, 2018, ss: 1-17.
- ÇORUHLU KAMALIOĞLU Nadire, *Kayıt Dışı İstihdam ve Türkiye’de Uygulanan Mücadele Politikalarının Değerlendirmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- DAM M. Metin & ERTEKİN Şaban & KIZILCA Nurullah, “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Boyutu: Ekonometrik Bir Analiz”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Yayın İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 33, Sayı: 1, 2018, ss: 293-318.
- DAŞTAN Hüseyin & MOLA Hilal, “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdama Etki Eden Mikro Faktörlerin Analizi: Bölgeler Arası Bir Karşılaştırma”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 34, Sayı: 3, 2020, ss: 789-808.
- DAVARCIOĞLU ÖZAKTAŞ Fatma & KONUR Fatih, “Türkiye’de Kadının İşgücüne Katılımında Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Rolü Ve Uygulama Örnekleri”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 2, 2012, ss: 63-82.
- DEMİR A. OĞUZ & BİÇER A. Altuğ, *Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Engellenmesi ve İyi Uygulama Örnekleri 1*. Baskı HİPERYAYIN, İSTANBUL, 2019.
- DEMİR Nevcan, *ÇokKültürlü Eğitim Programlarının Tasarlanmasına İlişkin Öğretim Elemanı Görüşlerinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- DEMİRCAN Erhan, “İstihdam ve İşgücü Piyasası Raporu”, Kasım, 2012.
- DEMİRTAŞ Serkan & EROL Hatice, “Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde (KOBİ) Kayıt Dışı İstihdam Sorunu: Aydın İli Örneği”, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, 2020, ss: 431-454.

- DİSK Genel İş Sendikası Araştırma Dairesi Emek Araştırma Raporu, Türkiye’de Kadın Emegi, Mart 2020.
- DOĞAN GÜNDAY Pınar, *Ekonomik Kalkınmada Kadın’ın Önemi ve Katkısı*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- DURMAZ Şerife, “İşgücü Piyasasında Kadınlar ve Karşılaştıkları Engeller”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, Cilt: 2, Sayı: 3, 2016, ss: 37-60.
- EKMEKÇİ Yeşim, *Türkiye’de Kadın İşgücünün Gelişimi Ve Çalışma Yaşamında Karşılaştıkları Engeller*, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- ERDOĞAN Savaş & YAŞAR Sema, “Türkiye’de Kadın İstihdamının Gelişimi: Konya-Karaman Örneği”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 34, 2018, ss: 18-28.
- ERKEN Caner, *Kadınların İşgücü Piyasasında Karşılaştıkları Engeller ve İşkur İçin Öneriler*, (Uzmanlık Tezi), Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, 2020.
- ERKUŞ Hakan & KARAGÖZ Kadir, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybının Tahmini”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 156, 2009, ss: 126-140.
- FİDAN Hüseyin & GENÇ Sami, “Kayıtdışı İstihdam ve Kayıtdışı İstihdama Etki Eden Mikro Faktörlerin Analizi: Türkiye Özel Sektör Örneği”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 9, 2013, ss: 137-150.
- FİLİZ Nafi, *Türkiye’de Kayıtdışı Çocuk İstihdamı*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
- GÖKÇEOĞLU BALCI Şebnem, “Koruma mı Dışlama mı? Çalışma Mevzuatımızda Kadını Koruyucu Kimi Düzenlemelerin Kadın İstihdamı ve AB Normları Açısından Değerlendirilmesi”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Cilt: 3, 2017, ss: 1263-1289.

- GÖKTAŞ Murat, *Kayıt Dışı İstihdamın Sosyal Güvenlik Sistemine Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- GÜLMEZ Ülkü, *Türk Hukukunda Kayıt Dışı İstihdam ve Asgari İşçilik Uygulamaları*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- GÜMÜŞ Turgut, “Dışsallık ve Kayıtdışı Ekonomi Kavramına İlişkin Bir Değerlendirme”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, Cilt: 2, Sayı: 3, 2000, ss: 63-70.
- GÜNDOĞDU Aylin, *Kadınların İşgücüne Katılımını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Türkiye Uygulaması*, (Yüksek Lisans Tezi), Tekirdağ: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- GÜNŞOY Güler & ÖZSOY Ceyda, “Kadın İşgücü, Eğitim ve Büyüme İlişkinin VAR Analizi”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt: 49, Sayı: 568, 2012, ss: 23-42.
- ILGIN Yılmaz, *Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye’deki Boyutları* (DPT Uzmanlık Tezi), Yayın No: 2492, Ankara, 1999.
- IŞIK Nihat & ACAR Mustafa, “Kayıtdışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 21, Temmuz-Aralık 2003, ss: 117-136.
- İNAL Halil, *Kayıt Dışı İstihdam Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- İNCE Meltem, *Kadın İstihdamı Ve Kadın İşgücüne Olan Talep Türkiye Örneği*, (Doktora Tezi), Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- KALAYCI Cemalettin & KALAN Emine, “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Politikalarının Analizi”, *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2017, ss: 17-34.

- KALELİ Ebubekir & KARACA Coşkun, “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdama İlişkin Çözüm Önerileri”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Yıl: 19, Sayı: 44, Temmuz-Eylül 2019, ss: 769-792.
- KARABIYIK İlyas, “Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 1, Yıl: 2012, ss: 231-260.
- KARAN Gökhan, *Kayıt Dışı İstihdam ve Doğurduğu Vergi Kaybı*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- KASA Hicran & ALPTEKİN Volkan, “Türkiye’de Kadın İşgücünün Büyümeye Etkisi”, *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 1, 2015, ss: 1-24.
- KAVAS Çağlar & DEVELİ Abdülkadir, “Türkiye’de Geçici Koruma Kapsamındaki Yabancıların Kayıtdışı İstihdam Üzerindeki Etkisi”, *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, 2020, ss: 4-23.
- KAYA Canan, *Çalışma Yaşamında Kadın İşgücü Sorunları ve Örgütlenme Eğilimleri*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- KILIÇ Dilek & ÖZTÜRK Selcen, “Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 47, Sayı: 1, Yıl: 2014, ss: 107-130.
- KILIÇ Ramazan & ÖZÇELİK Özer, “Küresel Bir Sorun: Kayıtdışı Ekonomi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 16, Aralık 2006, ss: 337-358.
- KIRAL Gülsen & KARLILAR Selin, “Türkiye’de Kadın İşgücüne Katılımını Etkileyen Faktörler: Adana İli Üzerine Bir Uygulama”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 3, 2017, ss: 272-286.
- KIRCI Nüket, *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini: Ekonometrik Bir Yaklaşım*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

- KOCA Gözde & EĞİLMEZ Özüm & GÜLER Suna, “Kayıt Dışı İstihdama Neden Olan Faktörlerin DEMATEL Tabanlı Analitik Ağ Süreci Yöntemi ile Değerlendirilmesi”, *Sosyoekonomi Dergisi*, Cilt: 29, Sayı: 48, 2021, ss: 249-270.
- KOCACIK Faruk & GÖKKAYA Veda B., “Türkiye’de Çalışan Kadınlar ve Sorunları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2005, ss: 195-219.
- KONAK Özge, *Türkiye’de Kadın İşgücü İstihdamının Analizi: Trabzon İli Üzerine Bir Uygulama*, (Yüksek Lisans Tezi), Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 2016.
- KUTBAY Hüseyin, “Kayıt Dışı İstihdamın Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi”, *Social Sciences Research Journal*, Cilt: 7, Sayı: 2, 2018, ss: 172-189.
- LEBA TANSÖKER Reyhan, “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Vergi Takozu Açısından Değerlendirilmesi”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 30, 2017, ss: 309-304.
- MAHİROĞULLARI Adnan, “Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam ve Önlemeye Yönelik Stratejiler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 2, 2017, ss: 547-565.
- METİN Aslı & ERDEM Ramazan, “Sağlık Sektöründe Kayıt Dışı Ekonomi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 28, 2020, ss: 931-945.
- METİN Şahin, *Kayıt Dışı İstihdam ve Esnek Üretim Sürecinde Kadın Emeginin Durumu: Türkiye’de Ev-Eksenli Çalışma*, (Uzmanlık Tezi), Ankara: Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2011.
- MEYDANAL Rüştü, *Kayıt Dışı İstihdam Nasıl Azaltılabilir?*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- OĞUZTÜRK Bekir S. & ÜNAL Ertuğrul K., “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 28, 2017, ss: 325-336.

- ÖÇAL Mehmet & ŞENEL Dilek, “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Bölgesel Analizi”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Cilt: 2, 2021, ss: 1201-1232.
- ÖNDER İzzettin, “Kayıtdışı Ekonomi ve Vergileme”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 23-24, (Ekim 2000-Mart 2001), ss: 241-254.
- ÖZER Mustafa & BİÇERLİ Kemal, “Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, No: 1, 2003-2004, ss: 55-86.
- ÖZTÜRK Ömer Faruk & KARAMIKLI Aysun, “Kayıt Dışı Ekonominin Kurumsal ve Ekonomik Belirleyicileri: Avrupa Birliği Geçiş Ekonomileri Örneği”, *Maliye Dergisi*, Temmuz-Aralık 2019, ss: 476-504.
- ÖZTÜRK Selcen & BAŞAR Dilek, “Türkiye’de Kadınların İşgücü Piyasasına Yönelik Tercihleri: Kayıt Dışı Sektör Özelinde Bir Analiz”, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, 2018, ss: 41-58.
- SANDALCI Ulvi & SANDALCI İnci, “Vergi Ahlakı ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi: OECD Ülkeleri Özelinde Bir İnceleme”, *Sakarya İktisat Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 2017, ss: 70-93.
- SARICA Oğuz, *Kayıt Dışı İstihdam ve Mücadele Yöntemleri*, (Planlama Uzmanlığı Tezi), Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, 2006.
- SARILI Mustafa Ali, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler”, *Bankacılar Dergisi*, Sayı: 41, 2002, ss: 32-50.
- ŞAHİN Kübra & DEVELİ Abdulkadir, “Kadın İstihdamında Kayıt Dışılık Sorunu”, *Kesit Akademi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 27, Yıl: 2021, ss: 386-400.
- ŞEN Arif, *Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam ve Vergi İlişkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- ŞENER Ülker, “Kadın Yoksulluğu”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 36, Sayı: 4 Yıl: 2012, ss: 51-67.

- T.C Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. Kayıt dışı İstihdamla Mücadele (KADİM) Projesi, Ankara, 2006.
- TAYFUR İkrami, *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Ve Kayıt Dışı Ekonomiyi Etkileyen Faktörler*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- TECİM Burak Ali Han, *Kayıt Dışı Ekonomide Vergi ve Vergi Denetiminin Önemi*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- TEYYARE Erdoğan, “OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi ve Kurumsal Kalite İlişkisi”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, 2018, ss: 51-65.
- TÜİK, (2021) İşgücü İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/> , (Erişim Tarihi: 20.06.2021).
- TÜİK, (2020) İşgücü İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/> , (Erişim Tarihi: 20.06.2021).
- TÜİK, (2020) İstatistiklerle Kadın, <https://data.tuik.gov.tr/> , (Erişim Tarihi: 22.06.2021).
- TÜRK-İŞ, (2021) Açlık ve Yoksulluk Sınırı <https://www.turkis.org.tr/> , (Erişim Tarihi: 11.12.2021).
- TÜTÜNCÜ Asiye & ZENGİN Hilmi, “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Boyutunun Tahmini”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 2, 2016, ss: 195-209.
- US Vuslat, “Kayıt dışı Ekonomi Tahmin Yöntemi Önerisi: Türkiye Örneği”, *Türkiye Ekonomi Kurumu*, Tartışma Metni, 2004/17.
- VARIŞLI Nuran, “Türkiye’de Kadın İşgücünün Kayıt Dışı İstihdamdaki Durumu”, *The Journal Of World Women Studies*, Cilt: 6, Sayı: 1, Yıl: Nisan 2021, ss: 1-17.
- YANICI ERDAL İrem Özlem, “TÜRKİYE’ DE KAYIT DIŞI İSTİHDAM VE KAYIT DIŞI İSTİHDAMLA MÜCADELE POLİTİKALARI”, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 16, 2019, ss: 225-246.

YENDİ İrem, *Kayıt Dışı Ekonominin İktisadi Mali Ve Kurumsal Nedenlerinin Analizi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

YILDIRIM Ali & ŞİMŞEK Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri 10*. Baskı SEÇKİN YAYINCILIK, ANKARA, 2016.

YILDIRIM Murat, “Karaparanın Kayıtdışı Ekonomi İçindeki Yeri ve Karapara Aklanmanın Ekonomiye Getirdiği Tehlikeler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 9 Sayı: 3, 2007, ss: 158-177.

YILDIZ Zafer & YILDIZ Savaş, “Kayıt Dışı Ekonomi Bağlamında, Dünya ve Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam, Terhaneler ve Çocuk İşçiler”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 32, 2017, ss: 96-106.

YÜCEBAŞ Reyhan, *Arz Yanlı İktisat Bakış Açısıyla Kayıt Dışı Ekonomi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

ZEREN Fatma & KILINÇ SAVRUL Burcu, “Kadınların İşgücüne Katılım Oranı, Ekonomik Büyüme, İşsizlik Oranı ve Kentleşme Oranı Arasındaki Saklı Koentegrasyon İlişkisinin Araştırılması”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 30, 2017, ss: 87-103.

<https://www.istanbul.net.tr/> (Erişim Tarihi: 15.12.2021).

<http://www.bagcilar.bel.tr/> (Erişim Tarihi: 15.12.2021).

EKLER

EK 1: Alan Çalışması Görüşme Soruları

GÖRÜŞME SORULARI

İlk olarak görüşülen kişiler demografik özellikleriyle (yaş, medeni durum, eğitim durumu, hanedeki kişi sayısı vs.) tanıtılacaktır.

1. Neden kayıt dışı çalışıyorsunuz?
2. Ne kadar süredir kayıt dışı çalışıyorsunuz? Çalışma şartlarından memnun musunuz?
3. Bu işi ek iş olarak mı yapıyorsunuz?
4. Bu işi kim aracılığıyla buldunuz?
5. Haftada kaç gün/kaç saat çalışıyorsunuz? Daha kısa veya uzun çalışmak ister miydiniz?
6. İşte çalışırken günlük dinlenme süreniz ne kadar?
7. Günlük/aylık ne kadar ücret alıyorsunuz?
8. Ücretlerinizi zamanında alabiliyor musunuz?
9. Aldığınız ücretten memnun musunuz?
10. Doğduğunuz yeri belirterek doğduğunuz yerden göç etme nedeninizi söyleyebilir misiniz?
11. Hanenizde sosyal güvenlik sistemine kayıtlı kişiler var mı (sigortalı olan)? Varsa kaç kişi?
12. Ailenizin aylık geliri yaklaşık olarak ne kadar?
13. Sağlık harcamalarınızı nasıl karşılıyorsunuz?
14. Ev kira mı yoksa kendinize mi ait?
15. Daha önce kayıtlı çalıştınız mı?
16. Aileniz çalışmanız hakkında ne düşünüyor?
17. Çalışma mevzuatı hakkında bilgi sahibi misiniz?
18. Bu işi yapmayı bırakırsanız geçiminizi sağlayabilir misiniz?

